

А. А. АБДУАЗИЗОВ, Д. У. ДЎСТБОБОВА,
У. Х. РАҲМОНБЕРДИЕВА, М. А. АСҚАРОВА,
Н. М. ҚАМБАРОВ

ИНГЛИЗ ТИЛИ АМАЛИЙ ФОНЕТИҚАСИ

*Ўзбекистон Олий ва махсус таълим
вазирлиги Жаҳон тиллари универ-
ситети ва педагогика институтлари
инглиз тили факультет (бўлим)
лари учун дарслик сифатида тас-
диқлаган.*

СЎЗ БОШИ

Хукуматимизнинг «Олий ва ўрта махсус таълимини қайта қуриш» ҳақидаги қарориди барча фанларни чуқур ўрганиш бора-сида чет тилларни ҳам яхши ўзлаштириб олиш, таълим ва тарбия сифатини ошириш масалаларига катта эътибор берилган. Ана шуни ҳисобга олиб, янги дарслик ва ўқув қўлланмалари тузиш талаб қилинади.

Қўлингиздаги китобда инглиз тили амалий фонетикаси курсига доир материаллар берилди. Амалий фонетика нутқ фаолиятининг барча томонлари — гапириш, эшитиш, ёзиш, ўқиш ва талаффуз қилиш билан ҳамда грамматика, лексика ва стилистика билан боғлиқ кетади. Шу сабабли чет тилни ўрганиш аввало ундаги товушлар, бўғин, урғу ва интонация турларини яхши ўзлаштириб олишдан бошланади.

Китобда назарий билан амалиётнинг боғлиқлиги ҳисобга олинди, инглиз ва ўзбек тили фонетикасига доир баъзи коида, тартиблар назарий жиҳатдан қулай ва осон ҳолда изоҳланди. У қиёсий фонетиканинг бошланғич босқичи вазифасини ҳам бажара олади, чунки инглиз тилидаги маълум товушнинг талаффузи ўзбек тилидаги бирор товуш билан қиёсланди ва улардаги талаффуз фарқларига алоҳида эътибор берилди. Инглиз тилидаги бир товушни ўзбек тилидаги товуш билан қиёслашда, уларнинг артикуляцияси, эшитилиши ва маънони ўзгартириб юбориш (фонологик) аломатлари ўртасидаги фарқланишлар ва баъзи ўхшашлик томонларини аниқлаш мумкин. Бўғин ажратишда, сўзларда урғунинг ўрни ва даражасини билишда, турли гапларнинг интонациясида ҳам кўпгина фарқлар бор. Шу сабабли, икки тилдаги унли ва ундош фонемалар ўртасидаги фарқланишлар фонематик интерференцияни, бўғин, урғу ва интонациянинг тўғри келмаслик ҳолатлари просодик интерференцияни вужудга келтириши мумкин.

Методик жиҳатдан бу икки турдаги интерференция ўқитувчидан зарур принцип ва услублардан фойдаланишни талаб қилади. Бу қиёслаш принципи ва карама-қарши қўйиш услуги орқали икки тилнинг талаффузидаги фарқларни онгли равишда ўзлаштириб олинishi мумкин. Кейинги даврларда чет тил талаффузига ўргатишда сўз ва текстларни фонетик таҳлил этиш, яъни уларнинг тўғри транскрипцияси ва тонограммасини чизиш ва эшитиш қобилиятини ўстириш учун техник воситалардан кенг фойдаланилмокда.

Ҳозирги ўқув программасига биноан 1—2—3-курсларда

амалий фонетикадан машғулотлар учун 230 соат ажратилган. Талаффузга ўргатишни, умуман, тилга ўргатиш борасида уч босқичга: бошланғич, ўрта ва юқори босқичга бўлиш мумкин. Бошланғич босқичда талабаларга энг содда, ўзлаштириш учун осон бўлган асосий тушунчалар, жумладан, бирор товушнинг талаффузида нутк органларининг хизмати, инглиз тилидаги товушнинг ўзбек тилидаги товушдан фарқи изоҳланади ва уларни онгли ўзлаштириб олишга доир машқлар берилади. Инглиз тилида бир-бирига анча яқин бўлган чўзик ва қисқа унли товушлар мавжудлиги сабабли бу масалага алоҳида эътибор бериш, унлиларнинг чўзиклиги турли ҳолатларда ўзгарувчан эканлигини ҳисобга олиш зарур. Бошланғич босқичда асосий мақсад талабаларнинг она тили талаффузига ўрганиб қолган психологик кўникмаларини чет тил томон йўналтириш ва унда тўғри талаффуз қилиш пойдеворини яратишга қаратилган. Бу босқич 1- курсни ўз ичига олади ва қисман 2- курсда ҳам давом этади. Ўрта босқич (2 курсда) талабаларда шаклланган инглиз тили талаффузига доир билимларни янада чуқурлатиш ва талаффузни одатий тусга киритишни ўз ичига олади. Бунда кўпроқ урғу ва интонацияни ўрганишга эътибор берилади ва транскрипция ҳамда тонограмма чизишга, техник воситалар билан ишлашга ўргатилади.

Юқори босқич (3- курс) талаффуздаги турли услублар, бево-сита ва ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи хусусиятлар, фоностилистикадаги асосий аломатларни ўрганиб олишни қамраб олади.

Кейинги ҳар икки босқич 2—3- курслар давомида чуқурлашиб боради ва умуман, талаффузга ўргатишга доир масалаларни онгли ўзлаштириб олишга қаратилади. Талаффузга ўргатишнинг асосий принциплари тушунчаларнинг содда ва тушунарлилиги, илмийлиги, онгли ўзлаштириб олишга қаратилгани, она тилидаги хусусиятларга қиёсланиши билан ажралиб туради. Ундан ташқари, билимнинг системали ва умумлаштира тарзда бўлишига, билиб олинган аломатни амалда бажаришга ва унда кўникма ҳосил қилишга интилиш, кўргазмали қуроллар ва техник воситалардан кенг фойдаланишга асосланган бўлиши зарур.

Талаффуз чет тилидаги бирор хусусиятни нутк жараёнида уни тўғри айта билиш билан чегараланмайди. У ёзиш, ўқиш, тафаккур этиш кўникмаларини ҳам ривожлантиришда ёрдам беради.

Ўзбек тилининг интонацияси чуқур ва кенг ўрганилмагани барча ўринларда ундаги хусусиятларни инглиз тили билан қиёслашда қийинчилик тугдиради. Ана шуни ҳисобга олиб, биз кўп йиллик тажрибамиз асосида баъзи инглизча терминларни ўзбекча берилишида ва бу тушунчаларни интонацияда қўллаганда осонроқ ва тўғри келувчи томонларини ҳисобга олдик. Фоностилистикадан маълумотлар эса, биринчи марта тақдим қилинмоқда. Интонациядаги турли ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи хусусиятларни фоностилистика ўрганади. Ҳозирги илмий тадқиқотларни ҳисобга олиб, китобда фонетика, фонология ва фоностилистикага доир хусусиятлар ва уларга оид машқ ва текстлар берилди. Товушларнинг талаффузи ва эшитилиши — фонетикада, бир-бирига қара-

ма-қарши қўйилиб маънони ажратиш жиҳати фонологияда (pɑ:t — pæ:t каби), оддий интонация билан ҳис-ҳаяжонни ифода-лаш томони — фоностилистикада ўрганилади. Бу фарқланиш-ларни қарама-қарши қўйишга асосланган машқлар ёрдамида онгли ўзлаштиришга эришиш мумкин. Масалан: (pɒt — pɔ:t), (bet — let — set — get — met), 'present хозир бўлмок — pre'sent совға, a name [a 'neɪm] ном — an aim [an 'eɪm] мақсад, oh, how nice of you (нутқда бу гап турли оҳанг билан талаффуз этилади).

Интонацияни ўргатишда аввалига оддий хабар берувчи жум-лалардан бошлаб, кейинча бир оз мураккаблашиб борувчи тур-ларига ўтиш лозим. Аниқ ва тўғри талаффуз текстни ифодали ўқиш ва унинг мазмунини эшитувчига чуқур етказиб беришда алоҳида аҳамиятга эгадир.

Инглиз тилининг талаффузи анча мураккаб бўлиб, ундаги баъзи хусусиятлар (масалан, дифтонглар) ўзбек тилида йўқ. Инглиз талаффузига ўргатишда ҳарф ва ҳарф бирикмаларидан бўғинларга, бўғинларнинг уланишидан сўзларга, сўз бирикмала-ридан гапларга услубида йўл тутиш анча қулай ҳисобланади. Мазкур китобда ҳам ана шу анъанавий услубга риоя қилинди.

Китоб икки қисмдан иборат. Унинг биринчи қисмида унли ва ундош товушларнинг артикуляцияси, турли ҳолатларда ва товуш бирикмаларида уларнинг талаффузида рўй берувчи ўзгаришлар ҳамда сўзларни тўғри бўғинга ажратиш, урғусини аниқ кўрсатиш ва содда гаплардаги интонация турлари изоҳланди. Иккинчи қисм — мураккаб ҳодиса бўлган интонациянинг турли компонент-лари (оҳанг, жумлавий урғуси, суръат, сифат, ритм) нутқда қандай шаклларда мавжуд бўлишини тушунтириш ва унга доир мисолларга бағишланди.

Студент ва ўрганувчиларнинг мустақил ишлашлари учун китоб охирида турли гаплар, текстлар, мақоллар ва шеърлар илова қилинди. Уларни ўқиб мустақил машқ қилиш инглизча талаффуз-ни яхшилашга хизмат қилади. Барча материал инглиз адабий тилининг Жанубий Британия (Англия) талаффуз варианты мисолида берилди. Чунки кўпроқ китоб ва луғатлар ана шу адабий талаффуз вариантыга асосланган.

Китоб инглиз тили талаффузига ўргатиш бўйича кўп йиллик тажрибанинг маҳсулидир. Уни тайёрлашда ёрдам берган ва ўз фикри билан кўмаклашган ҳамкасбларга муаллифлар миннатдор-чилик билдирадilar.

Муаллифлар.

КИРИШ

Бирор чет тилда сўзлашишни ўргатишдаги асосий муаммолардан бири мана шу ўрганилаётган тил талаффузининг ўзига хос хусусиятларидир. Тадқиқотчиларнинг аниқлашларича, бирор чет тилни яхши ўзлаштириш учун шу тилнинг фонетик ва фонологик хусусиятларини 100 фоиз, грамматик хусусиятларини 50—90 фоиз билиш зарур экан.

Фонетика атамаси қадимий грек «*phone*» сўзидан келиб чиққан бўлиб, «товушлар тўғрисидаги фан» деган маънони англатади. Ҳозирги кунда бу атама англатадиган маъно доираси жуда кенг. У ҳозирги кунда товушлардан ташқари, яна бўғин, урғу ва интонацияни ўз ичига олади. Биз қуйида, сўз бошида айтиб ўтилганидек, ўрганаётган тилимизнинг **амалий фонетикаси** ҳақида сўз юритамиз.

Амалий фонетиканинг, шу жумладан инглиз тили амалий фонетикасининг ҳам ўз талаблари бор. Бу талабларга кўра чет тилни ўрганувчи:

1. Ўз нутқ органларининг ҳаракатини бошқара билиши;
2. Шу тил товушларини фақат алоҳида берилган сўзларда эмас, балки гаплар ичида ҳам фонетик коидаларга биноан талаффуз эта билиши;
3. Шу тил сўз ва гапларини талаб қилинадиган тезликда, тўғри урғу, оҳанг, ритм ҳамда овоз сифати билан талаффуз эта билиши;
4. Фонетика ва фонологиядан маълум назарий билимга эга бўлиши керак. Бунинг учун у фонетик атамалар мазмунини фарқлай билиши;
5. Талаффуз (товуш, бўғин, урғу, оҳанг)да содир бўлиши мумкин бўлган хатоларнинг олдини олиш ҳамда уларни тўғрилаш йўллари билиши керак ва шу қабилар.

Фонетика одатда оғзаки нутқни ўрганади, бироқ у ёзма нутқ билан ҳам боғланади. Инглиз талаффузи ва ёзуви ўртасида жуда катта тафовутлар мавжуд. Шу сабабли, қуйида инглиз ҳарфларининг ёзилиш хусусиятларини тушунтириб ўтамиз.

ИНГЛИЗ ҲАРФЛАРИНИНГ ЁЗИЛИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Инглиз ёзуви ўзбек ёзувидан ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Инглиз тилидаги ҳарфлар уч хил катта-кичикликда ёзилади. Тўғри ёзув қоидасини ўзлаштириш учун аввал

харфларни тўрт чизик орасида ёзишни ўрганиш керак. Биринчи хил катта-кичикликда ёзиладиган харфлар белбоғсиз, ҳалқасиз харфлар бўлиб, икки чизик орасига ёзилади. Масалан:

anm

Иккинчи хил катта-кичикликда харфлар белбоғ бўлиб, харфнинг асосий қисми биринчи икки чизик орасига ёзилади, бўйи эса, учинчи чизикка бориб тақалади: Масалан:

td

Учинчи хил харфларда ҳалқа бўлиб, бўйи тўртинчи чизикка бориб тақалади, асосий қисми биринчи икки чизик орасига ёзилади. Масалан:

llh

Бош харфлар учинчи хил катта-кичикликда ёзилади. Инглиз ёзуви қондасига кўра инглизча харфлар қўлни узмасдан ёзилади. Харф устига нукта ёки унга белбоғ қўйиладиган бўлса, аввал сўзни охиригача ёзиб, сўнг белгилари қўйилади.

Инглиз харфлари эркин ҳолда ручкани босмай, ўнг томонига бир оз қиялатиб ёзилади. Ёзилиш билан ўқилиши бир-биридан катта фарқ қилувчи инглиз тилини ўрганишда тўғри ёзиш ва ўқиш алоҳида ўринни эгаллайди.

Инглиз тилидаги бирор сўзни қайси харфлар билан қандай ҳолатда ёзиш кераклигини алфавит ёки графика қоидаларини ўрганмасдан туриб тўғри ёзиб бўлмайди. Алфавит ёки графика қондаси ўқилиш қондаси билан узвий боғлиқдир. Кўпчилик инглиз сўзларида товуш ва харфлар сони ҳамма вақт тўғри келавермайди, чунки бирор конкрет товуш ёзувда бир эмас, балки бир неча харф ва харф бирикмалари орқали берилиши мумкин. Масалан:

me	[mi:]	piece	[pi:s]
tea	[ti:]	peace	[pi:s]
through	[θru:]	taught	[tɔ:t]

Маълумки ҳозирги инглиз тилида 21 унли ва 24 ундош фонема, ўзбек тилида эса 6 унли ва 25 ундош фонема мавжуд.

Талаффузда фонемани эмас, унга тегишли бўлган бирор товуш талаффуз қилинади. Нутқдаги барча товушларнинг саноғи йўқ, аммо турли товушлар онгли равишда бир неча унли ва ундош фонемаларга бирлаштирилади. **Фонема** деб тилдаги сўзларни ташкил қилувчи ва уларни фарқлашга хизмат қилувчи энг кичик тил бирлигига айтилади. Масалан: бир — бор — бур — бер — бўр — бар (тўр) сўзларида ўзбек тилидаги барча 6 унли фонема фарқланади.

Инглиз тилидаги beat [bit], bit [bit], bet [bet], Bat [bæt], bart

[bɑ:t], bought [bɔ:t], but [bʌt], bird [bɜ:d] сўзларида 8 унли фарк-ланади. Мисоллардан кўриниб турибдики, инглизча сўзларнинг баъзиларида товушлар ва ҳарфлар сони бир-бирига мос келмайди. Чунки инглиз тилининг талаффузи ва ёзуви ўртасида катта фарк бор. Ана шу фаркни ҳисобга олиб, инглиз тилининг талаффузини ўргатишда қайси ҳарф ва ҳарф бирикмаси қандай товуш билан ўқилишига алоҳида эътибор бериш лозим бўлади.

Унли ҳарфларнинг, турли товушларни ифодалашига доир қоидаларни тўрт турдаги бўғинларни фарқлаш ёрдамида изоҳлаш анча қулайлик туғдиради.

Сўзларни ташкил этувчи фонемалар нуткимизда ёндош товушларнинг таъсирида турли ўзгаришларга учрайди. Шундай ўзгаришларга учрайдиган товушларни **фонемаларнинг вариант (аллофон) лари** деб юритилади.

БИРИНЧИ ДАРС

1. [p], [b], [m] ундошлари. [p] ва [b] ундошлари лаб-лаб, шовқинли, портловчи товушлардир. [p] — кучли, жарангсиз бўлиб, [b] — кучсиз жарангли ундошдир. [p] ундоши урғули унлилардан олдин кучли нафас товуши хусусиятига эга. Уни фонетик транскрипцияда [p^h] шаклида кўрсатилади. Бундай нафас товуши қисқа ёки урғусиз унлилардан олдин жуда кучсиз талаффуз қилинади ва ҳатто [s] товушидан кейин нафас товуши йўқолади. Масалан: peace [p^hi:s], pale [p^heɪl], ran [p^hæp], pepper [p^herə], sport [spɔ:t], spoon [spu:n].

Ўзбек тилидаги (п) ва (б) товушлари ҳам лаб-лаб, портловчи, шовқинли ундошлар бўлиб, (п) — жарангсиз, (б) — эса жарангли. Ўзбек тилидаги (п) ва (б) ундошлари инглиз тилидаги [p] ва [b] товушларидек кучли талаффуз қилинмайди. Инглизча [b] товуши сўз охирида жарангсиз талаффуз этилмайди.

Бирор товуш, масалан, [p^h] товушининг нафас билан айтилиши фонетикада “fortis” — кучли товуш, нафас билан айтилмайдиган товуш, масалан, [b] товуши “lenis” кучсиз товуш деб юритилади.

[m] — ундош товуши лаб-лаб, бурун сонанти бўлиб, унинг талаффузида юкори ва пастки лаблар бир-бирига жипслашиб, тўла тўсик ҳосил қилади. Унинг талаффузида юмшоқ танглай пастга тушади ва ҳаво оқими бурун бўшлиғи орқали ўтади. Инглиз тилидаги [m] товушининг талаффузи ўзбек тилидаги (м) га қисман ўхшашдир.

ИККИНЧИ ДАРС

[f] — лаб-тиш, сирғалувчи, жарангсиз товушдир. Бу товушни талаффуз этишда пастки лаб тепа тишларига тегиб туради, ҳаво оқими улар орасида ҳосил бўлган ораликдан ўтади. Товуш пайчалари титрамайди. Инглиз [f] товуши ўзбек (ф) товушидан, айниқса, сўзнинг охирида, бир оз кескин ва каттиқрок талаффуз

этилиши билан фарк қилади. [f] фонемасини f [ef] ҳарфи ва ph ҳарф бирикмалари беради.

[v] лаб-тиш, сирғалувчи жарангли товушдир. Бу товушнинг талаффузи [f] товушига ўхшаш бўлиб, уни талаффуз қилишда товуш пайчалари титрайди. [v] товуши сўз бошида сўз охиридагига нисбатан кучлироқ талаффуз этилади.

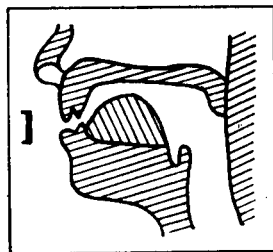
[v] товуши v [vi] ҳарфи билан берилади.

1- машк

ib	ib	pib	pib
if	if	mip	mip
bim	bim	bif	biff
mif	mif	vib	vib

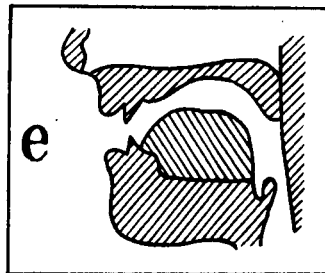
Эслатма: Иккиланиб келган аини бир ундош ҳарф битта ундош товушни ифодалайди. Масалан: biff [bif].

[i] унлиси тил олди, бир оз орқага силжиган, ярим ёпик, лабланмаган қиска монофтонгдир. Бу товушни талаффуз этишда тил олдининг орқароқ қисми қаттиқ танглайга кўтарилади, тил учи эса пастки тишлар асосига қадалади, лаблар бир оз очик ҳолатда бўлади. Инглиз тилидаги [i] товуши ўзбек тилидаги (и) товушидан бир оз қисқароқ талаффуз этилади.

[i] товушини i [ai] ҳарфи ёпик бўғинда беради.

[e] — унлиси тил олди, ярим очик, лабланмаган, қиска монофтонгдир. Бу товушни талаффуз этишда тилнинг олд қисми қаттиқ танглайга кўтарилади, тил учи пастки тишлар асосига қадалади, лаблар эркин ҳолатда бўлиб, жағ бир оз пастга туширилади. Ўзбек тилидаги (э, е) унлилари инглиз [e] товушидан тил олди қисмининг бир оз кўтарилиб талаффуз қилиниши билан фарқланади (энди, энг, эл, элак).

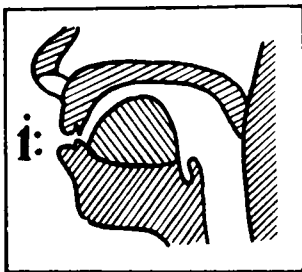

Езувда е ҳарфи ёпик бўғинда [e] товушини беради.

2- машк

bet	bei	men	men	eb	ebb
ten	ten	net	net	en	enn
peb	peb	veb	veb	ef	ef
bed	bed	pen	pen	et	et

[i:] — унлиси тил олди, ёпик, лабланмаган, чўзиқ, дифтонг-лашган товушдир. Бу товушни талаффуз қилишда тил олдининг

ҳаракат қилиб, унинг учи пастки тишлар асосига тегиб туради, жағ орасида тор оралик ҳосил бўлиб лаб бурчаклари таранг тортилади. [i:] товушининг дифтонглашган ҳолати каттик танглайга яқин турган тил олди қисмини олдинга қараб сурилишидан ҳосил бўлади. Бу товуш ўзбек тилидаги «тий, кий» сўзларидаги (ий) товушлар йиғиндисига ўхшайди.

Очик бўғинда келганда е ҳарфи [i:] товушини беради.

3- машқ

bi:	be	mi:n	mean
ti:	tea	ti:m	team
vi:	v	bi:n	been

Эслатма: [i:] товуши сўзнинг охирида урғули ҳолатда келганида чўзик (be [bi:], tea [ti:]), жарангли ундошлардан олдин бир оз қиска (bead [bi:d], lead [li:d]) жарангсиз ундошлар олдида анча қиска (Pete [pi:t], deep [di:p]) талаффуз қилинади.

Унлиларнинг сўздаги қайси ҳолатда келиш ўрнига кўра чўзик ёки қиска талаффуз қилиниши *позицион чўзиқлик* дейилади. Одатда унли товушлар жарангли ундошлардан олдин бир оз чўзик, жарангсиз ундошлардан олдин эса қисқароқ талаффуз этилади. Шунингдек, унли товушлар урғули очик бўғинда чўзик, ёпик бўғинда қисқароқ талаффуз қилинади.

bag	[bæg]	—	back	[bæk]
said	[sed]	—	set	[set]
sea	[si:]	—	seat	[si:t]
pore	[pʰɔ:]	—	port	[pʰɔ:t]

У Ч И Н Ч И Д А Р С

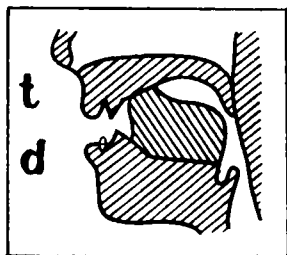
1. Ундош фонемалар: [t], [d], [n], [l].
2. Ҳарфлар: Tt, Dd, Nn, Ll.

[t] фонемаси тил олди, шовкинли, апикал-альвеоляр, портловчи жарангсиз кучли ундошдир.

[t] нинг талаффузида тилнинг учи вертикал ҳолатда альвеолга теккизилади. Товуш пайчалари титрамайди.

Ўзбек (т) товушининг талаффузида тил учи эмас, балки тил олди қисми иштирок этади. Тил олди қисми альвеолга эмас, ундан берирокдаги милкка теккизилади.

Инглиз [t] фонемаси p [pʰ] га ўх-

шаб талаффуз этилиши туфайли уни ҳам “fortis” товушлар гуруҳига, яъни кучли нафас товуши гуруҳига киритилади.

Езувда [t] товуши Тt ҳарфи билан ифодаланади.

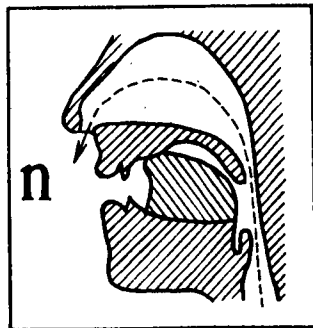
[d] фонемаси тил олди, шовқинли, апикал-альвеоляр, портловчи, жарангли кучсиз ундошдир.

[d] нинг талаффузи [t] дан талаффузда товуш пайчаларнинг титраши билан фарқ қилади. Ўзбек тилидаги (д) товуши ҳудди (т) товуши сингари тил учини тишларга теккизиб талаффуз қилинади.

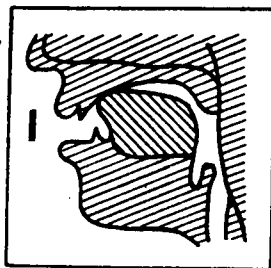
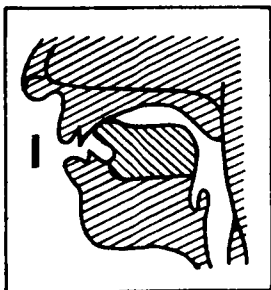
Езувда [d] товуши Dd ҳарфи билан ифодаланади.

[n] фонемаси тил олди, апикал-альвеоляр, портловчи, бурун сонантдир.

[n] товуши [t] ва [d] товушлари сингари талаффуз қилинади. Бирок [n] товушининг талаффузида юмшоқ танглай пастга тушади, ҳаво оқими бурун бўшлиғи орқали ўтади. Товуш пайчалари титрайди. Ўзбек тилидаги (н) товуши тил учи тишларга тегиб турган ҳолатда талаффуз этилади. Инглиз [n] товуши унлилардан олдин юмшатилмайдир. Езувда [n] товуши n ҳарфи билан ифодаланади.

[l] фонемаси тил олди, апикал-альвеоляр, ён сонантдир. [l] товушининг талаффузида тил учи [t], [d], [n] товушларидаги син-

гари альвеолага тегиб туради, [l] фонемаси сўздаги ўрнига кўра икки хил, яъни юмшоқ ва қаттиқ талаффуз қилинади. [l] нинг юмшоқ аллофони унлилардан олдин, қаттиқ аллофони ундошлардан олдин ва сўз охирида қўлланади. [l] нинг юмшоқ аллофонини талаффуз қилишда тил учи кўтарилиши билан бирга тилнинг ўрта қисми ҳам кўтариледи. Қаттиқ аллофонини талаффуз қилишда эса тил учи кўтарилиши билан бирга тилнинг орқа қисми ҳам кўтариледи. Ўзбек тилидаги (л) нинг талаффузида тил учи юқори тишларга тегиб туради.

Езувда [l] товуши l ҳарфи билан ифодаланади (lip, spell).

4- машк

tin	tɪn	in	ɪn	it	ɪt	T	ti:
tip	tɪp	pit	pɪt	hit	hɪt	D	di:
did	dɪd	pin	pɪn	mid	mɪd	seat	si:t
nip	nɪp	dip	dɪp	lid	lɪd	beat	bi:t
		lid	li:d	lead	li:d		
		pit	pɪt	Pete	pi:t		

tin — ten — tea   tɪn — ten — ti:
pin — pen — pea   pɪn — pen — pi:

5- машк. Қуйидаги машкдаги фонетик ходисани аниқлаб, талаффуз этинг.

step — step	skin — skin
stem — stem	spill — spil
still — stɪl	skill — skɪl
steep — sti:p	spell — spel
stint — stɪnt	spit — spɪt

Қуйидаги тўртликни ёдланг. Нафас товушлари талаффузига эътибор беринг:

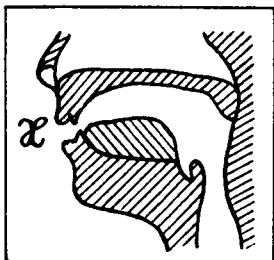
PATS PETS

Pat keeps two pets
A cat and a rat.
Pat likes his pets
And his two pets like pat.
'pæt 'ki:ps 'tu: pets
ə' kæt and ə ræt//
'pæt 'laɪks hɪz pets
ænd hɪz 'tu: pets/ 'laɪk pæt//

ТҮРТИНЧИ ДАРС

1. [æ] унли фонемаси.
2. [s], [z] ундош фонемалари.
3. Ss, Zz ҳарфларнинг ўқилиши.
4. [sn], [sl], [st], [zl], [zn] товуш бирикмалари.
5. Бўғин ва бўғинга бўлиш.

[æ] фонемаси — тил олди, пастки кўтарилиш (очик), лабланмаган, ярим чўзик унлидир, [æ] нинг талаффузида тил олдинга йўналтирилади, тил учи пастки тишларга тегиб туради, пастки жағ эса анча тушади. [æ] унлиси жарангли ундошлар ва сонантлардан олдин келганда бир оз чўзик талаффуз қилинади. Ўзбек тилида [æ] товушига ўхшаш товуш йўқ. Езувда инглиз тилидаги [æ] товуши ёпиқ бўғинда келган а ҳарфи билан ифодаланади. Инглиз [æ] товуши ўзбек (а) товушидан очиклиги ва жағнинг пастга анча тушиши билан фарқ қилади.

6- машк.

fat	fæt	mat	mæt	sam	sæm
tap	tæp	bat	bæt	fan	fæn
lamp	læmp	van	væn	cap	kæp
mass	mæs	Dan	dæn	man	mæn

7- машк. Куйидаги сўзлардаги унлиларнинг талаффузига эътибор беринг. Оғизнинг очилиш даражасига қараб, сўзлар маъносини ўзгаришини кузатинг.

sat	— set	sæt	— set	bad	— bed	bæd	— bed
bag	— beg	bæg	— beg	bat	— bet	bæt	— bet
lag	— leg	læg	— leg	ban	— Ben	bæn	— ben
lad	— led	læd	— led				

Эслатма: Бу машкларни бажарганда инглиз ундошларининг унлилардан олдин келганда юмшатишмаслигига эътибор беринг.

[s], [z] фонемалари — тил олди, шовқинли, сирғалувчи, альвеоляр ундошлардир [s] — жарангсиз, [z] жарангли товушдир. [s] ва [z] ундошларнинг талаффузида тил учи альвеолга тегиб, ҳаво оқими тор тўсикдан ўтади. [s] товушининг талаффузида товуш пайчалари титрамайди, [z] товушининг талаффузида эса улар титрамайди. Ўзбек (с) ва (з) товушлари талаффуз этилганда тил учи тишлар орқасига тегади.

Езувда [s] товуши s ҳарфи, [z] товуши эса z ҳарфи билан ифодаланади.

8- машк

spill	spil	sell	sel	Z	zed	dogs	dɔgz
skill	skil	Sam	sæm	as	æz	his	hɪz
stem	stem	sit	sɪt	is	ɪz	tens	tenz
step	step	Mass	mæs	Zeal	zi:l	sands	sændz

Эслатма: [s] ва [z] товушлари унлилардан олдин юмшатишмаслигини ва сўз охирида [z] жарангсизлашмаслигини ёдда тутинг.

Ss ва Zz ҳарфларнинг ўкилиши. s ҳарфи сўз бошида [s] бўлиб ўкилади: sit [sɪt] ўтирмак. s ҳарфи жарангли ундошлардан аввал ва кейин келганда ҳам [s] ўкилади: dress [dres] — кийим, desks [desks] — парталар. s ҳарфи икки унли ўртасида ва жарангли ундошлардан кейин сўз охирида [z] ўкилади: easy [i:zi] енгил, pens [penz] рўчкалар.

z ҳарфи доим [z] деб ўкилади: Zigzag [zɪgzæg] — зигзаг, жаз (оркестр). — Jazz [dʒæz].

[sn], [sl], [st], [zl], [zn] — товуш бирикмалари. Юқоридаги товуш бирикмаларнинг таркибий қисми бўлган [n], [l], [t] товушларнинг талаффузида тил учини милкка текказмай талаффуз қилиш лозим, акс ҳолда, уларни юмшатишга йўл қўйилиши мумкин.

9- машк.

stop	stɒp	lesson	lesn	slip	slɪp
stem	stem	season	si:zn	sleep	slɪ:p
steep	sti:p	teasel	ti:zl	slept	slept

Нутк жараёнида товушлар нутк органларнинг кучли ва кучсиз ҳаракат қилиши билан талаффуз этилади. Талаффуз вақтида товуш ёки товушлар бирикмасини нутк органларнинг кучли ёки кучсизланиш билан чегараси нутк органларнинг кучсизланиш ёки кучли жараёнига тўғри келади. Одатда сўзнинг бир ёки икки бўғини урғу олади. Урғу олган бўғин — **урғули** бўғин деб аталади, урғу олмаган бўғин — **урғусиз** деб аталади. Масалан: in'finite, in'definite — сўзларида чапдан иккинчи бўғин урғули, қолганлари урғусиз бўғинлар ҳисобланади. Урғули бўғин урғусиз бўғинга қараганда аниқроқ эшитилади.

Ўзбек тилида кўп бўғинли сўзлардаги бўғиннинг сони ундаги унли ҳарфларга қараб аниқланади. Сўзда нечта унли бўлса, бўғин сони ҳам ўшанча бўлади. Масалан: фаол — 2 бўғинли, итоат — 3 бўғинли сўзлар. Инглиз тилида эса бўғинлар сони ундаги унли ҳарфлар сонига қараб эмас, балки унли товушларнинг кўплиги, унли ҳарфлар бирикмаси ёки диграфлар билан ифодаланиб келади. Масалан: gain, meat — бир бўғинли сўзлардир.

Икки бўғинли сўзларни бўғинларга бўлиш чизиғи ҳар иккала тил учун бир-биридан қисман фарқ қилувчи қуйидаги 4 хил қоида билан кўрсатилади.

1. Ўзбек тилида икки унли ҳарф орасида ҳеч қандай ундош келмаса, бўғин ажратиш чизиғи шу икки унли ҳарф ўртасидан ўтказилади. Масалан: со/ат, фа/ол.

Инглиз тилида эса бўғин ажратиш чизиғи икки унли ҳарф ўртасидан ўтказилмайди. Чунки икки унли ҳарф бир товушни ифодалаб келиши мумкин. Масалан: meat, gain. Аммо айрим диграф бўлмаган унлилар бирикмасида бўғин ажратиш чизиғи улар ўртасидан ўтади. Масалан: ро/ет.

2. Ўзбек тилида икки унли ҳарф орасида битта ундош келса, бўғин ажратиш чизиғи шу ундош олдидан ўтади ва биринчи бўғин очиқ бўлиб келади. Масалан: қа/лам, о/лам.

Инглиз тилида ҳам икки унли ҳарф орасида битта ундош ҳарф келса, бўғин ажратиш чизиғи шу ундошдан олдин ўтказилади. Масалан: со/фа, ти/пу. Фақат баъзи икки бўғинли сўзларда бўғин ажратиш чизиғи икки унли ўртасида келган ундош ҳарфдан кейин ўтади. Масалан: рix/у. Бунга сабаб икки бўғинли сўз ўртасида келган х ундош ҳарфининг икки ундош товуш [ks] товуш бирикмаси билан талаффуз этилишидир. Бундай ҳолларда биринчи бўғин ёпиқ бўлиб келади.

3. Ўзбек ва инглиз тилларида икки унли ҳарф орасида икки ундош келса, бўғин ажратиш чизиғи шу икки ундош ўртасидан ўтади. Масалан: даф/тар, рах/бар, but/ter, mis/sile.

4. Ўзбек тилида икки унли ҳарф орасида учта ундош келса, бўғин ажратиш чизиғи биринчи икки ундош ҳарфдан кейин ўтади. Масалан: рост/дан, орт/мок.

Инглиз тилида икки унли ҳарф ўртасида учта ундош ҳарф келса, бўғин ажратиш чизиғи биринчи икки ундошдан сўнг, баъ-

зида эса биринчи ундошдан кейин ҳам ўтказилиши мумкин. Бунга сабаб икки ундош ҳарфнинг бир ундош товуш билан ифодаланиши, **n**, **l** бўғин ҳосил қилувчи сонантларнинг келиши ва **g** ундош ҳарфнинг ўзидан олдинги ундош ҳарф билан ассимиляция бўлишидир. Масалан: black/ness, bab/le, dis/trict.

5. Унлилар ҳамма тилларда ҳам бўғин ҳосил қилувчилар ҳисобланади. Аммо айрим тилларда, шу жумладан инглиз тилида сонантлар (**m**, **n**, **ŋ**, **l**, **g**, **j**, **w**) унли вазифасини ўтаб, бўғин ҳосил қилади. Сонантлар ўзларидан олдин келган унлилар талаффузига таъсир этиб ҳамда ўзларидан олдин турган ундошларга нисбатан жаранглироқ талаффуз этилиши туфайли бўғин ҳосил қилиш хусусиятига эга бўлади. Бўғин ҳосил қилувчи сонант тагига транскрипцияда [.] белгиси қўйилади: [kəŋn], [leʃn].

Дифтонглар.

Инглиз тилида икки унли товушдан иборат бўлган ҳамда бири-биридан ажратмай талаффуз этиладиган товушлар борки, уларни талаффуз этганда, нутқ органлари бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтади. Бундай мураккаб товушлар дифтонглар деб аталади. Инглиз тилида тўққизта дифтонг бор: [eɪ, aɪ, ɔɪ, aʊ, oʊ, ɪə, uə, ɛə, əə]. Дифтонгнинг икки элементи орасига ҳеч қандай товуш қўйилмай, бир бўғин доирасида талаффуз қилинади.

Дифтонгнинг биринчи элементи — **ядро**, иккинчи элементи эса **глайд** деб юритилади. Ядро аниқ ва кескин, глайд эса кучсиз талаффуз этилади.

Инглиз тили дифтонглариغا ўхшаш товушлар ўзбек тилида учрамайди. Ўзбек тилида талаффуз жиҳатдан дифтонгга яқин келувчи товушлар бирикмалари учрайди. Булар: **ой** (той, сой, бой, ой), **ий** (тий, кий, кий), **ие** (ие, ҳали шундай денг), **ай** (най, ҳайхот, лаббай) бўлиб, улар иккита алоҳида фонемалар иштирокида талаффуз этилади. Инглиз дифтонгларининг биринчи қисми кучли, уруғли талаффуз этилса, ўзбек тилидаги дифтонгсифат товуш бирикмалари деярли бир хил даражада талаффуз этилади ва икки бўғинга ажралиб кетади. Масалан, со-ат, са-одат, то-ат каби.

[eɪ] — дифтонги. [eɪ] дифтонгнинг талаффузида нутқ органларининг ҳаракати [e] товушнинг талаффузидан бошланиб, кейин [ɪ] товушини талаффузига ўтади. Бунда тилнинг ўрта қисми [ɪ] товушнинг алоҳида талаффузидаги каби унчалик юқори қўтарилмайди.

Дифтонгнинг иккинчи элементи [ɪ] ни талаффуз қилишда тилнинг ўрта қисмини юқори, ўзбекча (й) тарзида шунингдек дифтонгнинг ядроси [e] — ни ўзбекча (э) тарзида талаффуз қилиш хатодир.

Б Е Ш И Н Ч И Д А Р С

Унли ҳарфлар бўғин турида келишига кўра монофтонг ва дифтонг товушларни ифода этади.

Монофтонглар. Инглиз тилида маълум унли товушлар борки, уларнинг талаффузида нутк органларининг ҳолати ўзгармайди. Бундай товушлар монофтонглар дейилади. Монофтонглар ўз навбатида қисқа ([ɪ, e; æ, ə, ʊ, ʌ, ə]) ва чўзик ([ɑ; ɔ; ə]) монофтонгларга ажралади. Қисқа монофтонг товушлар ёпик бўғинли сўзлар, яъни г ҳарфидан ташқари ҳар қандай ундош ҳарфга тугаган бўғин ва сўзларда учрайди: in, did, tell, sent, car, hat, sun, not. Бу бўғин I тур бўғини деб юритилади.

Инглиз тилидаги бўғиннинг иккинчи турида унлилар алфавитдаги номи билан ўқилади: а [eɪ], е [i:], и [aɪ], о [ou], u [u:] ёки [ju:] фақат у ҳарфи и ҳарфидек [aɪ] деб ўқилади. II тур бўғин фонетик ва график жиҳатдан очик, яъни фақат биргина урғули унлига эга бўлган мутлак очик бўғин (we [wi:], me [mi:]) ҳамда фонетик жиҳатдан ёпик, график жиҳатдан эса очик (ўқилмайдиган е ҳарфига тугайдиган бўғин) бўғинлардан таркиб топади (take [teɪk]).

Чўзик монофтонг товушлар г ҳарфи ёки г ҳарфидан кейин ундош ҳарф келадиган сўзларда учрайди: bird, park, term, sport. Бу бўғин III тур бўғин деб юритилади.

Езувда [eɪ] дифтонги очик бўғинда А а ҳарфи оркали ифодаланади: game [geɪm] ўйин, [eɪ] дифтонги аi ау еi еу ҳарфлар бирикмаси оркали ҳам ифодаланади: way [weɪ] йўл, they [ðeɪ] улар, main [meɪn] асосий, weight [weɪt] оғирлик.

10- машқ.

teɪp	tape	neɪl	nail	meɪ	may
meɪt	mate	teɪl	tail	seɪ	say
leɪm	lame	feɪl	fail	veɪn	vein

Такқослаш учун мисоллар. Қуйидаги сўзлар талаффузидаги фарқни аниқланг.

11- машқ.

ten	—	teɪm	ten	—	tame
sel	—	seɪm	sell	—	same
men	—	meɪn	men	—	main
ben	—	beɪm	Ben	—	bame

[aɪ] **дифтонги.** [aɪ] дифтонгининг талаффузида нутк органи аввал ўзбек тилидагидек очик (а) товуши талаффузидаги ҳолатда бўлиб, кейинча ярим ёпик [ɪ] унлисининг талаффузига ўтади. Тил учи пастки тишларга тегиб туради, жағ бир оз пастга тушади. Тил ўрта қисмини жуда юқори кўтармаслик зарур. Акс ҳолда [ɪ] унлиси ўзбек тилидаги й га ўхшаб қолиши мумкин.

[aɪ] дифтонги езувда очик бўғинда I i, Y y ҳарфлари ва ie, ye ҳарф бирикмалари оркали ифодаланади: tie [taɪ], гye [gaɪ].

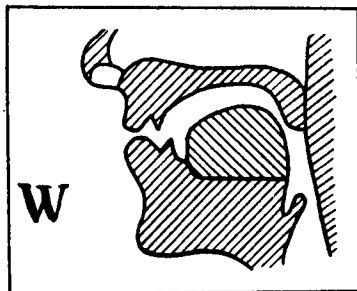

12- машк. Машки бажарганда дифтонгнинг ядроси кучли, глайди эса кучсиз артикуляция қилинишига эътибор беринг:

ai	I	raɪ	rye	daɪ	die
faiɪ	fi:ne	baɪ	by	daɪm	dime
maɪn	mi:ne	taɪ	tie	paɪp	pipe
said	side	paɪ	pie	raɪp	ripe

[w] **фонемаси.** Инглиз тилидаги [w] фонемаси лаб-лаб, тил орқа, сирғалувчи, сонантдир.

[w] товушнинг талаффузида лаблар думалок ҳолда бўлиб, бир оз олдинга чиқади. Тилнинг орқа қисми юмшоқ танглайга қўтарилади. Ўзбек тилидаги (в) лаб-лаб товуши инглизча [w] га бир оз яқин келади. Бирок ўзбек тилидаги (в) нинг талаффузида лаблар инглизча [w] дагидек ҳаракат қилмайди.

Инглиз тилидаги [w] товушининг тўғри талаффуз этиш учун лабларни бир-бирига яқинлаштириб, ҳаво оқими ўтиши учун бир оз думалок ҳолатга келтириш зарур.

13- машк.

w	—	w	—	w			
www							
www							
www							
web	web	wait	white	twinz	twins		
wet	wet	weld	wade	swip	sweep		
wit	wit	weist	waist	wen	when		
win	win	waif	wife	wip	whip		

[w] фонемаси ёзувда w ҳарфи билан ифодаланади.

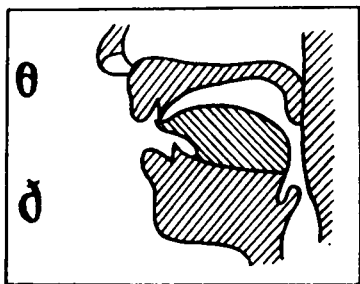
Инглиз тилидаги [v] ва [w] фонемаларини бир-биридан фарқлаш зарур.

[v] — лаб-тиш, [w] эса лаб-лаб товушдир.

14- машк.

wi:	—	vi:	we	—	ve
wi:l	—	vi:l	wheel	—	veal
weils	—	veils	whales	—	veils
wel	—	veil	well	—	veil
wet	—	vet	wet	—	vet
liv	—	wiv	leave	—	weave
faiv	—	waif	five	—	wife
wen	—	væn	when	—	van

wh ҳарфлар бирикмаси барча унлилардан олдин (o ҳарфи бундан мустасно) [w] деб ўқилади.

[θ] ва [ð] фонемалари. [θ] ва [ð] фонемалари тил олди, тиш ўрта шовкинли, сирғалувчи ундошлардир. [θ] — жарангсиз, [ð] жарангли товушдир. [θ] товушни талаффуз қилишда лаблар ўртача, олдинги юқори ва пастки тишлар кўришиб турадиган даражада очилади, тилнинг учи юқори ва пастки тишлар ўртасида бўлиб, бироқ уларга тегмайди. Тилнинг

ён томонлари юқори ён тишларга тегиб туради, ҳаво оқими юқори тишлар ва тил учи ўртасида ҳосил қилинган ораликдан ўтади. [θ] жарангсиз товуш бўлиб уни талаффуз қилганда, товуш пайчалари титрамайди.

[ð] эса аксинча жарангли товуш бўлиб, уни талаффуз қилганда товуш пайчалари титрайди. Ўзбек тилида бундай товушлар йўқ, шунинг учун ҳам бу товушлар талаффузини автоматлаштиришда кўзгудан фойдаланиб, машқ қилиш мақсадга мувофиқдир. Ёзувда [θ], [ð] товушлари **th** ҳарфлар бирикмаси орқали ифодаланади. **th** ҳарфлар бирикмаси мустақил сўз туркумларида [θ] (thin [θɪn], theft [θeft]), ёрдамчи сўз туркумларида [ð] (with [wɪð], the [ði:]) унлилар ўртасида эса доимо [ð] (bother [bɒðə], neither [naɪðə]) деб ўқилади.

15- машқ.

fff — θθθ	θθθ — sss
sss — θθθ	θθθ — fff
vvv — ððð	θθθ — ððð
zzz — ððð	ððð — θθθ
zz ðð zz	
ssθθ — ss	

16- машқ.

fin — θɪn	fin — θɪn	tæn — ðæn	tan — θæn
θɪn — tɪn	thin — tɪn	fæt — ðæt	fat — θæt
seɪ — ðeɪ	say — θeɪ	θi:m — si:m	theme — seɪm
beɪz — beɪð	bays — bæθe	θɪk — tɪk	thick — tɪk

[ou] дифтонги. [ou] дифтонгнинг ядроси [o] товуши бўлиб, глайди [u] товушидир. Дифтонгнинг ядроси тил орқа, ярим очик, лабланган, қисқа товушдир. Уни талаффуз қилишда тил орқа қисми [ɔ] товушнинг артикуляциясидан юқорирок кўтарилади. Лаблар доира шаклида бўлади, бироқ олдинга чўччайиб чикмайди. Дифтонгнинг глайди қисқа талаффуз этилади. Бу дифтонг ўзбек тилидаги «овқат», «палов» сўзларидаги (**ов**) нинг талаффузига бир оз ўхшайди. [ou] дифтонги ёзувда қуйидагича берилади:

1. Очик бўғинда **O o** ҳарфи орқали:

bone [bəʊn] — суяк
lone [ləʊn] — ёлғиз

2. **oe, ea, ow, old** харф бирикмалари билан:

boat [bout]	— кема	window [windou]	— дераза
boe [bou]	— дўст	gold [gould]	— олтин

17- машқ. Қуйидаги сўзлар ўқилишига эътибор беринг. Уларни фонетик таҳлил этинг:

bout	— boat	nouz	— noze
nout	— note	gou	— go
kout	— coat	θrou	— throw
wouk	— woke	dount	— don't
bə:n	— boun	burn	— bone
dʒæk	— dʒouk	jerk	— joke
kə:l	— kouk	curl	— coal
pə:l	— pouk	perl	— pole
gət	— gout	got	— goat
kək	— kouk	cock	— coke
kət	— kout	cot	— cote
dət	— dout	dot	— dote

[au] **дифтонги**. Бу дифтонгнинг биринчи элементи [a] дифтонгидаги [a] товушининг ўзидир, яъни тил олди, қуйи кўтарилишдаги, лабланмаган унлидир. Иккинчи элементи [u] товуши бўлиб, унинг талаффузида тил орқага тортилади ва унинг орқа қисми юқорига йўналади. [u] товуши кучсиз ва қисқарок талаффуз этилади, лабар олдинга силжимади.

Ўзбек тилида [au] га ўхшаш товуш йўқ. Езувда [au] товуши **ou, ow** харф бирикмалари орқали ифодаланади:

nou	[nau]	хозир
mouth	[mauθ]	оғиз

18- машқ. Қуйидаги сўзларни ўқилишидаги фаркка эътибор беринг.

[faund]	found	[laundʒ]	lounge
[daun]	down	[draun]	drown
[laud]	loud	[kaunsl]	council
[haund]	hound	[kaunt]	count

Қуйидаги сўзлардаги дифтонг ва дифтонглашган товушлар талаффузига эътибор беринг.

[i:]	e	these	[eɪ]	a	take	[aɪ]	i	like
	ea	speak		ai	rain		ie	lie
	ei	ceiling		ay	day		y	typist
	ey	key		ei	height		igh	high
	ie	field		ey	they		ild	child

[au]	o	no	[(j)u:]	u	use
	oa	boat		eu	due
	ou	shoulder		ew	new
	ow	low		ou	group
			oo	moon	
			o	who	

Диграфлар редукцияси

Маълумки, инглиз тилида товушларни фақат ҳарфларгина эмас, балки диграфлар ҳам ифодалайди. Инглиз унли ҳарфи кучсизланиб талаффуз этилганидек, диграфлар ҳам редукцияга учрайди:

ai, ay, ey, ee диграфларининг талаффузида уларнинг ядроси кучсизланиб, глайди билан ўкилади.

day [deɪ] — monday [mʌndɪ], Tuesday [tʃu:zdi], fountainpen [fauntɪnpɛn], coffee [kɒfi], hockey [hɒki], monkey [mɒnki] **ou** диграфи урғусиз ҳолатда [ə] бўлиб ўкилади: famous [feɪməs]. **oa, ow, oy, ew** ҳарф бирикмалари урғусиз ҳолатда ҳам кучсизланмайди: cocoa [kɒkəʊ], Moscow [mɒskəʊ], window [wɪndəʊ] mildew [maɪldju:], envoy [envɔɪ].

TO BE (БЎЛМОҚ) ФЕЪЛИ

Ҳар бир тилда фақат шу тилнинг ўзигагина хос бўлган хусусиятлар мавжуд бўлади. Ана шундай хусусиятлардан бири инглиз тилидаги гапда кесимнинг бўлишини шартлигидир. Агарда бирор содда гап таркибида мустақил феъл бўлмаса, унинг ўрнида ёрдамчи феъл ишлатилади. To be феъли ана шундай ёрдамчи феъллардан биридир.

Одатда инглиз тилидаги ёрдамчи феъллар урғу олмайди. Шунинг учун ҳам ёрдамчи феъл таркибидаги унли редукцияга учрайди.

to be — феълнинг кучли (редукцияга учрамаган) ва кучсиз (редукцияга учраган) талаффузи қуйидагичадир.

	кучли	кучсиз
Бирлик	I шахс am [æm] III шахс is [ɪz]	[əm], [m] [z] — унли ва жарангли ундошлардан сўнг. [s] — жарангсиз ундош- лардан сўнг
Кўплик барча шахслар учун	[a:] инфинитив be [bi:]	[a:], [ə] [bi:], [bɪ]

Эслатма. Редукция товушнинг сифатида ҳам, микдориди ҳам ўз аксини топиши мумкин. Товушнинг сифат жиҳатдан ўзгариши *сифат редукцияси* ([æm → əm]), чўзиқлигининг кискариши *микдор редукцияси* ([bi: → bɪ]) дейилади. Агар редукция натижасида унли товуш талаффуз этилмай тушириб колдирилса, у *тўлиқ редукция*га учраган ҳисобланади: [ɪz → |z], [æm → m].

СЎЗ УРҒУСИ

Сўздаги бир ёки бир неча бўғинни кучли талаффуз қилиб, бошқа бўғинлардан ажратиб кўрсатишга *сўз урғуси* дейилади. Транскрипцияда урғули бўғин устига урғу белгиси қўйилади: table ['teɪbl], again [ə'geɪn]. Инглиз тилида урғу биринчи, иккинчи, учинчи ва бошқа бўғинга ҳам тушиши мумкин. Шунинг учун инглиз тилидаги урғуни *эркин урғу* деб юритилади. Инглиз тилидаги кўп бўғинли сўзларда иккита урғули бўғин бўлиши мумкин. Бунда урғулардан бири иккинчисига қараганда кучлироқ бўлиб, у *асосий урғу*, иккинчиси, кучсизроғи эса — *иккинчи даражали урғу* деб аталади:

Иккинчи даражали урғу бўғиннинг пастига [.] қўйилади. Сўзда иккита асосий урғу ҳам бўлиши мумкин: 'fif'teen ['fɪf'ti:n].

Инглиз тилида урғу сўзларнинг ўзагига тушиши билан характерлидир. Ўзбек тилида эса, урғу кўпинча сўзнинг охириги бўғинига тушади: дафтър, дафтарлър, кишлогимиздағи.

ЖУМЛА (ФРАЗА) УРҒУСИ

Жумла урғуси — гапдаги бирор сўз ёки сўз бирикмасини ажратиб, кучлироқ талаффуз қилинишидир. Бўғин урғуси сўзнинг бирор бўғинига тушса, жумла урғуси гапдаги сўзнинг бирор бўғинига, сўз бирикмасига тушади.

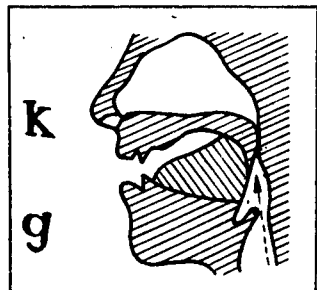
Одатда, инглиз тилида урғу гапда маъно англлатувчи сўзларга тушади. Масалан: от, сифат, сон, феъл, равиш баъзи олмошлар (кўрсатиш, сўрок олмошлари).

ОЛТИНЧИ ДАРС

[k] ва [g] ундош фонемалари.

Инглиз тилидаги [k] ва [g] фонемалари тил орқа, шовкинли, портловчи ундошлардир. [k^h] — жарангсиз кучли, [g] — жарангли кучсиз товушдир. [k] ва [g] нинг талаффузида тилнинг орқа қисми юмшоқ танглайга кўтарилиб, ҳаво тўла тўсикдан шовкин билан ўтади. Ўзбек тилидаги (к) ва (г) ундошлари ҳам шундай ҳосил бўлади. Бирок улар инглизча [k] ва [g] га қараганда анча кучсиз ҳисобланади. Инглиз тилидаги [g] сўз охирида жарангсизлашмайди, [g] ни сўз охирида жарангсиз талаффуз этиш инглиз тилидаги сўзлар маъносини ўзгартириб юборади: pig — чўчка, pick — термоқ.

Инглиз тилидаги [k^h] фонемаси худди [p] ва [t] товушлари сингари унлилардан олдин келганда, нафас товуши қўйиб талаффуз этиладиган [k^h] вариантга эга. Шунинг учун бу товуш ҳам "fortis" товушлари группасига қиради.

19- машк.

klæp	clap	pɪk	pick
kæt	cat	kɪk	kick
kætl	cattle	lɪk	lick
kɑɪt	kite	tɪkl	tickle
glæd	glad	pɪg	pig
get	get	mʌg	mug
gæp	gap	fɔg	fog
geɪm	game	bʌg	bug

[k] товуши ёзувда **k** харфи, **ck** харфлар бирикмаси ҳамда **a, o, u** унлиларидан олдин ва барча ундошлардан олдин келган **c** харфи билан ифодаланади:

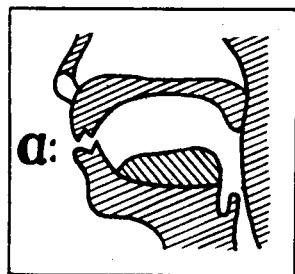
kick	[kɪk]	— тепмок	camp	[kæmp]	— лагерь
peck	[pek]	— чўчимок	clay	[kleɪ]	— лой
cut	[kʌt]	— кесмок	cock	[kɒk]	— хўроз

20- машк.

cup	pack	week	kit
camp	back	clock	kite
cot	Nick	lock	kill

[g] товуши ёзувда **a, o, u** унлиларидан олдин ва сўз охирида **g** харфи билан ифодаланади:

game	[geɪm]	— ўйин	gull	[gʌl]	— чайка (қуш)
dig	[dɪg]	— казимок			

[ɑ:] **фонемаси** — тил орка, қуйи кўтарилишдаги (очик), лабланмаган, чўзик унлидир. [ɑ:] талаффузида тил оркага йўналади, тил учи пастки тишлардан узокрок туради. Тилнинг орка қисми юмшоқ танглай томон бир оз кўтарилади, жағ пастрок тушади.

Езувда [ɑ:] қуйидагича ифодаланади: 1. Урғули ёпик бўғинда “r” харфидан олдин келган “a” харфи орқали: art [ɑ:t] — санъат, far [fɑ:] — узок, garlic [gɑ:lɪk] — саримсок пиёз.

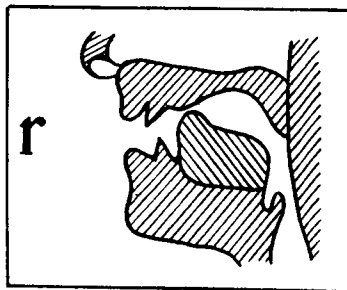
2. **a + s** — ундош харфлар бирикмасидаги “a” харфи ҳам [ɑ:] деб ўкилади:

fast	[fɑ:st]	тез
pass	[pɑ:s]	узатмок
last	[lɑ:st]	сўнгги

21- машк.

ɑ:m	arm	bɑ:k	bark	bɑ:d	bard
ɑ:t	art	dɑ:k	dark	bɑ:skɪt	basket
ɑ:tʃ	arch	hɑ:m	harm	pɑ:t	part
kɑ:d	card	fɑ:s	farce	lɑ:k	larke
kɑ:sk	cask	dɑ:n	darn	glɑ:s	glass

[r] ундош фонемаси. [r] фонемаси — тил олди, орка альвеоляр, сирғалувчи, ўрта сонантдир. [r] товушининг талаффузида тил учи билан танглай ўртасида тор оралик ҳосил қилинади. Тилнинг четлари юкори ён тишларга тегиб туради ва ҳаво оқими танглай ва тил учи ўртасидаги ораликдан ўтади. Унинг ҳосил бўлишида шовкин деярли эшитилмайди.

Ўзбек тилидаги (p) ундошининг талаффузида тил учи танглайнинг олди қисмига тегиб туради. Ҳаво оқими тил учини титратиши натижасида титроқ (p) товуши ҳосил бўлади. Инглиз тилидаги [r] сонанти титроқ эмас.

22- машк.

reɪl	rail	rɒk	rock	rent	rent
reɪs	race	rɒd	rod	ræk	rack
ɡʌn	gun	rɒb	rob	rɪb	rib

“r” ҳарфи сўзда фақат унли товушдан олдин ва сўз боғланишида [r] бўлиб ўқилади:

rain	{reɪn}	— ёмғир
rat	{ræt}	— каламуш
grain	{greɪn}	— дон
rest	{rest}	— дам олмок

I live in the Far East	{aɪ lɪv ɪn ðə fɑːr ˌiːst}
Here and there	{hɪəˈænd ðeə}
The chair is at door	{ðə tʃeəɪs ət dɔː}
My ear is red	{maɪ ɪəɪz red}

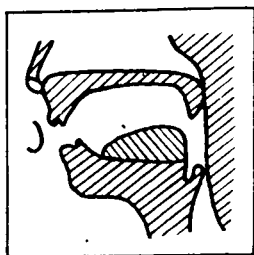
[r] ундоши ўзидан олдин келган ундош товуш билан биргаликда талаффуз этилади. Агар [r] дан олдин келган ундош жарангсиз бўлса, [r] ундоши бир оз жарангсизлашади. [r] товуши ўзидан олдин келган ундош товуши билан артикуляция жиҳатида мослашади: {dr, fr, br, pr, tr}.

Бундай талаффуз мослашуви одатда ассимиляция деб юритилади.

23- машк.

[greɪn]	grain	— ғалла
[kraɪ]	cry	— бакирмоқ
[breɪn]	brain	— ақл, хаёл
[dri:m]	dream	— хаёл
[freɪm]	frame	— мактамоқ

[grɑ:s]	grass	— майса ўт
[kræk]	crack	— дарз кетиш
[braɪd]	bride	— келин
[dres]	dress	— кийим
[fri:]	free	— озод, бўш
[preznt]	present	— хозир бўлмоқ

[ɔ] фонемаси. [ɔ] фонемаси тил орқа, қуйи кўтарилиш (очик) кучсиз лабланган киска унлидир. [ɔ] унлисининг талаффузиди тил орқага йўналади, тил учи олд тишлардан узоқлашиб, жағ анча пастга тушади. Лаблар кучсиз ҳаракат қилади, бироқ олдинга чўччайиб чикмайди. Инглиз [ɔ] товуши ўзбекча (o) товушига бир оз ўхшаш бўлса-да ўзбек (o) товуши ўрта чўзиқликдаги, кескин талаффузга эга бўлмаган товушидир.

[ɔ] товуши ёзувда [r] дан бошқа ҳар қандай ундошга тугаган ёпик бўгиндаги “o” ҳарфи билан ифодаланади. Ёпик бўгинда “w” ҳарфидан кейин келган “a” ҳарфи ҳам [ɔ] деб ўкилади:

watch	[wɔtʃ]	— соат
want	[wɔnt]	— хохламоқ, истамок

24- машк.

soft	soft	bɔb	Bob
sɔk	sock	kɔbweb	cobweb
[lɔt]	lot	[dɔl]	doll
[fɔg]	fog	[hɔt]	hot
[dɔt]	dot	[klɔk]	clock

25- машк.

pɑ:t — pət	part — pot	dɑ:t — dət	dart — dot
kɑ:t — kət	cart — cot	fɑ: — wət	far — what

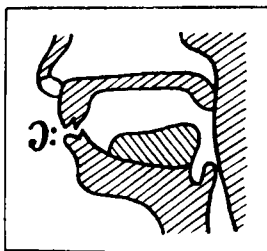
26- машк.

dog	[dɔg]	— ит	not	[nɔt]	— йўқ, эмас
fox	[fɔks]	— тулки	doll	[dɔl]	— кўғирчоқ
pot	[pɔt]	— қозон			

Эслатма: Х х [eks] харфи [ks] деб ўқилади. Урғули бўғинда икки унли ўртасида келган х харфи [gz] деб ўқилади: exam [ig'zæam]. Бу ҳолда биринчи бўғин х харфи таъсирида ёпик бўғинга айланади.

[ɔ:] **фонемаси.** [ɔ:] фонемаси тил орқа, қуйи кўтарилишнинг тор кўринишидаги (ярим очик), чўзик, кучли лабланган унлидир. [ɔ:] товушининг талаффузида тил орқага йўналади. Тилнинг орқа қисми юмшоқ танглайга бир оз кўтарилади. Лаблар думалокрок ҳолатни эгаллайди, бироқ олдинга чўччайиб чикмайди, жағ пастга туширилади.

[ɔ:] товушининг талаффузи яқунлангунча нутқ органларининг ҳолатини ўзгартирмаслик керак. Акс ҳолда, бошқа унли товуш келиб чиқади. Ўзбек тилида бундай ўнли товуш йўқ.

27- машк.

tɔ:	tore	wɔ:k	walk	pɔ:t	port
bɔ:	bore	fɔ:l	fall	kɔ:z	cause
kɔ:n	corn	tɔ:l	tall	lɔ:n	lawn
kɔ:l	call	tɔ:t	taught	fɔ:lt	fault

Инглиз ёзувида [ɔ:] товуши қуйидагича ифода этилади:

1. Урғули бўғинда “**or**” харфлар бирикмаси орқали:

corn [kɔ:n] — дон, or [ɔ:] — ёки

2. **all** ундош харф билан:

tall [tɔ:l] — баланд, salt [sɔ:lt] — туз, walk [wɔ:k] — юрмоқ.

Эслатма: Ik харфи бирикмаси [k] деб ўқилади.

3. **Au, aw** диграфлари билан:

saw [sɔ:] кўрди, pause [pɔ:z] пауза

28- машк. Қуйидаги сўзларни талаффузига эътибор беринг:

born — barn — bottle
horn — heart — hot

talk — lark — pot
dawn — darn — dock

Қуйидаги сўзлардаги чўзик монофтонглارни ўқилишини машк қилинг:

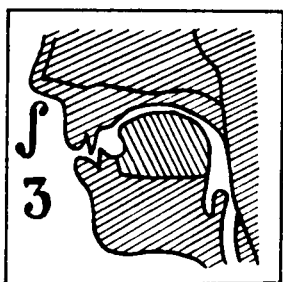
[a]	ar:	dark	hard, marble
	ass:	pass	cast, calf
	ast:	past	calves grass
	alf:	half	sharp
	uar:	guard	

[ɔ:]	ore: more	or, port, pot
	or: nor	wall, ball, hall
	all: tall	malt, taught
	alt: salt	talk, chalk
	augh: caught	law, saw, because
	alk -- walk	autumn, August
	aw -- law	four, mourning
[ə:]	ause -- cause	oard -- board
	er: here	herd, term
	ir: bird	stern, Birmingham
	ur: turn	turm, worm,
	yr: Byrd	worse, worst
w+or: word	firm, purr, word	

ЕТТИНЧИ ДАРС

[ʃ] ва [ʒ] фонемалари тил олди, шовкинли сирғалувчи ундошлардир. [ʃ] товуши жарангсиз ва [ʒ] — жаранглидир.

[ʃ] ва [ʒ] товушларининг талаффузида тил олди қисми каттик

танглай томон кўтарилади. Натижада бу ундошлар бир оз юмшок талаффуз этилади. Ўзбек тилидаги (ш) ва (ж) ундошлари инглиз тилидаги талаффуздан янча юмшокдир. Езувда [ʃ] товуши “sh” ҳарфлари бирикмаси билан берилади. Масалан: shop [ʃɒp] — магазин, ship [ʃɪp] — кема.

[ʒ] товушини “s” ҳарфи-sion, sure ҳарф бирикмаси составида ифода этади. Масалан: division [dɪ'vɪʒn] дивизия, leisure [ˈleɪzə] — бўш вақт.

29- машқ.

[ʃi:p]	sheep	[dæʃ]	dash
[ʃaɪ]	shy	[wɪʃ]	wish
[ʃɒk]	shock	[wɒʃ]	wash
[ʃəʊ]	show	[bʊʃ]	bush
[ʃɒp]	shop	[fɪʃ]	fish
[ʃu:]	shoe	[hʌʃ]	hush
[ʃɒt]	shot	[kæʃ]	cash
[meʒə]	measure	—	ўлчов
[pleɪzə]	pleasure	—	ором, роҳат
[treɪzə]	treasure	—	ўлжа, хазина
[leɪzə]	leisure	—	бўш вақт
[vɪʒən]	vision	—	кўриниш
[ɪnveɪʒən]	invasion	—	босиб олиш
[kən'fju:ʒən]	confusion	—	аралаштириш

ИНТОНАЦИЯ

Нутк жараёнида овоз оҳангининг жумла ургуси ва бошка хусусиятлар таъсирида кўтарилиши ва пасайишига *интонация* дейилади. Интонация гапнинг маъносини шакллантиради. Интонацияга кўра гаплар шодлик, ғазаб, афсус ва бошка маъноларга эга бўлади.

Интонация гапнинг лексик таркиби ва грамматик тузилиши билан узвий боғлиқдир. Интонацияни яхши ўзлаштириб олиш учун нутк оҳанги (мелодика), талаффуз кучи (суръат), хис-ҳаяжон (тембр) ва ритми билиш зарур.

Мелодика. Мелодика нутк оҳангининг гапдаги ҳар хил бўғинларда давомий ўзгаришидир. Нутк оҳангининг жумладаги охириги бўғинда пасайиши ва кўтарилиши сўзловчининг мақсади ва хис-ҳаяжонини ифодалашга хизмат қилади. Инглиз ва ўзбек тилларида оҳангнинг икки тури мавжуд: фикрнинг тугалланганини билдирувчи пасаювчи оҳанг ва фикрнинг тугалланмаганлигини ифодаловчи кўтарилувчи оҳанг. Тасдиқ ва хоҳишни билдирувчи дарак гаплар пасаювчи оҳанг билан талаффуз этилади. Бироқ инглиз тилида пасаювчи оҳанг ўзбек тилидагидан анча кучли ҳисобланади.

Урғу ва ритм. Сўз ва жумладаги урғули ва урғусиз ҳамда чўзиқ ва қисқа бўғинларнинг давомий равишда алмашиб туришига *ритм* дейилади. Урғусиз бўғинлар урғули бўғинлар орасида қанчалик кўп бўлса, шунчалик тезлик билан талаффуз этилади. Масалан: Give it. Give it to me, please.

Урғусиз бўғинлар, одатда, кўшни урғули бўғинларга кўшиб талаффуз этилади. Чунки урғусиз бўғинлар урғули бўғинга кўшилиб, бир ритмик бирликни ташкил этади.

Синтагма ёки маъно гуруҳи. Таркибига кўпгина сўзларни камраб олувчи ёйиқ гаплар, одатда, маъно гуруҳига бирлашган сўзларга бўлинади. Бундай сўзлар гуруҳи ёки бир сўзга *маъно гуруҳи* ёки *синтагмалар* дейилади.

Маъно гуруҳлари бир-биридан мелодиканинг ўзгариши (оҳангнинг пасайиши ва кўтарилиши) ва пауза билан чегараланади. Паузанинг чўзиқлиги кўшни келган синтагманинг зарурлигига ва маъно жиҳатдан мустақил бўлишига боғлиқ. Кўпинча синтагма тўла бир гапга ҳам тўғри келади. Синтагмага бўлиниш / белгиси билан кўрсатилади:

1. I study at the Institute/

(бир синтагма бир гапга тўғри келади)

2. On Sunday/ I don't go to the Institute/

(Биринчи синтагма On Sunday дан кейин қисқа пауза берилади.)

Ўзбек тилида гапни синтагмаларга бўлиш ҳам юқоридаги принцип асосида олиб борилади. Бироқ бунда қисқа пауза гапдаги эгадан кейин бўлади. Чунки ўзбек тилидаги сўзлар тартибига кўра эгадан кейин кесим эмас, балки иккинчи даражали бўлақлар келади.

Мисол: Азиз янги мактабга боради.

Мадина дарсда тез-тез жавоб беради.

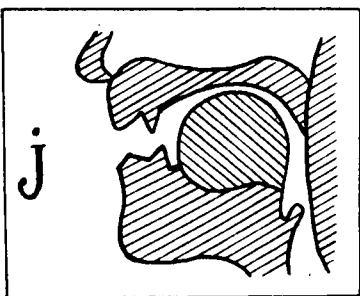
[h] **фонемаси.** [h] фонемаси бўғиз, шовкинли, сиргалувчи жарангсиз товушдир. Енгил шовкин билан бўғиздан чиққан хаво оғиздан ўтади. Бу товушнинг талаффузида тил иштирок этмайди, нутк органлари жуда кучсиз ҳолатда бўлади. Инглиз тилидаги [h] товуши ўзбек тилидаги [h] дан ҳам майинроқ талаффуз этилади. Ёзувда [h] товушни **h** [eɪtʃ] харфи билан берилади.

30- машк.

hen	hen	hænd	hand	æd	hæd	add	—	had
həp	hɒp	hæt	hat	aɪ	haɪ	I	—	high
hæpɪ	happy	hʌt	hut	ɒd	hɒt	odd	—	hot

[j] **фонемаси.** [j] фонемаси тил олди, юмшоқ (палатал) сиргалувчи товушдир. [j] товушининг талаффузида тилнинг олди қисми ўзбек тилидаги (й) дан кўра камроқ кўтарилади. Хаво оқими тил ва таңглай ўртасидаги кенг ораликдан ўтади. Шовкин деярли сезилмайди.

Ёзувда [j] товуши **y** [waɪ] харфи билан берилади. Бу харф сўз бошида [j] товуши билан ўқилади, сўз ўртаси ва охирида **ll** харфи қандай ўқилса, шундай талаффуз этилади. Масалан: yes [jes] — ха, myth [mɪθ] — миф, уйдирма, baby [beɪbɪ] — чакалоқ.

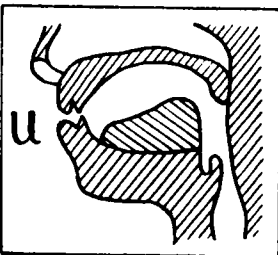

31- машк.

jen	yen	jʌŋ	young
jel	yell	jæd	yard
jes	yes	ji:ld	yield
jɔ:	youg	jə:	year

Эслатма: ie харфлар бирикмаси ургули бўғинда [i] ўқилади. Масалан: field [fi:ld].

[u] — **фонемаси.** [u] фонемаси тил орқа, лекин олдинга йўналган юкори кўтарилишдаги лабланган, қиска унлидир. [u] товушининг талаффузида тил орқага ва юкорига йўналади. Тил учи пастки тишлардан узоқлашади. Бу товуш талаффузида лаблар ҳам иштирок этиб, улар думалок ҳолатни эгаллайди, лекин олдинга чўччайиб чиқмайди. Ўзбек тилидаги [u] унлиси эшитилиши жиҳатидан инглизча [u] га бир оз ўхшайди. Аммо ўзбекча (y) нинг талаффузида лаблар бир оз олдинга силжийди. Ёзувда “oo” диграфидан кейин

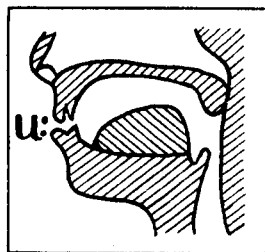
“k” харфи келганда [u] товушини беради. Масалан: book [buk] — китоб, hook [huk] — илгак. Лекин бир қатор мустанасно сўзларда “oo” дан кейин “k” харфи келмаса ҳам [u] товуши билан ўкилади. Уларни ёдда сақлаш керак.

good [gud] — яхши, wood [wud] — ўрмон, hood [hud] — капюшон, wool [wul] — жун, soot [sut] — қорақуя, groon [grum] — отбоқар, stood [stud] — ўриндан турмоқ (ўтган замон шакли), room [rum] — хона, уй, foot [fut] — оёқ.

32- машқ.

tuk	took	wud	wood
fuk	shook	grum	groom
tuk	took	wud	wood
fuk	shook	grum	groom

Агар “oo” диграфидан кейин “k” дан бошқа ундош ҳарф келса у [u:] товушини беради. [u:] фонемаси чуқур тил орқа, юқори кўтарилишдаги лабланган, чўзик, дифтонглашган унлидир. [u:] товушини талаффуз этишда тил орқага тортнади ва анча юқори кўтарилади. Бу товуш чўзик ва кучли талаффуз этилади. Лаблар ҳаракатланса ҳам, лекин илгари силжимади. [u:] дифтонглашган товуш ҳисобланади.

Чунки унинг талаффузида тилнинг орқа қисми аввал орқага ва юқорига йўналиб, сўнгра бир оз олдинга силжийди.

Инглиз [u:] товуши ўзбек (y) товушидан кўра анча чўзик ва чуқур тил орқа унлидир. Ўзбекча (y) товушининг талаффузида лаблар бироз илгари силжийди, инглиз тилида эса [u:] талаффузида бу ҳолат содир бўлмайди.

“oo” диграфи сўз охирида келганда ва сўз “k” дан бошқа ундошга тугаганда [u:] бўлиб ўкилади. Масалан: zoo [zu:] — ҳайвонот боғи, food [fu:d] — озиқ-овқат, too [tu:] — ҳам. Ундан ташқари [u:] товушини U u ҳарфи [r, l, ʃ, dz, z] товушларидан кейин келганда ва шунингдек “eu, ew, ue, ui” ҳарф бирикмалари ҳам [u:] ўкилади. Масалан: rule [ru:l] — қоида, plume [plu:m] — пар, перо, June [dʒu:n] — июнь, grew [gru:] — ўсди. Лекин U u ҳарфи ва юқоридаги кўрсатилган ҳарф бирикмалари аслида [ju:] бўлиб ўкиладилар. Масалан:

duty	[dju:tɪ]	— навбатчи	new	{nju:}	-- янги
feudal	{fju:dəl}	— феодал	suit	{sju:t}	-- костюм

33- машқ.

du:	dʊ	dju:	dew	kju:t	cute
tu:	two	fju:	few	fju:d	feud
tu:l	tool	sju:	sew	pə'fʊ:m	perfume
su:n	soon	nju:	new	dju:tɪ	duty

[ə] **фонемаси.** [ə:] фонемаси аралаш қатор (тилнинг олд ва орқа қисми туташган қисми) тил ўрта кўтарилишидаги ярим ёпик, лабланмаган, чўзик унлидир. [ə:] товушининг талаффузида тил ясси ҳолатда бўлиб, учи олдинги пастки тишларга тегиб туради. Лаблар бир оз чеккага тортилади. Ўзбек тилида бундай товуш йўқ. Ёзувда [ə:] товуши e, i, y, u + r бирикмаларида ва бошқа ундошга тугаган ҳолатларда қўлланади.

Масалан:

her [hə:] -- уни, унга
 girl [gə:] -- киз бола
 turn [tə:n] -- навбат
 Byrd [bə:d] -- Бэрд (исм)

“or” ҳарфлари бирикмаси [w] товуши таъсирида [ə:] бўлиб ўкилади. Масалан: work [wə:k] — иш.

34- машқ.

ə:	er	kæt	curt	get — gə:l	get — girl
fə:	fir	stæn	stern	wet — wə:l	wet — whirl
sə:	sir	bə:n	burn	bed — bə:d	bed — bird
stə:	stir	lə:n	learn	net — nə:s	net — nurse
slə:	slur	pəl	pearl	ten — tə:n	ten — turn

III ТУР БЎҒИН

III тур бўғини ёпик бўғин бўлиб, у “r” ҳарфига тугаши ёки “r” ҳарфидан кейин истаган ундош ҳарф келиши мумкин. Агар сўз “r” ҳарфига тугаса, у фонетик жиҳатдан очик бўлади, чунки “r” ҳарфи ўқилмайди. Масалан: bar [bɑ:] — бар, ёки “r” дан кейин ундош ҳарф келса, ёпик бўлади. Масалан: sharp [ʃɑ:p] — ўткир. «a» ҳарфи III тур бўғинида [w] товуши таъсирида [ə:] деб ўкилади. Масалан: wagon [wə:n], wagon [wɑ:n].

“o” ҳарфи эса III тур бўғинида [w] таъсирида [ə:] деб ўкилади. Масалан: work [wə:k].

Урғусиз III тур бўғинда ҳамма унлилар каттик редукцияга учраб [ə] товуши билан ўкилади. [ə] унлиси аралаш қатор ярим очик, қиска лабланмаган факат урғусиз бўғинда учрайдиган товушдир. Бу товуш талаффузида тилнинг марказий қисми каттик танглайга бир оз кўтарилади. Тил учи пастки тишларга тегади. Бу товуш урғусиз ҳолатда унлилар талаффузининг кучсизлашуви, яъни редукциянинг маҳсулидир.

Редукция. Унли товушларнинг урғусиз бўғинда қискартиб, кучсизланиб талаффуз этилишига *редукция* дейилади. Инглиз тилида редукциянинг қуйидаги турлари мавжуд.

Сифат редукцияси. Урғусиз ҳолатда сифат редукциясига уч-

раган юмшок унлилар [ɪ] товушини (city [ˈsɪtɪ]), каттик унлилар [ə] товушини (adopt [əˈdɒpt]) ифодалайди.

Микдор редукцияси. Микдор редукциясида чўзик монофтонглар ўз чўзиқлигини қисман йўқотади: he [hi·], me [mi·].

Тўлиқ редукция. Инглиз тилида **l**, **m** ёки **n** ҳарфидан олдинги урғусиз унли ҳарф одатда ўқилмайди: cotton [kɒtn], lesson [lesn], sudden [sʌdn], freedom [fri:dm].

Редукциянинг айрим ҳоллари. **e** ҳарфи **nt**, **pse** ҳарф бирикмаларидан олдин редукцияга учраганда [ə] товушини ифодалайди: silent [saɪlənt], silence [saɪləns].

i ҳарфи **ble** ҳарф бирикмасидан олдин келганда [ə] товушини ифодалайди: possible [ˈpɒsəbəl], responsible [rɪsˈpɒnsəbəl].

a ҳарфи урғусиз очик бўғинда [ɪ] товушини ифодалайди: climate [ˈklaɪmɪt], luggage [ˈlʌɡɪdʒ].

Редукциянинг бўлмаслиги очик бўғинда келган **i**, **u** ҳарфлари ҳамда сўз охирида келган **o** ҳарфи редукцияга учрамайди: identic [aɪˈdentɪk], unite [juˈnaɪt], motto [ˈmɒtəu].

Артикль

Инглиз тилида отлардан олдин ёрдамчи сўз — артикль (ноаник ва аник артикль) қўлланади.

Ноаниқ артикль. Ноаниқ артикль one [wʌn] сўзидан келиб чиқиб, у саналадиган отлар олдида бирликда ишлатилади. Ноаниқ артикль икки хил ёзилишга эга: 1) “**a**” [ə] ундош ҳарф билан бошланадиган отлар олдида: a book [əˈbʊk] — китоб, a pen [əˈpen] — ручка; 2) “**an**” [ən] унли ҳарф билан бошланадиган отлар олдида: an apple [ənˈæpl] — олма, an ant [ənˈænt] — чу-моли.

Аник артикль. Аник артикль “that” сўзидан келиб чиқиб, у маълум шахс, предмет ҳақида гап кетганда ишлатилади. У бир хил ёзув, лекин икки хил ўқиلىшга эга: 1) “**the**” унли ҳарф билан бошланадиган отлар олдида [ðɪ]: the act [ðɪˈækt] — парда (театр), the end [ðɪˈend] — охири; 2) “**the**” ундош ҳарф билан бошланадиган отларда [ðə] бўлиб ўқилади: the map [ðəˈmæp] — карта, the cat [ðəˈkæt] — мушук.

35- машк.

ə net	a net	ən	ɒks	an	ox
ə hæʔ	a hat	ən	eg	an	egg
ə fɔ:m	a form	ən	æpl	an	apple
ə kɔ:n	a corn	ən	ækt	an	act
ə bʊk	a book	ən	end	an	end

This is a book. It is a thick book. This is an apple. It is a red apple.
Put the pencil on the table. Bring me the chair.

There is an ink stand on the writing table.

There is a bench in the garden. The bench is painted.

ðə tent	the tent	ðɪ	ɪŋk	the ink
ðə teɪbl	the table	ðɪ	ˈɒfɪs	the office

ðə rum	the room	ði 'end	the end
ðə bæɡ	the bag	ði 'ækt	the act
ðə tʃeə	the chair	ði infə'meiʃn	the information

ТОНОГРАММА

Инглиз тилидаги гапни тўғри талаффуз қилиш учун тонограммадан фойдаланилади. Тонограмма икки параллел чизик   орасига қўйиладиган белгилардан иборат бўлади. Тонограммада ургули бўғин тире (—), ургусиз бўғин нукта (.), кўтарилувчи интонация юқорига йўналган стрелка (↗), пасаювчи интонация пастга (↘) йўналган стрелка белгилари билан кўрсатилади.

САККИЗИНЧИ ДАРС

[tʃ], [dʒ] фонемалари. [tʃ] ва [dʒ] фонемалари палато-альвеоляр (апикал-дорсал) портловчи-сирғалувчи-аффрикат ундош товушлардир. [tʃ] — жарангсиз, [dʒ] — жарангли товушдир.

[tʃ] аффрикатиининг талаффузида тил учи альвеолларга [t] товушидагидек теккизилади, тил ўрта қисми эса каттик танглайга кўтарилади. Хаво оқими тил учининг альвеоллардан узоқлашуви натижасида ҳосил бўлган тор ораликдан ўтади. Товуш пайчалари титрамайди. [dʒ] ундоши ҳам худди шундай талаффуз этилади. Бирок [dʒ] нинг талаффузида товуш пайчалари титрайди. Юқорида айтиб ўтилганидек, [tʃ] ва [dʒ] ундошлари аффрикатлардир.

Портловчи ва сирғалувчи ундошнинг бирикувидан ҳосил бўлган, бўғин чизиғи билан ажратилмайдиган, яхлит талаффуз қилинувчи икки ундош товуш бирикмаси *аффрикат* дейилади.

[tʃ] ва [dʒ] аффрикатларнинг биринчи элементи [t] ва [d] портловчи ундошлар, иккинчи элементи [ʃ] ва [ʒ] эса сирғалувчи ундошлардир. Аффрикат товушнинг ҳар икки элементининг орасига ҳеч қандай товуш аралаштирмай, яхлит бир товушдек талаффуз этилади. Ёзувда [tʃ] аффрикати **ch** ва **tch** ҳарфлари бирикмаси билан берилади: cherry [tʃeri] — олча, cheap [tʃi:p] — арзон, watch [wɒtʃ] — соат, French [frentʃ] — француз тили.

[dʒ] товуши ёзувда **J j** ҳарфи ва **e, i, u** унлилардан олдин келган “**g**” ҳарфи орқали берилади.

job	[dʒɒb]	— иш,	huge	[hju:dʒ]	— улкан
joke	[dʒoʊk]	— ҳазил	large	[lɑ:dʒ]	— катта
passenger	[pæsɪndʒə]	— йўловчи	jail	[dʒeɪl]	— зиндон

Эслатма: а, о, у унли ҳарфлардан олдин келган “**g**” ҳарфи доимо [g] деб ўқилади: garden [gɑ:dn] боғ, gold [gəʊld] олтин.

Бирок “g” харфи кўпгина сўзларда i, e, y харфлардан олдин ҳам [g] деб ўқиладигани: girl [gɜ:l] киз бола, begin [bi'gin] бошламоқ.

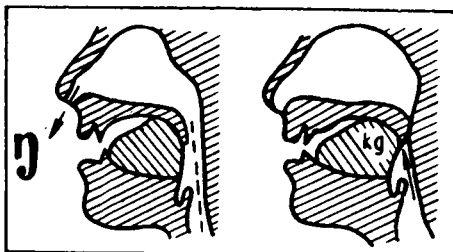
Ундошлардан олдин ва сўз охирида келган “g” харфи доимо [g] деб ўқилади: glad [glæd] хурсанд, frog [frɒg] бака, grass [græs] ўт, майса.

36- машқ.

tʃɪkɪn	— chicken	dʒɪmnæst	— gymnast
tʃaɪld	— child	dʒænjuəri	— January
tʃɔps	— chops	bʊtʃə	— butcher
tʃeɪndʒ	— change	lɑ:tʃ	— larch
dʒæm	— jam	tʃə:tʃ	— church
dʒɪm	— Jim	wɪtʃ	— which
dʒɪpsɪ	— gipsy		

[ŋ] ФОНЕМАСИ.

[ŋ] фонемаси. [ŋ] фонемаси тил орқа, веляр, портловчи, бурун сонантидир. [ŋ] товушининг талаффузида тил орқа қисми юмшоқ танглайга кўтарилади, юмшоқ танглай пастга тушади ва

ҳаво бурун бўшлиғи орқали ўтади. Товуш пайчалари титрайди. Инглизча [ŋ] ўзбекча (нг) харфлар бирикмасининг талаффузига бир оз ўхшашир.

Инглиз тилидаги [ŋ] ва [ŋ] сонантларини бир-биридан фарқлаш керак. [ŋ] тил олди альвеоляр, [ŋ] эса тил орқа, веляр товушлардир. Ёзувда [ŋ] сонанти қуйидагича берилди:

1. “ng” харфлар бирикмаси билан:

strong	[strɒŋ]	— кучли	sting	[stɪŋ]	— чакмоқ
thing	[θɪŋ]	— нарса	among	[ə'mʌŋ]	— орасида
wing	[wɪŋ]	— қанот	evening	[i:vniŋ]	— кечкурун

2. [ŋ] товуши “k” харфидан олдин келган “n” харфи билан:

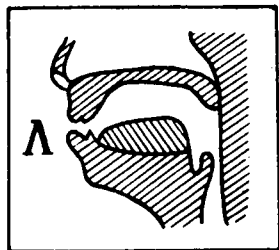
pink	[pɪŋk]	— пушти ранг	bank	[bæŋk]	— банк
drink	[drɪŋk]	— ичмоқ	sink	[sɪŋk]	— чўкмоқ

Эслатма: 1. Феъл бўлмаган сўзлар ўртасида келган “ng” харф бирикмаси [ŋg] деб ўқилади: English [ɪŋglɪʃ], language [læŋgwɪdʒ].

2. “n” харфидан олдин келганда “k” харфи талаффуз этилмайди: knife [naɪf], know [nou].

37- машк.

hæŋ — hang	'sʌmθɪŋ — something	θɪn — θɪŋ thin — thing
kɪŋ — king	'mɔ:nɪŋ — morning	bæn — bæŋ ban — bang
bæŋ — bang	'æŋgrɪ — angry	wɪn — wɪŋk win — wink
tʌŋ — tongue	'lʊkɪŋ — looking	sɪn — sɪŋk sin — sink

[ʌ] — фонемаси. [ʌ] фонемаси — бир оз олдинга йўналган, тил орқа пастки кўтарилишдаги (ярим очик), лабланмаган, киска кучсиз унли товушдир. [ʌ] товушининг талаффузида тил орқага тортилиб, тил учи пастки олд тишларга якинлашади, тил орқа қисми бир оз кўтарилади. Лаблар бир оз чеккага тортилади.

Инглиз [ʌ] товуши ўзбек (а) товушидан анча қискаротқидир. Ёзувда [ʌ] товуши ёпик урғули бўғинда “u” ҳарфи билан берилади:

run	[rʌn]	— югурмок	dust	[dʌst]	— чанг
sun	[sʌn]	— қуёш			

38- машк.

kʌp	cup	bʌn	bun	mʌtʃ	— mɔ: much—more
hʌt	hut	dʒʌst	just	kʌt	— kæt cut—cart
bʌg	bug	lʌntʃ	lunch	bʌn	— bæn bun—barn

Қуйидаги сўзлардаги монофтонг товушлар талаффузига эътибор беринг.

[ɪ]	{ i in ui build age luggage ate climate	[e]	{ e pen ea bread ai said ur bury	[ʌ]	{ u us oo blood
[u]	oo look	[ɔ]	{ o lot a want	[æ]	a as

[θ], [ð] ТОВУШЛАРИДАН ОЛДИН КЕЛГАН УНДОШЛАРИНИНГ АССИМИЛЯЦИЯСИ

[θ], [ð] тиш оралиғи товушларидан олдин келган [t], [d], [n], [l] товушларини талаффуз қилишда тил учи танглайга эмас, балки юқори олд тишлар қиррасига теккизилади.

39- машк.

welθ	wealth	ɪn	ðəm	in	them	wɒnt	ðɪs	want	this
helθ	health	ɒn	ðɪs	on	this	hæd	ðæt	had	that
tenθ	tenth	wɪl	ðə	will	the	wɒt	ðeɪ	what	they
mlnθ	month	kʌt	ðəm	cut	them	ænd	ðə	and	the

[ð] товушидан олдин келган [t] товуши жарангли талаффуз қилинмайди, [θ], [ð] тиш оралиғи товушдан олдин келган [s], [z] сирғалувчи ундош товушларни талаффуз қилишида тил учини юкори олд тишлар қиррасига яқинлаштириш ва уни дарҳол тиш оралиғи товушини талаффуз қилиш ҳолатига ўтказиш лозим. Бунда сирғалувчи [s], [z] ва тиш оралиғи [θ], [ð] товушлари ўртасида ҳеч қандай унли товуш қўйилмаслиғи лозим.

Олдинги товушнинг кейинги товуш артикуляциясига таъсири прогрессив ва аксинча, кейинги товушнинг олдинги товуш артикуляциясига таъсири регрессив ассимиляция дейилади. Масалан: try [traɪ] (ҳаракат қилмок) сўзида жарангсиз [t] ундоши таъсирида [r] товуши жарангсизлашади, ninth [naɪnθ] сўзида [n] товуши ўзидан кейин келган [θ] таъсирида тиш ундоши каби талаффуз этилади.

40- машк.

hæz	ðɪs	has this	wəz	ðæt	was that	
hæz	ðæt	has that	wɪð	ðem	with them	
ɪz	ðɪs	is this	ðɪs	θɪn	book	this thin book
ɪz	ðæt	is that	wɒts	ðæt	what's that	

ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС

1. 13—100 сонларининг ўқилиши.
2. Тўртинчи тур бўғинда унлиларнинг ўқилиши.
3. Эмфатик интонация. Машклар. Текст.

13—100 ГАЧА БЎЛГАН САНОҚ ВА ТАРТИБ СОНЛАРНИНГ ЎҚИЛИШИ

Инглиз тилида 13 дан 19 гача бўлган санок сонлар **-teen** қўшимчасини кўшиш билан ясалади. **-teen** қўшимчасининг ўзи урғули бўлгани учун 13—19 гача бўлган санок сонлар иккита асосий урғуга эга бўлади:

13— thirteen	['θæ'ti:n]	17— seventeen	['sevn'ti:n]
14— fourteen	['fɔ:tɪ:n]	18— eighteen	['eɪ'ti:n]
15— fifteen	['fɪf'ti:n]	19— nineteen	['naɪn'ti:n]
16— sixteen	['sɪks'ti:n]		

His number in the team was thirteen.

[hɪz'nʌmbə ɪn ðə'tɪm/wəz'θæ'ti:n]

Aziza has brought thirteen balls.

[ʌzɪ'zɑ hæz'brɔ:t 'θæ'ti:n bɔ:lz]

Ozoda always sits in the thirteenth row.

[ɔzɔdɑ'ɔ:lwɪz sɪts ɪn ðə'θæ'ti:nθ rou]

Her race arrives after thirteen.

[hə'reɪs ə'raɪvz 'ɑftə 'θæ'ti:n]

Оғзаки нутқда ритм таъсирида урғуларнинг бири тушиб қолиши мумкин. Агар икки урғули сон олдида урғули сўз келса,

биринчи урғу (Room fifteen [rum fif'ti:n]) агар урғули сүз сондан кейин келса, иккинчи урғу ('sixteen students ['siks:ti:n 'stju:dənts]) тушириб колдирилади. 20 дан 100 гача бўлган ўнлик санок сонлар ўнликларга **-ty** кўшимчасини кўшиш билан ясалади. **-ty** кўшим-часи урғусиз хисобланади.

20— twenty ['twenti]	70— seventy ['sevnti]
30— thirty ['θə:ti]	80— eighty ['eiti]
40— forty ['fɔ:ti]	90— ninety ['nainti]
50— fifty ['fifti]	100— a (one) hundred ['hʌndrəd]
60— sixty ['siks:ti]	

Икки рақамли сон ўнликнинг ёнига бирдан тўққизгача бўлган сонни кўйиш билан ясалади:

25— twenty-five	'twenti 'faiv
38— thirty-eight	'θə:ti 'eit
46— forty-six	'fɔ:ti 'siks

Тартиб сон санок сонга — **th[θ]** кўшимчасини кўшиш билан ясалади, бунда тартиб сон олдида аниқ (the) артикль қўлланилади:

20— the twentieth [ðə'twentiθ]
21— the twenty-first [ðə'twenti'fə:st]
22— the twenty-second [ðə'twenti'sekənd]

Эслатма: 1. Агар отдан кейин рақамни кўрсатувчи сон келса, отдан олдин артикль ишлатилмайди: Page — 56-бет, Room — 34-хона.

2. Телефон номерларни қуйидагича ўқилади: 34—46—56 — three four, four six, five six.

Агар телефон номерини биринчи рақами ва охириги сонни бир хил бўлса, бунда double деган сўз қўлланилади: 77—18—55 double seven one eight double five.

Агар телефон номерининг ўртасидаги рақам хил бўлса, double сўзи қўлланилмайди. 36—88—24 three six eight eight two four.

Ноль рақами [ou] деб ўқилади: 45—08—50 four five o [ou] eight five o [ou]. Яхлит сонлар (3000, 4000) three thousand, four thousand тарзида ўқилади.

3. Уй, квартира, автобус, троллейбус, трамвай ҳамда саҳифа, боб, машқлар номерини белгилаганда, санок сон қўлланилади. Киёсланг:

Еттинчи трамвай — Tram 7 ['træm 'sevn]

Йигирма саккизинчи автобус — Bus 28 ['bʌs'twenti 'eit]

Олтинчи машқ — Ex. 6 ['eksəsəiz 'siks]

Унинчи боб — Chapter X ['tʃæptə 'ten]

Бунда отлар артикльсиз қўлланилиб, иккала сўз ҳам бош харф билан ёзилади: Go to Room Thirty ['gou tə 'rum θə:ti].

УНЛИ ҲАРФЛАРНИНГ IV ТУР УРҒУЛИ БЎҒИНДА ЎҚИЛИШИ

г+е харфига тугаган бўғинга IV тур бўғин дейилади. IV тур урғули бўғинда «а» харфи [eə] товуши билан ўқилади:

care [kæə]	prepare [pri'reə]
fare [fæə]	rare [ræə]
mare [mæə]	

«о» харфи эса IV тур урғули бўғинда худди III тур бўғинда-гидек [ɔ:] деб ўкилади:

more [mɔ:]	story [stɔ:ri]
fore [fɔ:]	store [stɔ:]

IV тур бўғинда “u” харфи икки хил ўкилади. Агар “u” харфидан олдин [tʃ, ʃ, r, l, z, dʒ] товушлари келса [uə], бошқа ҳолларда эса [juə] деб ўкилади:

sure [ʃuə]	cure [kjua]
	pure [pjua]

“e” харфи IV тур бўғинда [iə] дифтонги билан ўкилади:

here [hiə]	merely [miəli]
sincere [sɪnsiə]	

Эслатма: there [ðeə], where [weə], were [wə:] сўзлари коидадан мустасно ҳисобланади.

“i” ва “y” харфлари IV тур урғули бўғинда [aiə] трифтонг (учта элементдан ташкил топган) товуши билан ўкилади:

tire [taiə]	fire [faɪə]
tyre [taiə]	lyre [laɪə]
hire [haɪə]	

Бундан ташқари [eə] товуши билан қуйидаги харф бирикмалари ўкилади:

1. **air** [eə], chair [tʃeə], fair [feə].
2. **ear:** bear [beə], tear [teə], wear [weə].
[iə] товуши билан эса, қуйидаги харф бирикмалари ўкилади:
  1. **eer:** deer [diə], sheer [ʃiə], beer [biə]
  2. **ear:** hear [hiə] dear [diə] near [niə]
  3. **ier:** pierce [piəs] pier [piə] fierce [fiəs]
[aiə] товушини **-iar** харф бирикмаси ҳам беради: briar [braiə], diary [daɪəri].

IV тур урғули бўғинда **г** харфидан кейин “e” дан бошқа унли харф келса, “**г**” харфи [r] тарзда ўкилади.

ФОНЕТИК МАШҚЛАР

41-машқ. Қуйидаги дифтонг ва трифтонгларнинг талаффузига эътибор беринг. Улар орасидаги фарқни ажратинг.

fiə-feə	tai-taɪəd	kən-kɔ:n	pjuə-Suə
hiə-heə	lai-laiəri:t	kət-kɔ:t	kjuə-puə
miə-meə	wai-waɪəd	kɔp-kɔ:ps	ɪjuəl-ruəl
hiə-keə	ai-aɪən	pənd-pɔ:	ɟjuə-muə

Қуйидаги дифтонг ва трифтонг товушлар талаффузига эътибор беринг ҳамда улар ўртасидаги фарқни аниқланг.

[ɛə]	{	are	mare		[ɪə]	{	ere	here		[(j)uə]	{	ure	pure
		air	chair				ear	near				ew	.fewer
		ere	chere				eer	beer					

[aɪə]	{	uie	quiet		[auə]	{	our
		ire	hire				ower
		ure	tyre				
		iare	diary				
		io	riot				

42-машк. Қуйидаги сўзларни транскрипция қилинг:

dire, fair, mare, type, shore, hoarse, during, tyrant, clear, wear, near, rare, there, were

43-машк. Транскрипцияни харф билан ёзинг:

[mɜ:], [bɜ:], [fɛə], [fɑɪə], [luə], [puə], [sɪnsɪə], [mɛə], [kɛə], [hɪə], [pjuə], [stɜ:ri], [ˈtɑɪəɾənt], [tʃɪə], [fjuəɾɪəs], [ʃɪə], [fjuəri], [bɪə], [stɪə], [ɛə], [ɪnsˈpɑɪə].

44-машк. Сонларни харф билан ёзинг ва уларни транскрипция қилинг:

а) 85, 26, 13, 28, 96, 100, 72, 87, 34, 48, 50, 18;

в) 14-, 25-, 99-, 40-, 37-, 21-, 17-, 23-, 54-;

г) 5-автобус, 14-трамвай, 19-троллейбус, 15-боб, 22-машк, 65-бет;

д) 24—17—86; 28—00—15; 22—46—67; 48—02—60; 44—15—11; 21—21—21; 378—21—51; 378—19—56.

45-машк. Гапларни транскрипция қилиб, тонограммасини чизинг. Эмфатик интонацияга эътибор бериб гапларни ўқинг.

1. Who told you that? 2. Go to the shop! 3. There are four students in the group. 4. It's wonderful. 5. How are you going to take an exam in English? 6. He used to enjoy it. 7. What are you going to do about it? 8. It is not cheap. 9. You look lovely, my dear. 10. That student is an awful lazy-bones. 11. I saw clearly enough that I was not welcome. 12. It isn't exactly what I want.

46-машк. Таржима қилинг.

1. Хона қоронғи, деразани очинг. 2. Институтимиз, Чўпон ота яқинида жойлашган. У ерга 4, 9-трамвайлар ҳамда 2, 33, 70, 77-автобуслар боради. 3. Бу ердан денгиз қирғоғи кўринади. 4. Яна бир пиёла чой ичинг. 5. Қаерда яшайсиз? 6. Чарчадингизми?—Ха. 7. Телефон номерингиз неча?—44—26—02. 8. Дарсни тайёрлаб бўлгач, сенга бир қизик хикоя ва эртак айтиб бераман.

УНИНЧИ ДАРС

Ўтилган товушлар талаффузини қайтариш. Унли товушларнинг бир-биридан фарқи. Жарангли ундош товушларнинг сўз охиридаги талаффузи. Ундов гапнинг интонацияси. Машқлар. Текст.

Инглиз тилида бешта чўзиқ унли товуш мавжуд. Бу чўзиқ товушларнинг доимий аломати унинг сифатида (кескинлигида) дир. Иккинчи аломати — уларнинг чўзиқлигидир. Чўзиқ унли [i:], [ɑ:] ва [ə:] товушлари лабланмаган. [ɜ:, u:] лар эса лабланган.

47-машқ.

[i: — ɪ]	[u: u]	[ɜ: — ə]
Pete — pit	chute — soot	pore — pot
least — list	pooh — put	core — cod
see — sin	coo — cook	law — want
bede — bid	pool — pull	awe — old
[æ — ʌ]	[ɑ: — æ]	[ə: — ə]
cat — cut	bard — bad	earn — an
map — mud	part — pat	earth — an ass
sand — son	art — apt	burn — banal
carrot — cunning	ask — ass	turn — a burn

ЖАРАНГЛИ УНДОШ ТОВУШЛАРНИНГ СЎЗ ОХИРИДА ТАЛАФФУЗИ

Инглиз ундош товушлари, сўз охирида жарангсизлашмай кескин, тўлиқ талаффуз қилинади, чунки жарангли ундош жарангсизлашса, сўз маъноси ўзгариб кетади:

bad — bat	sad — sat	
ёмон — кўршапалак	ғамгин — ўтирмак (ўтган замон шакли)	

Ўзбек тилида жарангли ундош сўз охирида жарангсизланиши мумкин, бунда сўз маъноси ўзгармайди:

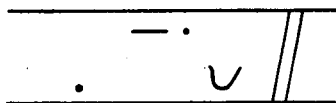
китоб — (к и т о б)
канд — (қ а н т)

УНДОВ ГАПНИНГ ИНТОНАЦИЯСИ

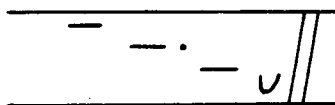
Ундов гапнинг интонацияси икки хил бўлиб, сўзловчининг айтилаётган фикрига боғлиқдир. Қарама-қарши фикр айтилаётган гапни кучайтириш учун одатда **пасайиб кўтарилувчи** [Rise-Fall] ёки **пасайиб-кўтарилиб-пасаювчи** (Rise-Fall-Rise) оханг қўлланилиши мумкин. Ундов гаплар тузилиши жиҳатидан бир неча хил бўлиши мумкин.

1. Дарак гап шаклида:

The film is interesting! Өә film iz ʔntristɪŋ!

2. How (қандай) сўзи билан бошланади. Унинг схематик шакли: **How+adj...** . How nice the girl is! hau nais Өә gә:lʔiz!

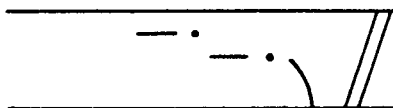

3. What (қанақа) сўзи билан гап бошланади. Унинг схематик шакли: **What+noun...** .

What a pleasant smile she ʔhas!

Эфматик талаффуз этилган ундов гаплар хайрон қолиш, шодлик, завқ-шавқ, кўрқув, нафратланиш, менсимаслик, ғазаб, шубҳаланиш, қизикиш ва шунга ўхшаш муносабат, кайфият ва хистуйғуларни ифода этади.

“How”, “what” билан бошланган ундов гаплар, одатда, **паст ёки баланд пасаяувчи** (Low ёки High Fall) оҳанг билан талаффуз этилади: 'What a lovely day! wәtә,lʔvli dei

Бу гапда хурсандчилик, шодлик ифодаланган.

TEXT

— Hallo, Bob!

— Hallo, Nick, how are you?

— I am well, thank you. How are you?

— The same.

— What is the matter?

— Oh, don't worry. Nothing is the matter. I've got two English books and I want you to come to my place and take one. “Myths and Legends”.

— What a good friend you are! Thank you. Its good of you. See you later.

48-машк. Read the dialogue before you start transcribing. Pay attention to marking stresses and tunes, intonation of Exclamatory sentences.

49-машк. Put the stresses of the following sentences and picture them on the staves.

1. How pleasant his voice is! 2. How large his family is! 3. What a nasty weather we are having! 4. How beautiful the nature is! 5. What an amusing thing it is! 6. The tea is not hot!

50-машк. Transcribe the following words:

tea, car, pork, lad, hid, as, water, worm, calm, dozen, blur, foot, rather, on, latter, fall, either, doctor, turn, fir, bullet, myth, bee, firm, colour.

51-машк. Write these in letters.

[ɑ:mɪ], [ɔ:l], [kʌk], [bʌd], {paɪðə}, {dʒʌst}, [ˈɔ:t(ə)m], [i:v], [læp], [ə'naɪ], [hæt], [sʌn] (2 words) [ɑ:nt], [ˈmɒtəʊ], [bi:m], [fə:ðə], [fæmɪli], [ə:n].

52-машк. Learn the sentences by heart:

1. That's the man who sat on my hat in the tram. 2. Deeds not words. 3. We're striving for enduring peace and security. 4. Don't trouble trouble till trouble troubles you.

Ўтилганлар юзасидан савол ва топшириқлар.

1. Тил нима ва қандай бўлимларга бўлинади?
2. Тилнинг фонетика бўлими нималарни ўрганеди ва ўз олдига қандай вазифаларни кўяди?
3. Ҳарф ва товуш ўртасидаги фаркни кўрсатинг.
4. Фонема ва унинг вариант (аллофон)лари терминини мисоллар билан изоҳланг.
5. Нутқ товушлари ва уларнинг гуруҳларини таърифланг.
6. Унли товушлар талаффузини изоҳланг.
7. Ундош товушлар ва уларнинг ҳосил бўлишини изоҳланг.
8. Сонант нима? Сонантнинг унли ва ундош товушдан фарқини кўрсатинг.
9. Бўғинга бўлиш қондасини мисоллар билан тушунтиринг.
10. Бўғин турларини мисоллар билан изоҳланг.
11. Ургу, унинг сўздаги вазифасини мисоллар билан тушунтиринг.
12. Икки ва ундан ортик бўғинли сўзларнинг ўқилишини мисоллар билан изоҳланг.
13. Аспирация нима? Ўзбек тили учун аспирация хосми? Ҳар иккала тилдан мисоллар келтиринг.
14. Палатализация (юмшатиш) нима? Палатализация қандай ҳолатларда содир бўлиши мумкин.
15. Fortis, lenis терминлари нима англатади.
16. Редукция нима? Редукция турларини изоҳланг.

Инглиз ундош фонемаларининг ўзбек ундош товушлари билан хосил бўлиш ўрнига кўра қиёсий таснифи.

Лаб фонемалари		Тил фонемалари						Бўғиз
лаб-лаб лаб-тиш	тил	милк	тил олди милк альвеол	альвеол	альвеол орқаси	тил ўрта	тил орқа тил орқа чуқур тил орқа	
p, b, m, f, v w	θ, ð		s, z tʃ, dʒ	t, d, n, l, ʃ, ʒ	г	j	k g ŋ	h
п, б, м, в		т, д, н, л	с, з, ч (тш) ж (дж)	ш, л ж	р		к г нг ф к х	х

Инглиз ундош фонемаларининг ўзбек ундош фонемалари билан хосил бўлиш усулига кўра қиёсий таснифи.

Шовқин товушлар	Портловчилар	Инглиз	Ўзбек
		p, b, t, d, k, g	п, б, т, д, к, г, к
	Сирғалувчилар	f, v, θ, ð, s, z, h, ʒ, ʃ	ф, в, ш, с, з, х, х, ф
	Портловчи Сирғалувчилар	tʃ, dʒ	ч (тш), ж (дж), ц (тс)
Сонор товушлар	Сонантлар	m, n, ŋ, l, r, j, m	м, н, нг, л, р, п, в

3 - жадвал

Инглиз унли фонемаларининг ўзбек унли фонемалари билан тилнинг ҳолатига кўра қиёсий таснифи

тил олди		аралаш	тил орқа		
	тил олди	орқага йўналган тил олди		олдига йўналган тил олди	тил орқа
инглиз	i, e, æ	I	ə, ə:	ɯ, ɹ	ɯ:, ɔ:, ɑ, ɔ
ўзбек	и, е [э], а				у, ў, о

4 - жадвал

Инглиз унли фонемаларининг ўзбек унли фонемалари билан тилнинг кўтарилиш даражасига кўра қиёсий таснифи

Кўтарилиш даражаси	юқори (ёпиқ) унлилар	тор i:, u:	и, у
	ўрта/ ярим очик/ унлилар		
			е (э), ў
қўйи (очик) унлилар	тор ə:		
	кенг æ, ɑ:, ɔ	а, о	

И К К И Н Ч И Қ И С М

Фонетика товушларда намоён бўлувчи фонемаларни ўрганувчи қисм (уни одатда сегментал фонетика деб юритилади) ҳамда бўғин, урғу ва интонацияни ўрганувчи қисмлардан (уни супросегментал, юкори, сегментал, фонетика деб юритилади) иборат бўлади.

Сегментал фонетика товушларнинг ҳосил бўлишини ҳамда талаффузини ўрганади. У ҳар хил тиллардаги товушлар турларини, нутк жараёнида рўй берувчи товуш ўзгаришларини аниқлайди.

Супросегментал фонетика товушлардан юкорирок бўлақлар — бўғин, урғу ва интонация билан шугулланади. У бўғин ва урғунинг табиатини, уларнинг турларини, интонациянинг тур ҳамда вазифаларини ўрганади. Қўлланманинг биринчи қисмида тилдаги энг кичик бирлик ҳисобланмиш фонема ва товушлар ҳақида фикр юритилган бўлса, иккинчи қисмда товушлардан йирикрок бўлақ — бўғин, урғу ҳамда интонация ҳақида гап боради.

ИНТОНАЦИЯ

Маълумки, фикр фақат гапнинг грамматик тузилиши ёки лексик таркиби билан эмас, балки унинг интонацияси орқали ҳам ифодаланади.

Нутк оҳанги (мелодияси) жумла (фраза) урғуси, нутк суръати (темп) ва овоз сифати (тембри)нинг бирлигини интонация деб айтилади.

Нутк оҳанги овознинг кўтарилиши ёки пасайиши билан ҳосил бўлади.

Жумла урғуси маълум сўз ёки бўғинларнинг қай даражада кучли айтилишига, нутк суръати эса нутк тезлиги ва сўзлар орасидаги паузаларнинг узунлигига боғлиқдир.

Интонациянинг ташкил қилувчилик ва маъно ажратувчилик (фонологик) иккита асосий вазифаси бор.

1. Интонация ташкил қилувчилик вазифасини бажарганда гапларни ҳосил қилади.

Гап бир ёки бир нечта интонацион гуруҳ (синтагма)дан иборат бўлади. Синтагма гапнинг маъно тузилишига кўра гапнинг маълум тугалликни англатувчи бир бўлагидир. Ҳар бир синтагма маълум интонация билан айтилади:

He is never late.

As a matter of fact/he is never late.

Эслатма: Битта вертикал чизик (I) синтагма охиридаги паузани, иккита вертикал чизик (II) эса гап тугаганлигини билдиради.

Интонацион тузилиш бир ёки бир неча турли хил овоз даражасида талаффуз қилинадиган урғули, урғусиз ёки қисман урғули бўғин ёки сўзлардан ташкил топади.

Интонацион тузилиш **бошланғич қисм** (the pre-head), **бош қисм** (the head), **ядро қисм** (the nucleus) ва **охирги** (терминал) оҳангга қирувчи урғусиз ёки қисман урғули бўғин ёки сўзлар (the tail) дан ташкил топади.

Бошланғич қисм (the pre-head) бош қисмдан олдин келган бир ёки ундан ортиқ урғусиз ёки қисман урғули бўғинларни ўз ичига олади.

Бош қисм (the head) биринчи урғули бўғиндан бошлаб, то охирги урғули бўғингача бўлган қисмидир.

Охирги урғули бўғинга ядро (the nucleus) дейилади. Ядродан кейин келган урғусиз, ёки қисман урғули бўғинлар охирги (терминал) қисми (the tail) ташкил қилади. Масалан: Then don't cry much about it.

Бу гапта then — бошланғич қисм
don't cry — бош қисм
much — ядро қисм
about it — ядродан кейин келган урғусиз қисм.

Ядро қисмда ҳосил бўлган овоз даражасининг ўзгариши ядро оҳангларнинг ҳосил бўлишига олиб келади. Ҳар бир интонацион тузилишда ядро қисм асосий фикрни ифодалайди. Ядро қисм ва ундан кейин келган урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар охирги (терминал) оҳангнинг асосий қисмидир.

2. Маъно ажратувчилик вазифасини бажарганда интонация гап турларини фарқлашга ҳам хизмат қилади. У сўзловчининг ҳис-ҳаяжонини, тингловчига муносабатини билдиради. Масалан:

→ Bring me a 'book. (буйруқ)
→ Bring me a 'book. (илтимос)

Нутқ оҳанги ва жумла урғуси интонациянинг асосий таркибий қисми қолган қисмлар — суръат, сифат ва ритм иккиламчи таркибий қисмлардир.

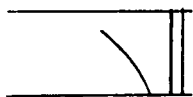
ИНТОНАЦИЯ ЯДРОСИДАГИ ОХАНГ ТУРЛАРИ

Интонацион тузилишнинг охирги урғули бўғини ядро бўлиб, унда ҳосил бўлган овоз даражасининг ўзгаришларига **ядро оҳанги** дейилади.

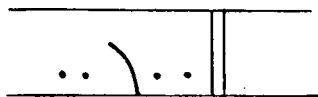
Ҳозирги замон инглиз тилида асосан саккизта ядро оҳанги бор:

1. **Паст (ёки ўрта) пасаювчи оҳанг** (The Low Fall). Бу оҳангни талаффуз этиш жараёнида овоз ўрта диапазондан энг пастга тушади:

Yes

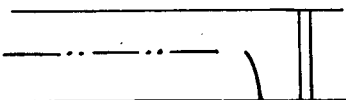

It is difficult.

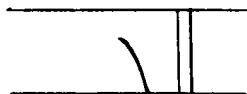

Бу оҳанг фикрнинг тугалланганлигини, унинг катъийлигини, жиддийлигини билдириб, дарак, буйрук, ундов, махсус сўрок гапларда қўлланилади:

How are you 'going to 'get home?

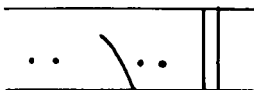
2. **Баланд пасаювчи оҳанг (the High Fall).** Бу оҳангни талаффуз қилиш жараёнида овоз баланд даражадан пастга қараб тушади:

Оҳанг самимийликни, кизиқишни, ажабланишни, баъзан нозилик ва қаршиликни билдиради:

1. What did you 'think of the film?

— It was wonderful.

(дўстона, самимий)

2. What's the time, please?

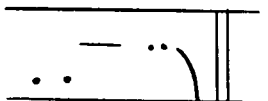
— I don't know.

(кизиқиш)

3. He said he 'knew nothing about it.

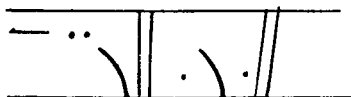
— But I told him myself.

(ажабланиш)

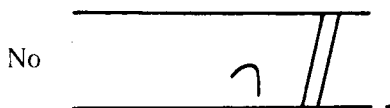
4. You can't eat all that.

— Oh, but I can. I'm starving.

(қаршилик)

3. **Кўтарилиб пасаявчи оҳанг** (The Rise-Fall). Бу оҳангни талаффуз қилиш жараёнида овоз ўртадан баландга кўтарилиб, бирданига энг пастга тушади:

Бу оҳанг таъсирчанлик, мамнунлик, кўркинч, баъзан гумон-сираш ва норозиликни билдиради:

1. — Have you heard about Pat?
— Yes. (қандай даҳшат!)
2. — You can't do that.
— Can't I. (Шошмай турчи, кўрамиз деган маънода)
3. — Are you sure?

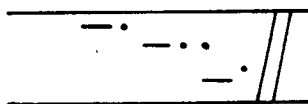
4. **Паст кўтарилиш** (the Low Rise). Бу оҳанг талаффузида овоз энг пастдан ўрта даражагача кўтарилади: Yes.

Оҳанг одатда умумий саволда, илтимосни билдирувчи гапларда, маъно жихатдан тугалланмаган синтагмаларда учрайди:

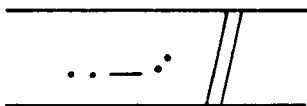
Did you bring her a present?

Did you bring her a present?

Эслатма. Ядро оҳанги бирдан ортик бўгинли сўздан иборат бўлган ҳолда, ургули бўгин энг пастда тўғри чизик билан белгиланиб, ургусиз бўгинлар эса кўтарилишни ҳосил қилади:

Is it difficult?

Бу оҳанг сўзловчини гапни давом эттиришга ундаш, айтилган фикр тўғри-сида қўшимча маълумот олиш, гаптаги бирор сўзни эшитмай қолиб, уни такрорлашни илтимос қилиш учун ҳам ишлатилади:

1. — Have you got some money?
— I have. (нима учун сўраясан, нима эди, деган маънода)
2. — The meeting is at five.
— When? (соат нечадалигини такрорлашни сўраяпти)

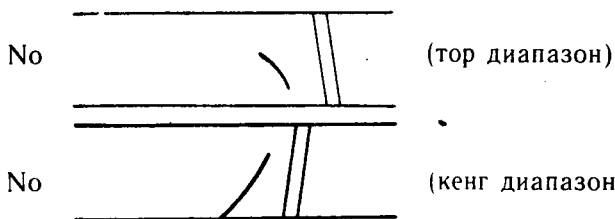
Ундов гапларда бу оҳанг рағбатлантиришни англатади:

— Well done!

Дўстона, самимий саломлашиш, хайрлашув ҳам шу оҳанг билан талаффуз қилинади: Good morning.

So long.

5. **Баланд ёки ўрта кўтарилиш** (High Rise). Бу оҳанг овозни ўртадан баландга (тор диапазон), ёки энг пастдан энг юқорига (кенг диапазон) кўтариш билан талаффуз қилинади.

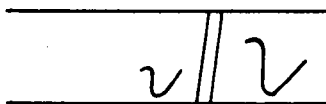
Бу оҳанг кўпинча қайта сўраш ёки жавобни ўйлаб туриб, беихтиёр бирор сўзни такрорлашларда ишлатилади:

1. → Tell me the time.
→ Tell you the time? Ten past six.
2. — Can I borrow some matches?
— Matches?— Why, certainly.

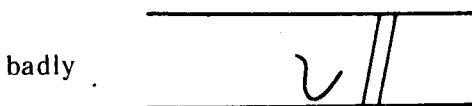
Кенг диапазонда айtilганда, бу оҳанг таажжубни, айtilган фикрни изоҳлаб, тушунтириб беришни билдиради:

- What? You mean the dog disappeared?
- Has Michael arrived yet?
- You were expecting him?

6. **Пасайиб кўтарилувчи оҳанг** (the Fall Rise). Бу мураккаб оҳанг бўлиб, у тушувчи ва кўтарилувчи икки қисмдан иборат. Аввал овоз ўртадан ёки энг баланддан энг пастга қадар тушиб, ўртагача кўтарилади: Yes

Эслатма. Кўп бўғинли сўзларда урғули бўғин тушишни ташкил қилса, урғусиз бўғин кўтарилади:

Асосан бу оҳанг хабар ва илтимосни билдирувчи гапларда учрайди.

Бу оҳанг тингловчидан кўшимча маънони англиштириш талаб қилиб, нимадир айtilмай қолганини, шу кўшимча маънони тингловчининг ўзи тушуниб олиши зарурлигини билдиради. Масалан:

- But Chris Smith is 'rather nice, I think.
- Yes, Chris is.

Бу оҳанг:

а) огоҳлантиришни: You'll fall

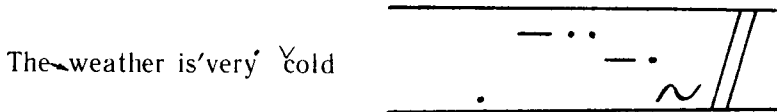

- б) узрни: I am sorry
 в) зидликни: In my opinion he's perfectly right.
 г) карама-каршиликни: It ~~didn't~~ take you long. It did.
 е) таънани: — I ↓ went to Nick yesterday.
               — I → wish you'd told me.
 ж) таажубни: — It's your turn.
                   Is it? ифодалайди.

7. **Кўтарилиб-пасайиб кўтарилувчи оҳанг** (the Rise-Fall-Rise). Бу оҳангни талаффуз этганда, овоз энг пастдан ўртага кўтарилиб, пастга қараб тушади ва яна кўтарилади:

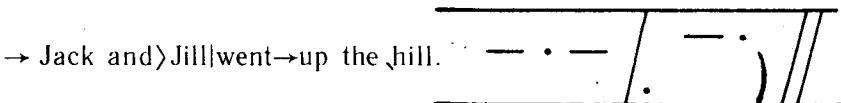
Кўтарилиб-пасайиб кўтарилувчи оҳанг, юкорида кўрсатилган пасайиб кўтарилувчи оҳанг қандай вазиятларда ишлатилган бўлса, худди шундай ҳолатларда ишлатилади. Лекин у кучли хис-ҳаяжонни ифодалайди:

8. **Ўрта даража оҳанг** (The Mid Level). Бу оҳангни талаффуз этиш жараёнида овоз ўрта даражада бўлиб, у тушмайди ҳам, кўтарилмайди ҳам.

Бу оҳанг фикр тугамаганлигини, унинг давоми бўлиши мумкинлигини англатиб, одатда оғзаки сўзлашувда эмас, балки шеъриятда, расмий нутқда ишлатилади:

Кўриб чиқилган саккизта ядро оҳангларининг график ифодаси қуйидагичадир:

- Пасаювчи оҳанглар: Паст пасаювчи (The Low Fall) [N]
 Баланд пасаювчи (The High Fall) [N]
 Кўтарилиб пасаювчи (The Rise Fall) [N]
 Кўтарилувчи оҳанглар: Паст кўтарилувчи (The Low Rise) [V]
 Баланд (ўрта) кўтарилувчи (The High Rise) [V]
 Пасайиб кўтарилувчи (The Fall-Rise) [V]

Кўтарилиб-пасайиб кўтарилувчи (The Rise Fall Rise) [~]

Ўрта даражадаги оханг (The Mid Level) [>]

БОШ ҚИСМ

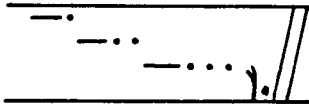
Инглиз тилида гапнинг бош қисми жуда мухтасар бўлиб, у биринчи урғули сўз (бўғин) дан то охириги урғули бўғингача (ядро охангигача) бўлган қисмини ўз ичига олади.

Бош қисм асосан уч гурппага бўлинади: **пасаювчи** (descending), **кўтарилувчи** (ascending), **даража** (Level).

ПАСАЮВЧИ БОШ ҚИСМЛАР (DESCENDING HEADS)

Пасаювчи бош қисмларда овоз одатда ўртадан ёки баланддан пастга қараб тушади, урғули бўғинлар (орасида урғусиз бўғинлар) тушишни ташкил қилади. Биринчи урғули бўғин энг юқорида бўлиб, кейинги урғули бўғинлар аста-секин пасайиб боради.

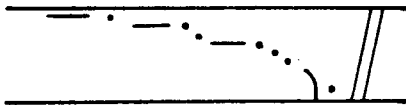
Урғули бўғинлар борган сари пасайиб боради. Бундай ҳолда бош қисмни биз аста-секин пасаювчи (the Stepping Head) деймиз. Аста-секин пасаювчи бош қисмларда урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар ўзларидан олдин келган урғули бўғиннинг охангига қўшилиб талаффуз қилинади: ↘ Peter 'goes to the 'cinema on ↘Sundays.

Эслатма. Биринчи урғули бўғинга қўйилган (↘) оханг белгиси овознинг умумий йўналишини кўрсатади. Бошқа урғули бўғинларга (') белгиси қўйилади.

Тушувчи бош қисм ҳам аста-секин пасаювчи бош қисмга ўхшаб, тушишни ташкил қилади, фақат урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар ўзидан олдин келган урғули бўғиннинг ёнида қўйилмасдан, улар ҳам тушишини (the falling head) давом эттиради:

↘ Peter 'goes to the 'cinema on ↘Sundays.

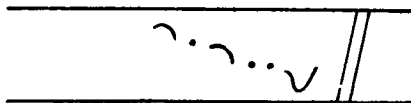

Урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар кўтарилишни ташкил қилади. Улар урғули бўғинларга нисбатан баландроқ талаффуз қилинади. Бундай ҳолатда биз бош қисмни пасайиб кўтарилувчи (the Scandent Head) деймиз: ↘ What a 'lovely day!

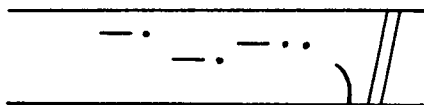

Овоз урғули бўғин давомида аста-секин пасайиб боради. Урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар бу пасайишни давом эттиради. Бундай бош қисмга сирғалувчи (Sliding Head) деймиз:

- →Did you 'say it was 'blue?
- I 'didn't say it was 'blue.

Пасаювчи бош қисмдан иборат узун гап ичида тўсатдан кўтарилиш ҳолати (Accidental or Special Rise) учраши мумкин. Бундай ҳолатда маъно жихатдан зарур бўлган урғули сўзни ўзидан олдин келган сўзга нисбатан баландроқ талаффуз қиламиз: ↘Send the 'things as↑soon as you can.

Тўсатдан кўтарилиш сўзнинг олдида баландга қаратилган стрелка (↑) билан белгиланади. Тонограммада тўсатдан кўтарилган сўз ёки бўғин ўзидан олдин келган урғули сўзга нисбатан баланд, лекин биринчи урғули сўздан пастда белгиланади.

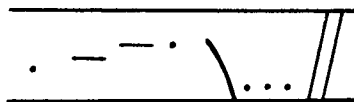
Шундай қилиб, пасаювчи бош қисмлар қуйидагилардир: а) аста-секин пасаювчи (the Stepping head ёки Descending Head); б) тушувчи (The Falling Head); в) пасайиб кўтарилувчи (The Scandent Head); г) сирғалувчи (The Sliding Head).

Эслатма. Текстда пасаювчи бош қисм биринчи сўз олдида (↘) белгиси билан белгиланади, колган урғули бўғинлар олдида (') белгиси қўйилади.

КЎТАРИЛУВЧИ БОШ ҚИСМЛАР (ASCENDING HEADS)

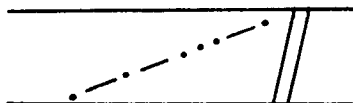
Кўтарилувчи бош қисмларда биринчи урғули бўғин энг пастда тўғри чизик билан белгиланиб, кейинги келган урғули бўғинлар аста-секин кўтарилади (The Rising Head), урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар кўтарилишни давом эттиради:

- Where is my 'book?
- I 'can't 'find it 'anywhere.

Агар овоз сирғалиб кўтарилса, бош қисм сирғалиб кўтарилувчи (the Climbing Head) дейилади. Бу ҳолда урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар ҳам сирғалиб кўтарилади:

- I ar'rieved↘this morning.
- Did↑someone↑meet you at the 'station?

Шундай қилиб, кўтарилувчи бош қисмлар қуйидагилардир:

а) аста-секин кўтарилувчи (the Rising Head).

б) сирғалиб кўтарилувчи (the Climbing Head).

Кўтарилувчи бош қисмлар кўпинча баланд (ўрта) пасайиш (High Fall) ёки баланд (ўрта) кўтарилиш оҳанглари билан биргалликда келади.

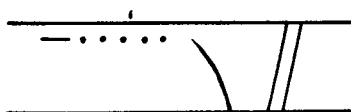
Кўтарилувчи бош қисмда биринчи урғули бўғин олдида (↑) белгиси қўйилади, қолган урғули бўғинлар олдида одатдагидек (') белгиси қўйилади.

БОШ ҚИСМЛАР ДАРАЖАСИ (LEVEL HEADS)

Бош қисмлар даражасида бўғинлар деярлик бир оҳангда талаффуз қилинади.

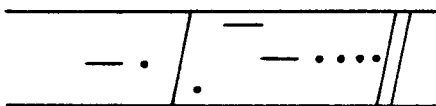
Агар бўғинлар баланд даражада талаффуз қилинса, бундай бош қисмни биз баланд даража бош қисми (the High Level Head) деб атаيمиз:

- I ↗walked there
→Why 'didn't you go by 'bus?

Бундай бош қисмларда биринчи урғули бўғин олдида (→) белгиси қўйилади, қолган урғули бўғинлар олдида (') белгиси қўйилади. Урғули ва урғусиз бўғинлар ўрта даражада талаффуз қилинса, бундай бош қисмга ўрта даража бош қисми (Medium Level) дейилади:

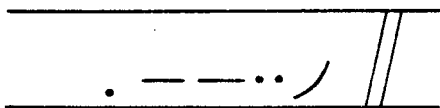
- I 'thought they 'all knew.
→John says|he knew→nothing a'bout it.

Ўрта даража бош қисмининг биринчи урғули сўзи олдида (→) белгиси қўйилади.

Паст даражада талаффуз қилинган урғули ва урғусиз бўғинлар паст даража бош қисмининг (The Low Level Head) ташкил қилади:

- You ↘simply must go.
— I→don't 'see why I ↘should.

Бош қисмининг паст даражаси биринчи урғули бўғиннинг пастиди (→) белгиси билан кўрсатилади.

Бош қисмининг паст даражаси одатда паст кўтарилиш (Low

Rise) ва паст пасаювчи (Low Fall) оҳанглар билан биргаликда келади:

- What would you like for lunch?
- I→can't make up my 'mind what to have.
- But→what will 'Peter say?
- Do you→think I 'care what he says?

Шундай қилиб, бош қисмларнинг даражалари (the Level Heads) куйидагилардир:

1. Баланд даражадаги бош қисм (The High Level Head).
2. Ўрта даражадаги бош қисм (The Medium Level Head).
3. Паст даражадаги бош қисм (The Low Level Head).

Текстда учрайдиган оҳанг ва урғу белгилари:

[→] — баланд даражадаги бош қисмнинг биринчи урғули сўзи.

[→] — ўрта даражадаги бош қисмнинг биринчи урғули сўзи.

[→] — паст даражадаги бош қисмнинг биринчи урғули сўзи.

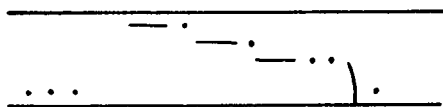
БОШЛАНҒИЧ ҚИСМ (THE PRE-HEAD)

Бош қисмдан олдин келган урғусиз ёки қисман урғули бўғинларга бошланғич қисм (the pre-head) дейилади. Қиска синтагмадан иборат гапларда бош қисм бўлмаслиги мумкин. Бундай ҳолда бошланғич қисмни ядро оҳангининг олд қисми (pre-nucleus) деса ҳам бўлади.

Бошланғич ёки ядро оҳангининг олд қисми паст бошланғич (the Low pre-head) ва баланд бошланғич қисм (the High pre-head) ларга ажратилади.

Урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар бош қисмнинг биринчи урғули бўғинидан пастда талаффуз қилинганда, бошланғич паст қисм (the Low pre-head) деб аталади:

It is a very satisfactory answer.

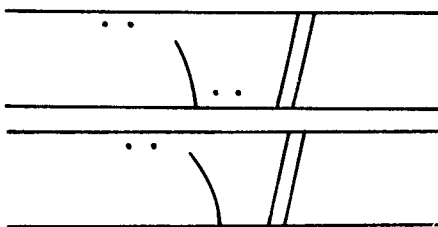

Бу гапта It is a ... деган сўзлар бошланғич паст оҳанг ҳисобланади.

Агар урғусиз ёки қисман урғули бўғинлар бош қисмдаги биринчи урғули бўғиндан баландроқ ёки у билан тенг талаффуз қилинса, бошланғич баланд қисм (the High pre-head) дейилади:

— It's im`possible

— What a `shame.

Баланд бошланғич қисм одатда пасаювчи баланд ва ўрта бош қисмлар олдида келиши мумкин.

Текстда учрайдиган оҳанг ва урғу белгилари қуйидагилар:

[ˌ] — қисман урғули бўғиндан олдин қўйилади;

[ˑ] — урғусиз ёки қисман урғули баланд бошланғич қисм.

ИНТОНАЦИЯ НАМУНАЛАРИ ВА ГАП-ТУРЛАРИ

Қуйида битта гап тури (хабар-дарак, махсус сўрок, умумий сўрок, буйрук (буйрук ҳамда илтимосни англаган) ва ундов гапнинг интонацияси устида тўхталиб ўтамиз.

Шу нарсани эсда сақлаш керакки, ҳеч бир гап доимо маълум бир алоҳида интонация билан қўлланилмайди. Ҳар бир гап у ёки бу интонация намунаси билан боғлиқ бўлади. Маълум интонация намунаси у ифодаловчи фикр, контекст ҳамда нутқ усулига боғлиқ бўлади.

Шундай гап турлари мавжудки, улар учун маълум бир интонация тури намунаси кўпроқ қўлланилади. Шу маънода «умумий интонация» маълум гап турига нисбатан қўлланилиши мумкин.

ДАРАК ГАПЛАР

Дарак гаплар, одатда, паст пасаювчи оҳанг (Low Fall-LF) билан талаффуз этилиб, тушувчи бош қисм (Falling Head) ёки баланд даражадан тушувчи (High (Medium) Level Head-HLH) бош қисм билан кенг қўлланилади. Бу гапларда фикрнинг тугал ва аниқлиги ифодаланеди:

It's sunday. its sʌndɪ||

Heˑwʌnts tə biˑðeəɪn taɪm|| (HF+LF)

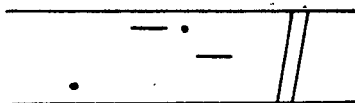
hiˑwʌnts tə biˑðeəɪn taɪm||

It wəzˑnɒt soˑleɪt (HLH)

ɪt wəzˑnɒt soˑleɪt||

Агар хабар-дарак гапда тинчлантириш ёки руҳ кўтариш маъноси кўзда тутилса, сўнги урғули бўғинда паст кўтарилиш (Low Rise) қўлланилади. Бош қисм эса ўрта даражада (Mid-Level) бўлади. Бош қисм тушувчи ёки баланд даражадан (High Level Heads) тушувчи бош қисм сифатида келиши мумкин:

It'sˑveryˑnice. itsˑveriˑnaɪs||

Дарак гапларда паст кўтарилиувчи оҳанг қўлланилиши мумкин. Бунда гапнинг сўз тартиби ўзгармай, балки интонацияси ўзгаради:

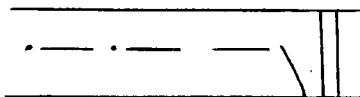
He ˑwanted it? hiˑwʌntɪd ɪt||

Дарак гапнинг бош қисми пасаяувчи оҳанг билан берилиши мумкин:

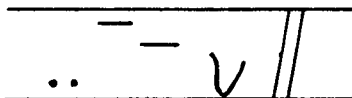
I → thought you won't come 'here.

aɪ → θɔ:t ju·wəʊnt klɪm 'hɪə||

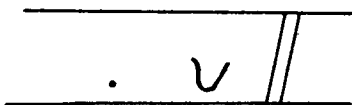

Агар дарак гапда айтилган фикрга тузатиш киритилса ёки айтилган фикрга қарама-қарши фикр ифодаланса, эслатиш аниқланилади, бош қисмда баланд кўтарилувчи оҳанг (Falling Head of the High (Medium) Level Head) қўлланилади.

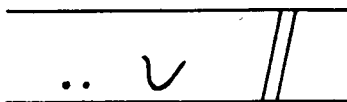
1. He had got three tickets 1. He had got 'four tickets
hi· həd ˈɡɒt θriː ˈtɪkɪts

2. Fred will buy that suit 2. He won't
hi· wəʊnt ||

3. She is going to be there at 4 3. She'll be late
ʃi·l bi· ˈleɪt

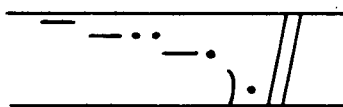

Махсус савол интонацияси

Махсус саволда паст пасаяувчи оҳанг кенг қўлланилиб, тушувчи бош қисм бу оҳангдан олдин келиши мумкин. Бу ҳолларда махсус сўрок гап интонацияси жиддий, талабчан, расмийлик маъносини ифода қилади.

Why haven't you done your homework?

waɪ ˈhævnt ju· dʌn jə· ˌhəʊmwɜ:k||

What had happened to you?

ˌwɒt həd ˌhæpnd tə ju·||

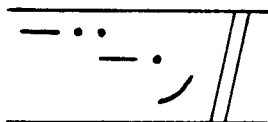

Агар сўзловчи сўрок гапда айтилаётган фикрга, предмет ёхуд шахснинг ўзига нисбатан кизиқиш билдирса, махсус сўрок гап паст кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз этилади. Бунда интонация дўстоналик ҳамда хайрихоҳлик маъносини англатади:

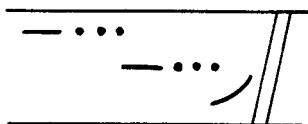
Where does your'sister ˌwork? (FH)

→What is your o'pinion on this ˌbook? (HLH)

wɛə dɪz jɔːsɪstə ˌwɜːk||

→wɒt ɪz jɔːr ə'pɪnjən ɒn ðɪs ˌbʊk||

Қайта сўраш. Махсус сўрок гапларнинг нозмфатик қўлланилишида паст кўтарилувчи оҳанг (Low Rise) сўрок сўзда қайта сўрашни кўрсатиш учун қўлланилади. Бундай оҳанг инглиз тилида жуда кўп ишлатилади.

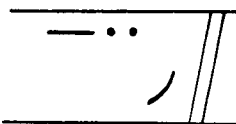
Контекст

Жавоб

I read a new book by Dickens.

→What did you ˌread?

→wɒt dɪd ju ˌriːd||

They spent a lot of money to buy it.

ˌHow much?

ˌhaʊ mʌtʃ||

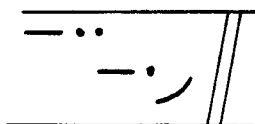

Умумий сўрок гапнинг интонацияси

Умумий сўрок гапларда одатда паст кўтарилиш оҳанги кўп қўлланилади. Бундай умумий сўрок гапларда баён этилган фикрга чуқур кизиқиш маъноси сезилиб туради:

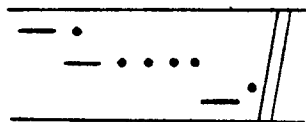
↘Did you en'joy the ˌfilm?

↘dɪd ju ɪn'dʒɔɪ ðə ˌfɪlm||

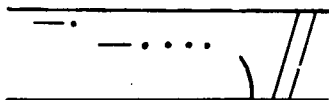

↘ Are you 'satisfied with his 'answer?
 ↘ a: ju · 'sætɪsaɪd wɪð hɪz ˌɑ:nsə||

Агар умумий сўрок гап паст пасаювчи (Low Fall) оҳанг билан талаффуз этилса, жиддий таклиф маъносини англатади:

↘ Don't you 'think it is a 'mistake?
 ↘ daunt ju · 'θɪŋk ɪt ɪz ə ˌmɪsteɪk||

Қиска умумий сўрок гапларда жавоб тарикасида ишлатиладиган Did you?. Has she? шаклларида паст пасаювчи оҳанг қўлланилади:

One must obey the law. Must he?
 ˌmʌst hi · //

He didn't want to go there. Didnt he?
 ˌdɪdn̩t hi · //

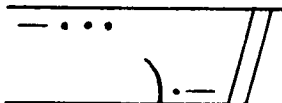

Буйрук гаплар интонацияси

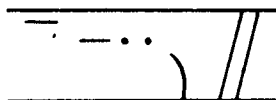
А. Буйрук гаплар

Пасаювчи оҳанг билан қўлланиладиган буйрук гаплар жуда кучли, жиддий жаранглайди. Бундай гапда бош ва бошланғич қисм (Head and Pre-head) бўлиши ёки бўлмаслиги мумкин:

↘ Come to have some tea 'with us.
 kʌm tə hæv səm ti: wɪð ˌʌs||

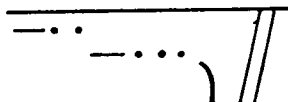

↘ Don't go there a|one.
 ↘ daunt ɡəʊ ðeə ɜ: ˌaʊn||

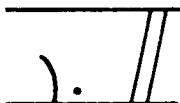
Баланд пасаювчи оҳанг билан талаффуз қилинадиган буйрук гаплар буйрук беришни эмас, таклифни англатади.

↘ Put some more 'sugar in your 'cup.
 ↘ pʊt səm mɔ: 'ʃʊɡə ɪn jɔ: 'kʌp||

Қиска буйрук гаплар факат пасаювчи оҳанг билан талаффуз этилса, нозмоционал, осойишта, кўпинча совуқ муносабатни англатади:

Learn it. ˌlɜ:n ɪt||

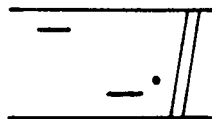

Notice it. ˌnɒtɪs ɪt||

Б. Илтимосни ифодаловчи буйрук гаплар одатда паст кўтари-
лувчи оханг (Low Rise) билан қўлланилиб, тинчлантириш, далда
бериш, рухни кўтариш каби маъноларни ифодалайди:

Don't worry. ˈdaʊnt ˌwʌrɪ||

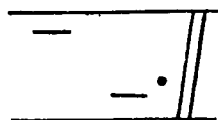

Come to Tashkent at least as a tourist.

Come quickly

→ kʌm kwɪkli

→ kʌm tə tæʃˈkɛnt ət ˈliːst əz ə ˌtuəɪst||

Илтимос (буйрук) гаплар пасайиб кўтарилувчи оханг (Fall-
Rise) билан талаффуз этилса, у ялиниб-ёлвориш, ўтиниш маъно-
сини ифодалайди:

Be in time. biː ɪn ˌtaɪm||

Remember me to your father.

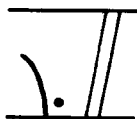
ˌrɪmɛmbə miː tə jɔː ˈfɑːðə||

Ундов гаплар интонацияси

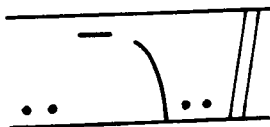
Одатда ундов гапларда баланд пасаювчи оханг (High Fall)
кўп қўлланади.

'Splendid. ˈsplɛndɪd||

What a good boy he is!

wɒt ə ˈɡʊd ˈbɔɪ hiː ɪz||

Оддий, яъни ҳеч қандай кутилмаган, ҳаяжонга солмайдиган
гапларда паст пасаювчи (Low Falling Tone) оханг ишлатилади:

→That's good. →ðæt̩s gud̩||

˘Beautiful. ˘bju:tɪfʊl||

Бундан ташкари оддий ундов гапларда паст пасаювчи (Low Fall) ёки баланд пасаювчи (High Fall) оҳанглар қўлланилиши мумкин:

˘How ˘brute. ˘hau ˘brut̩||

˘Oh, ˘no. ˘ou ˘nou||

ОҲАНГЛАР МОСЛАШУВИ (SEQUENCE OF TONES)

Агар гапда бирдан ортик интонация гуруҳи мавжуд бўлса, терминал тоннинг (terminal tone) исталган бирикмасини учратиш мумкин. Қуйидаги жадвалда хис-хаяжонсиз нутқда энг кўп учрайдиган оҳанглар мослашуви график тасвирда кўрсатилган:¹

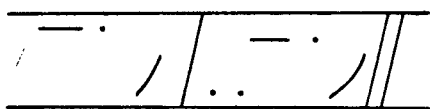
Low Fall+Low Fall	Low Rise+Low Rise
Low Rise+Low Fall	Low Fall+Low Rise
Mid Level	

Пасайиб кўтарилувчи оҳанг ҳам кўтарилувчи оҳангнинг энг экспрессив зариантидир. Сўнгги интонация гуруҳининг терминал тони (terminal tone) одатда гапнинг коммуникатив тури ва сўзловчининг унга нисбатан қандай муносабатда бўлиши билан белгиланади. Дарак гаплар одатда тугал фикрни ифодаласа — паст пасаювчи (Low Fall) интонация қўлланади. Агар бу гапда тугал фикр ифодаламаса — (non-Finality) паст кўтарилувчи (Low Rise) интонация қўлланилиши лозим:

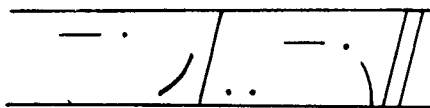
As for me|he may come by,three.
As for me|he may come by,three.

¹ Жадвал қуйидаги манбадан олинди: Соколова М. А., Гинтовт К. П., и др. Практическая фонетика английского языка. М., 1984, 185-бет.

→æz fə· mi:|hi· meɪˈklɪm baɪ θri:||

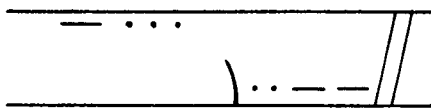
→æz fə· mi:|hi· meɪˈklɪm baɪ θri:||

Тугалланган интонация гуруҳига терминал тон танлаш уларнинг тугалланганлигига боғлиқ бўлади. Агар тугал бўлмаган интонация гуруҳлари аниқ, барқарор, тўлиқ ва босиклик маъноларини ифодаласа; паст пасаювчи оҳанг (Low Fall) қўлланади:

This was in this way, I have no doubt.

ˈðɪs wəz ɪn ðɪs ˌweɪ/aɪ hæv noʊ daʊt||

It's four o'clock I am sure.

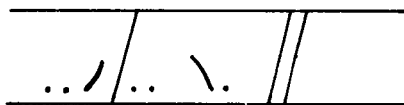
ɪtsˈfɔːr ə klɒk/aɪəm ʃʊə||

Гапда маъно жихатдан фикр тугалланмаган бўлса, бундай гапларда паст кўтарилувчи оҳанг (Low Rise) ўрта даражадаги бош қисм билан кенг қўлланилади:

When he came we were talking.

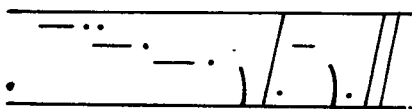
wen hi·keɪm|wi· wə·tɔːkɪŋ||

Агар иккала интонация гуруҳида бир хил терминал тон қўлланилса, гапнинг маъноси кучайтирилиб, гапнинг таъсирчанлиги ошади:

He went to the forest all alone to pick mushrooms.

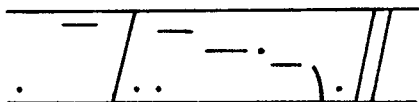
ˈhi·wɛnt tə ðə ˈfɔːrɪst ˈɔːl əˈləʊn tə ˈpɪk ˌmʌʃrʊmz||

Узун гаплардаги интонация гуруҳларининг сони гапнинг грамматик тузилишга ҳамда маъно гуруҳларининг семантика-

сига боғлиқ. Шунинг учун таркибида хол бўлган иборалар, кириш сўзлари гап бошида келиб, алоҳида интонация гуруҳини ҳосил қилади.

I think it is 'high 'time to 'go upstairs.
aɪˈθɪŋk|ɪt ɪz 'haɪ 'taɪm tə'gəʊ ˌʌpsteəz||

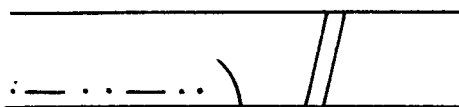
Тиниш белгилари гапни интонацион гуруҳларга қандай бўлиш кераклигини кўрсатади.

ХИС-ХАЯЖОН (ЭМФАТИК) ИНТОНАЦИЯСИ

Хис-ҳаяжон интонацияси оддий интонациядан фарқ қилиб, унда сўзловчи маълум сўз (ёки ибораларни) ажратиб, унга тингловчининг эътиборини жалб қилади. Бунда: а) бир сўз иккинчи сўзга қарама-қарши қўйилади ва у қарама-қарши қўйиш эмфазаси (emphasis for contrast, or contrast emphasis) дейилади; б) сўз маъноси кучайтирилади (emphasis for intensity, or intensity-emphasis).

1. Қарама-қарши қўйиш эмфазасида алоҳида аҳамият берилган сўз баланд пасажовчи оҳанг билан қолган сўзлар эса, кучсиз урғу билан талаффуз этилади. Бунда эмфатик сўзга урғу тушади:

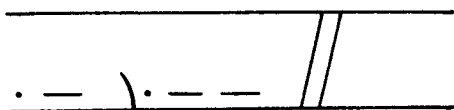
I thought he was reading a book.

У китоб ўқинмай, ухлаётган экан.

Хис-ҳаяжонли урғу доимо мантикий урғу орқали қарама-қаршилиқни англатади. Қуйидаги хис-ҳаяжонли ва хис-ҳаяжонсиз оҳангга эга бўлган гапни қиёсланг:

Karim didn't come, home. Karim didn't come home.
kəˈrɪm ˌdɪdn̩t ˌkʌm ˌhəʊm||kəˈrɪm ˈdɪdn̩t ˌkʌm ˌhəʊm||

Махсус, яъни хис-ҳаяжонли интонацияда нутқ оҳанги, жумла урғуси, ритм, суръат, сифат алоҳида-алоҳида ёки биргаликда қўлланилиши мумкин.

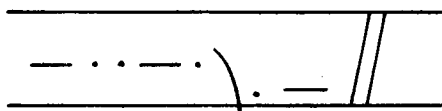
Хис-ҳаяжонли интонацияга овоз диапазони (овознинг юқори

ва пастки нукталарнинг оралиғи) ни торайтириш ёки кенгайтириш билан эришиш мумкин.

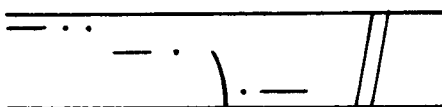
Why did you bring the other book?

wai did ju · ˌbrɪŋ ði ʌðə bu:k||

Овоз диапазони торайган:

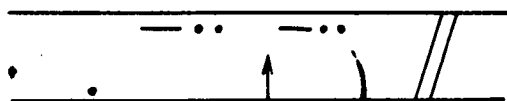
Овоз диапазони кенгайган:

Тўсатдан кўтариливчи оҳангни кўллаш орқали ҳам эмфатик интонацияни ифодалаш мумкин:

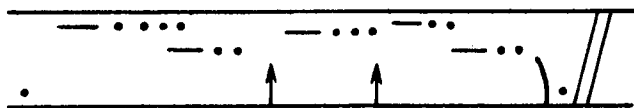
The 'nature a↑wakens in, √spring.

ðə 'neɪtʃərə↑weɪknz in √sprɪŋ||

Тўсатдан кўтарилиш гапнинг узун-қисқалигига кўра бир ва хатто бир нечта бўлиши мумкин.

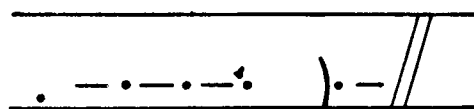
In winter I used to 'go to the↑mountains with my↑uncle who 'lived in the village. in ˌwɪntə aɪ ju:st tə 'gəʊ tə ðə↑maʊntɪnz wɪð maɪ↑ʌŋkl hu · lɪvdɪn ðə ˌvɪlɪdʒ||

Бундан ташқари, бу оҳангни ҳосил қилиш учун барча урғули сўзлардаги урғулар тушириб қолдирилади, фақат сўнги (nucleus) бўғиндаги урғу қолади.

You said you wouldn't go to school today.

ju · ʃed ju · wʊdnt ˌgəʊ tə sku:l tədeɪ||

Урғу олмайдыган сўзлар урғули талаффуз этилса ҳам эмфатик интонация ҳосил бўлади:

↓You should go there. ju: sud ˌɡou ðeə||

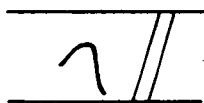

The cat is on the table. ðə kæt ɪz ˈɒn ðə ˌteɪbl||

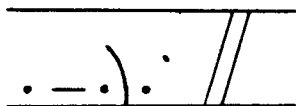

2. Ҳис-ҳаяжон интонацияси кўпинча crowds, tonnes, miles, hours, tiny, adore, lovely, awful, wonderful, beautiful каби даража ва сифатни англатувчи сўзлар воситасида кучайтирилади.

Lots lɒts

It's so expensive.
its sou ɪksˈpensɪv||

СОДДА ГАПЛАР

Ҳол. Содда гапда ҳол одатда гапнинг бошида алоҳида маъно гуруҳи (Sense-group) синтагмани ташкил қилади. Бу маъно гуруҳи паст ёки ўрта пасаювчи оҳанг билан талаффуз қилинади:

Tomorrow/you can visit your fellows.
On the right/there is a table.

Ҳол гапнинг охирида келганда, алоҳида синтагма ташкил қилмайди ва ўзидан олдин келган охириги урғули сўзнинг оҳангига қўшилиб ўкилади:

I went to see my friend yesterday.
We have all modern conveniences in our flat.

Санаш (enumeration) оҳанги. Содда гапларда санаш уюшган бўлақлар билан ифодаланади. Бу бўлақларнинг ҳар бири синтагмани ташкил қилиб, кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз қилинади:

I've visited the British museum, the National Gallery and the Tate.

Тасдиқ-сўроқ гаплар оҳанги. Тасдиқ-сўроқ гап икки синтагмадан иборат содда гапдир. Биринчи синтагмадан кейин одатда

паст пасаювчи оҳанг, иккинчи синтагмадан кейин паст кўтари-
лувчи оҳанг берилганда, сўзловчи фикрида шубҳа ифодаланadi.

You've met her, haven't you?

Агар иккинчи синтагмадан кейин паст пасаювчи оҳанг берил-
са, сўзловчи фикрида ишонч ифодаланиб, у тингловчидан уни
таъдиқлашини кутади:

He is a clever man, isn't he?

Танлаш сўроқ гаплар оҳанги. Танлаш сўроқ гаплар ҳам икки
синтагмадан иборат. Биринчи синтагмадан кейин паст кўтари-
лувчи, иккинчи синтагмадан кейин паст пасаювчи оҳанг келади:

Is the 'furniture in his 'house modern/or old?

ГАПНИНГ МУСТАКИЛ ҚИСМЛАРИ

Ундалма, мурожаат ва кириш сўзлар гапда ўзаро семантик
жихатдан боғланган бўлади.

Мурожаат. Мурожаат гапнинг бошида, ўртасида ва охирида
келиши мумкин. Гапнинг бошида келганда, у алоҳида синтагма-
ни ташкил қилади. Расмий нутқда мурожаат паст пасаювчи оҳанг
билан талаффуз қилинади: "Comrade Iva, nova, come to the
blackboard, please.

Агар мурожаат дўстона вазиятда ёки тингловчининг эътибо-
рини жалб қилиш мақсадида қўлланса, пасайиб кўтарилувчи
оҳанг билан айтилади: "Granny, have I any cousins?"

Мурожаат гапнинг ўртасида ёки охирида келганда, у алоҳи-
да синтагма ташкил қилмайди ва ўзидан олдин келган урғули
сўзнинг оҳангига қўшилиб айтилади:

→ Come a long my dearest.

Кириш сўзлар. Кириш сўзлар бир сўз, ёки сўз бирикмасидан
иборат бўлиб, сўзловчининг гапда ифодаланган фикрига муно-
сабатини кўрсатади. Кириш сўзлар гапнинг бошида паст кўта-
рилувчи оҳанг билан айтилиб, алоҳида синтагмани ташкил қи-
лади:

Well Mr. White its five o'clock.

Кириш сўзга кўпроқ аҳамият бериш лозим бўлса, у паст па-
саювчи ёки пасайиб кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз қили-
нади:

For my own part/I should love it.

Агар кириш сўз гапда семантик аҳамиятга эга бўлмаса,
у паст пасаювчи ёки пасайиб кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз
қилинади.

Well I don't know

Гапнинг ўртаси ёки охирида келган кириш сўзи ёки сўз бирик-

малари одатда урғусиз ёки қисман урғули бўлиб, у ўзидан олдинги урғули сўзнинг оҳангига кўшилиб ўкилади:

A ↘walking holiday de'pends upon the weather, of course.
You, know of course|he is my, brother.

Автор сўзи. Авторнинг сўзи кўчирма гапнинг олдида ёки охирида келиши мумкин. Баъзан авторнинг сўзи гапнинг ўртасида келиб, гапни икки синтагмага ажратади. Кўчирма гапнинг олдида келган автор сўзи алоҳида синтагма ташкил қилиб, ўрта даража паст пасаювчи ёки паст кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз қилинади:

He said: "The →play is ↘perfect".

She said: "I →accepted the invitation".

The →teacher said: "Stand ↘up"

Кўчирма гапдан кейин келган автор сўзи урғусиз ёки қисман урғули талаффуз қилинади:

"Is →this for, me?" he asked with surprise.

Автор сўзи кўчирма гапнинг охирида икки ёки ундан ортиқ синтагмадан иборат бўлса, биринчиси алоҳида синтагмани ташкил қилмайди, иккинчиси ва кейингилари ҳар доим урғу олади:

"What a, pity" was all I said when he ↘broke a ↘glass.

БОҒЛАНГАН ҚЎШМА ГАПЛАР

Боғланган қўшма гапларда оҳанглarning мослашуви гапларнинг семантик жиҳатдан муносабатига боғлиқ.

Агар биринчи гап иккинчи гапдан муस्ताқил бўлса ва тугалланган фикрни англатса, паст пасаювчи оҳанг ишлатилади:

It was, raining and ↘couldn't, go ↘out.

Агар биринчи гап маъно жиҳатдан тугамаган бўлса, паст кўтарилувчи ёки пасайиб кўтарилувчи оҳанг қўлланилади:

I →rang, you up|but you were, out.

ЭРГАШГАН ҚЎШМА ГАПЛАР

Эргашган қўшма гаплар бош гап ва бир ёки ундан ортиқ эргашган гапдан иборат бўлади. Эргаш гап бош гапдан олдин ёки кейин келиши мумкин. Бош гап билан семантик боғланган эргаш гап алоҳида синтагма ташкил қилмайди:

You can ↘stay 'here as 'long as you ↘want.

I ↘don't 'think he is ↘right.

Эргаш гапдан олдин келган бош гап ҳам пасаювчи, ҳам кўтарилувчи оҳанг билан талаффуз қилиниши мумкин:

I p̄rēfer to 'speak ,Spanish as I \know it much 'better than \English.

Бу мисолда бош гап асосий фикрни ифодалайди эргаш гап эса унга кўшимча маъно беради:

I p̄rēfer to 'speak ,Spanish | as I \know it 'much 'better than \English.

Бу мисолда эргаш гап бош гапни изоҳлаб, тушунтириб беради. Гапнинг бошида келган эргаш гап фикр тугамаганлигини билдириб, кўтарилувчи оҳанг билан айтилади:

When it → gets \dark | \Moscow 'looks es'pecially \beautiful.

ИНТОНАЦИЯ ВА УНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

Интонация сўзловчига ўз фикр, хис-хаяжонларини нутқда ифодалашига ёрдам берадиган нутқ оҳанги жумла урғуси, овоз сифати, нутқ суръати ва ритм бирлигининг мажмуидир.

Нутқ оҳанги овознинг пасайиши ва кўтарилишидир. Бу пасайиш ва кўтарилиш жарангли товушлар, айникса унли ва сонор товушларни талаффуз қилишда содир бўлади. Нутқ товушларининг баланд даражаси товуш пайчалари титраганда ҳосил бўлади.

Жумла урғуси деб, у ёки бу сўзни гапда бошқа сўзларга нисбатан кучлироқ талаффуз қилинишига айтилади.

Овоз сифати деб, гапни талаффуз қилишда овоздаги сўзловчининг хурсанд ёки хафалиги, кинояси, ғазаб ёки нафратини ифодаловчи алоҳида ўзгаришларга айтилади.

Нутқ суръати гап ёки унинг қисмларини талаффуз қилиш тезлигидир. Нутқ суръати оддий, секин ва тез бўлиб, у нутқ товушларининг талаффуз қилиниш тезлиги, уларнинг сони ва пауза даражаси билан аниқланади.

Ритм нутқ суръати билан узвий боғлангандир. Ритм урғули ва урғусиз бўғинларнинг маълум вақт мобайнида талаффуз этилишидир.

НУТҚ ОҲАНГИ (МЕЛОДИЯ)

Нутқ оҳанги юқорида айтилганидек нутқ жараёнида овоз оҳангининг пасайиши ва кўтарилишини англатади. Нутқ оҳангида гапнинг қуйидаги бирикмаларини фарқлаш мумкин:

1) охириги урғули бўғин ёки терминал тон; 2) шкала; 3) бошланғич қисм; 4) овоз диапазони; 5) интонация даражаси.

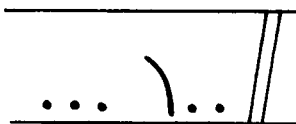
1. Терминал тон ёки охириги урғули бўғин. Интонацион группада охириги урғули бўғин ва ундан кейин келадиган урғусиз бўғинларга терминал тон дейилади.

2. Шкала. Терминал тондан аввал келадиган интонацион бирлик шкаладир. У биринчи урғули бўғиндан бошланиб, охириги урғули бўғин олдида тугайди.

3. Бошланғич қисм. Биринчи урғули бўғиндан олдин кела-

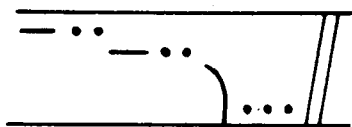
диган урғусиз бўғинлар бошланғич қисмдир. Улар икки хил бўлади: паст даражада кўрсатилувчи бошланғич урғусиз бўғинлар ва баланд даражада кўрсатилувчи бошланғич урғусиз бўғинлар. Одатдаги нутқда бошланғич урғусиз бўғинлар доим пастда кўрсатилиб, пастдаги бошланғич урғусиз бўғинларни ҳосил қилади:

We've been ex'pecting then.

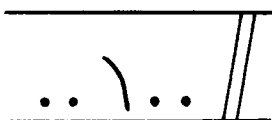
Ғап ўртасидаги урғусиз бўғинлар олдидаги урғули бўғин даражасида кўрсатилиб, у билан биргаликда аста-секин пастга тушувчи шкалани ҳосил қилади.

↘ What are you 'going to do about it?

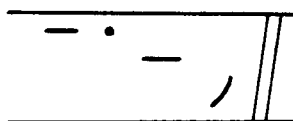

Охириги урғусиз бўғинлар сўнги қисмни ҳосил қилади ва улар доим пастда кўрсатилади. Агар пастга тушувчи оҳанг бўлса, у аста-секин кўтарилади, агар юқорига кўтарилувчи оҳанг бўлса, у тонограммада юқорирок кўрсатилади. Масалан:

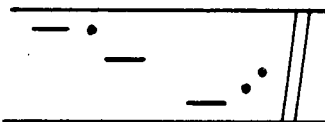
It was yester'day.

↘ Are you 'quite, sure?

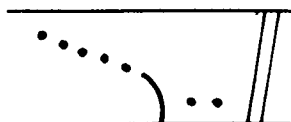
Are you, quite, sure of it?

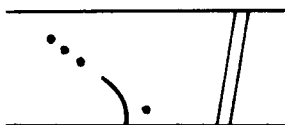
Кучли ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи ғапларда бошланғич урғусиз бўғинлар айрим вақтларда жуда баландга кўтарилади ва баланд бошланғич урғусиз бўғинларни ташкил қилади.

Баланд бошланғич урғусиз бўғинлар баландда талаффуз қилинадиган бошланғич урғусиз бўғинлардан ташкил топади.

How can you be so ob'stinate?

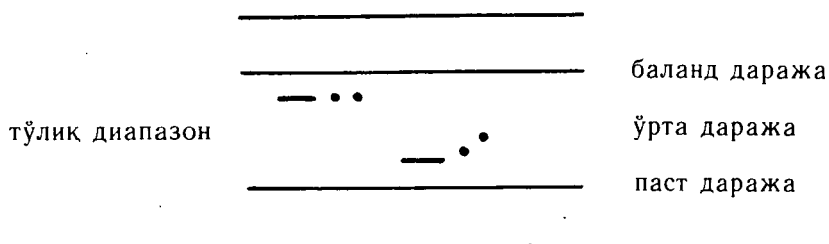

Do it your \self then.

Баландда талаффуз қилинган бошланғич урғусиз бўғинлар айтилган фикрга ҳаддан ташқари кучли ҳис-ҳаяжон касб этади. Диапазон сўзловчи овоз оҳангининг энг паст чегарасини кўрсатувчи ораликдир. Диапазон баланд, ўрта ва паст даражаларга эга.

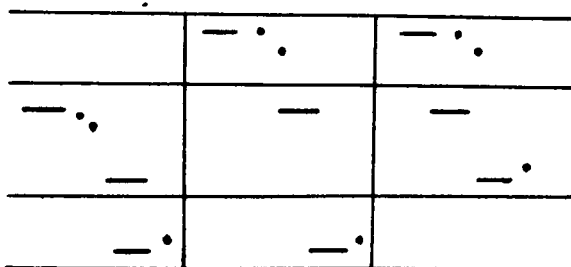
Ҳар бир гап маълум даражада талаффуз этилади. Агар гап ўрта даражада талаффуз этилса, у ўрта даражада кўрсатилади. Бундай талаффуз қилинган гаплар ҳис-ҳаяжонсиз нутққа хосдир.

↘ Ask her to \stop \talking.

Кучли ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи гаплар овоз диапазоннинг кенгайтирилиши билан характерланади.

↘ Ask her to 'stop \talking.

Бошқача қилиб айтганда, гаплар икки ёки уч даража ичида талаффуз қилинади.

ЖУМЛА УРҒУСИ

Жумла урғуси деб, у ёки бу сўзнинг гапдаги бошқа сўзларга нисбатан баландроқ овоз билан талаффуз қилинишига айтилади. Гапда жумла урғуси тушган сўзлар кучлироқ, чўзикроқ ва сифатлироқ талаффуз қилинади. Бундай урғу сўзларнинг гапда англаган маъноси билан белгиланади. Гапда асосий, муस्ताқил маъно

ифодаловчи сўзлар жумла урғусини олади ва ёрдамчи маънони ифодалаган сўзлар эса урғу олмайди. Айрим ҳолларда ритм туфайли маъно билдирувчи сўзлар ўз урғусини йўқотиши мумкин. Тезлик гапдаги урғуларга таъсир қилади. Секинлик билан айтилган гапда ҳамма мустақил сўзлар урғу оладилар. Тез айтилган гапда эса урғу фақат жуда муҳим маънога эга бўлган сўзларгагина қўйилади. Урғунинг асосий вазифаси сўзларни маъно жиҳатидан муҳимлигига кўра ажратишдир. Хар бир гап ёки маъно группасида алоҳида баланд талаффуз қилинадиган сўзлар бор. Гапдаги биринчи ва охирги урғули бўғинлар энг кучли талаффуз қилинадиган қисмдир. Масалан:

The doctor 'says it's 'not \serious.

Гапда урғуларнинг тақсимланиши уларни англатган маъносига боғлиқ бўлиб, у ўз навбатида сўзларнинг гапдаги лексик ва грамматик тузилиши билан боғлиқдир.

Жумла урғуси уч турга ажратилади:

1. Нормал ёки синтактик жумла урғуси.

2. Логик ёки мантик (жумла) урғуси.

3. Ҳис-ҳаяжон жумла урғуси.

1. Нормал жумла урғусига кўра, мустақил маъно ифодаловчи сўзлар урғу олади. Масалан:

We have→plently of \time.

Нормал жумла урғуси сўзларни гап ва интонацион гуруҳларга бириктиришга хизмат қилади. Инглиз тилида жумла урғуси ритм билан боғлиқ. У гапнинг ритмик структурасини таъминлаб туради. Нормал жумла урғусини амалга ошириш воситаси **ритмик урғу** дейилади ва бу урғуга кўра айрим мустақил маъно ифодаловчи сўзлар урғусини йўқотиб, улар ўрнига ёрдамчи маъно ифодаловчи сўзлар урғуга эга бўлиши мумкин. Масалан:

He is \quite 'well to \do.

He is→quite 'well to \do.

If→father is in _ we'll speak to him.

→If he is \in, we'll speak to him.

2. Мантик жумла урғусини олган сўз гапда алоҳида баланд талаффуз қилинади ва бу сўз гапдаги энг муҳим сўз сифатида ажратилади.

Масалан:

\Nelly 'spoke to him yesterday.

→Nelly spoke to him yesterday.

Nelly \spoke to him yesterday.

3. Ҳис-ҳаяжон жумла урғуси гапнинг таъсирчанлик кучини оширади. Бу урғуга кўра, сўзлар янада кучлироқ талаффуз қили-

нади. Бу урғу асосан баланд пасаювчи ёки кўтарилиб пасаювчи охангда намоён бўлади. Масалан:

They were de'lighted to see dear Soames after this 'long 'long time.

НУТҚ СУРЪАТИ

Нутқ суръати нутқ жараёнининг тез ёки секинлигини англатади. У гапдаги бўғинларнинг келиш тезлиги, тўхташлар сони ва давомийлиги билан ўлчанади. Секин нутқдаги ўртача тезлик 1 секундда 2 бўғиндан 4 бўғингача, нормал нутқда 3 бўғиндан 6 бўғингача, тез нутқда эса, 5 бўғиндан 9 бўғингача талаффуз қилиши мумкин.

Сўзлаш тезлиги тўхтовсиз ўзгариб туради. Агар икки урғули бўғин бир-бирига яқин бўлса, сўзлаш секин, улар урғусиз бўғинлар билан ажратилган бўлса, сўзлаш тезроқ бўлади. Шундай қилиб, сўзлаш тезлиги урғули бўғинлар орасида келувчи урғусиз бўғинлар сонига боғлиқдир. Масалан:

I 'want you to 'understand that it is 'very im'portant.

Пауза сўзлаш жараёнидаги тўхташлардир. Инглиз тилида учта асосий тўхташ — паузага бўлиш ўрни: биринчи, иккинчи ёки учинчи тўхташ ўрни бор. Биринчи тўхташ ўрни гапни интонацион гуруҳга бўлишга хизмат қилади. Масалан: I 'd 'rather 'stay at 'home to'night | unless I feel 'better.

Иккинчи тўхташ ўрни биринчи тўхташдан икки марта узунроқдир. У гапни ажратиш учун ишлатилади.

Good 'afternoon, Mrs White. 'How 'are you? 'Very 'well indeed, thank you.

Учинчи тўхташ ўрни биринчи тўхташдан уч марта узунроқ бўлиб, у параграфларни ажратиш учун хизмат қилади.

'So they 'sat by the firelight in the 'silence 'one on 'each 'side of the hearth.

РИТМ

Ритм асосан нутқ давомида урғули ва урғусиз бўғинларнинг аниқ вақт ичида алмашилиб туриши билан ўлчанади. Икки хил нутқ ритми: бўғин билан ўлчанадиган ритм ва урғу билан ўлчанадиган ритм бор. Ҳар бир тил ўзига хос нутқ ритмига эга. Француз ва япон тиллари бўғин ритмига инглиз, рус ва ўзбек тиллари эса урғу ритмига эга. Масалан: 'One, 'Two, 'Three, Four.

Урғули бўғин орасида урғусиз бўғинлар қанча кўп бўлса, гап шунча тез талаффуз қилинади. Масалан: One and Two and Three and Four. One and a Two and a Three and a Four. The students are interested in improving their speech rhythm. *дә 'stju:dənts әг'INTRIS-tid in im'pru:viŋ дәә 'spitʃ ʀiðm||.*

Бу мисолдан кўриниб турибдики, урғусиз бўғинда унлилар

кискартирилиб, кучсиз талаффуз қилинади. Ритмнинг талаффузга таъсири жуда муҳим. Ҳар бир ритмик гуруҳга ажратилган вақт ўзгартирилмаслиги керак. Интонацион гуруҳдаги ҳар бир ритмик гуруҳга бир хил вақт ажратилади. Агар ритмик гуруҳда урғусиз бўғинлар кўп бўлса, у тезроқ талаффуз қилинади. Масалан:

He \can't 'quite \manage it.

I \doubt if'he can \manage it.

I \don't 'really 'think he can \manage it.

ИНТОНАЦИЯ ВА УНИНГ ФУНКЦИЯСИ

Интонация нутқ оҳанги, жумла урғуси, нутқ суръатининг бирлиги бўлиб, у сўзловчининг фикр-ўйи, хоҳиши, ҳис-ҳаяжонларини ифодалашга хизмат қилади.

Интонация гапни фонетик жиҳатдан шакллантиради, гапнинг маъно жиҳатдан турларини аниқлайди, гапни интонацион гуруҳларга бўлади, жумлаларни бир-биридан ажратишга, гапдаги маъноларни киёслаш ва фикрларга бўлган муносабатни ифодалайди.

ФОНОСТИЛИСТИКА

Фоностилистика нутқнинг таъсирчанлигини ошириш, сўз, сўз бирикмалари ва гаплар талаффуз вариантларининг ифода хусусиятларини ҳамда турли функционал услубларнинг интонацион хусусиятларини ўрганади¹. Маълумки тасвирий проза илмий прозадан, газета услуби интонацияси драма услуби интонациясидан, шеър услуби интонацияси сўзлашув услуби интонациясидан фарқ қилади.

ТАСВИРИЙ ҲАМДА ИЛМИЙ ПРОЗА УСЛУБИДАГИ АСАРЛАРНИНГ ИНТОНАЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ

Тасвирий ҳамда илмий текстларни маъно гуруҳларига ажратиш кўп ҳолларда текстни ташкил этувчи гапнинг лексик ҳамда грамматик тузилишига боғлиқ. Бошқача қилиб айтганда, маъно гуруҳининг узун ёки қисқалиги синтаксисга боғлиқ. Гап қанча узун бўлса, унда шунча кўп оҳанг турлари, аксинча, гап қанча қисқа бўлса шунча кам оҳанг турлари қўлланилади. Паузаларнинг тури, овоз суръати умуман, узун ёки қисқа гапларнинг интонацияси услуб жиҳатдан фарқланиб туради. Маъно гуруҳининг тоник (оҳанг) намунаси: тугал бўлмаган маъно гуруҳларида пасаювчи оҳанг (баланд тор пасаювчи); тугал маъно гуруҳларида (баланд, ўрта ва паст пасаювчи) оҳанглар; 2) тугал бўлмаган

¹ Бу бўлимни ёзишда куйидаги манбадан фойдаланилади: Антипова А. М. (составитель). Фоностилистика английского языка (учебное пособие), МГПИИЯ, М., 1981 г.

маъно гуруҳларида пасайиб кўтарилувчи оҳанг; 3) аста-секин пасаювчи синган (Broken Descending) ҳамда сирғалувчи шкалалар; 4) аста-секин пасаювчи контур (оҳанг) (A descending contour tune); 5) ўрта даражадаги тон диапазонининг қўлланилиши (the Mid Level Range) билан ифодаланади. Бу услубда (decentralized) гап ўртасидан четда бўлган (марказлашмаган) урғу кўп қўлланади. Ритм урғули бўгинларнинг ҳамда маъно гуруҳларида ўхшаш тоник намуналарнинг такрорланиб туришига асосланади.

Ўқиш суръати кўпинча ўргача даражада бўлади.

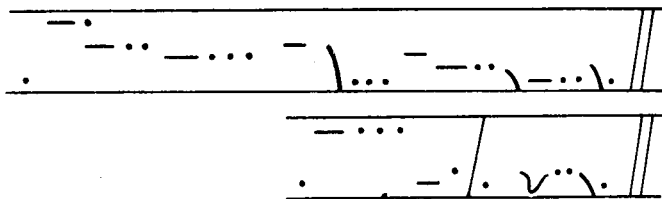
Прозаик асар ва услубда илмий мантикий паузалар бошка паузаларга караганда кўпроқдир. Энг узун пауза синтактик бутунлик охирида учрайди. Қисқарок паузалар эса гап ҳамда маъно гуруҳлари охирида келади. Масалан, оддий хикоя қилиш ёки тасвирлашда:

It was 'late the \following after \noon | when 'Soames 'stood in the \dining-room 'window | 'gazing 'gloomily into the 'Square.

Илмий услубда:

The \ Russian state is 'spread over a \vast 'area across 'two 'parts of the \world — 'Europe and \Asia a \quarter is in \Europe, the \rest is in \Asia.

ГАЗЕТА УСЛУБИНИНГ ИНТОНАЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ

Газета услубининг биринчи функцияси янгилик тарқатишдан иборат. Қисқа хабар ва мақолалар бу услубга хосдир. Бу услубда грамматик жиҳатдан эргашган қўшма гап кенг қўлланилади. Газета текстлари одатда аниқ параграфларга ажратилган бўлади. Интонация ҳам бошка услублар каби тингловчини ахборотдан хабардор қилишга хизмат қилади. Газета текстлари катъий ҳамда босиқ тартибда ўқилади.

Бу услубда текстнинг маъно гуруҳларга ажралиши текстнинг мазмуни унинг синтактик тузилишига ҳамда маълум даражада, дикторнинг ўқиш усулига боғлиқлиги билан белгиланади. Текстни кичик маъно гуруҳларга ажратиш уни мазмундор ҳамда хис-хаяжонли қилади.

Газета тексти куйидаги тоник бирликлар: 1) пасаювчи оханглар (жуда нотекис); 2) аста-секин (даражама-даража, ҳам сиргалувчи) шкалалар; 3) ўрта даражадаги тон диапазонининг қўлланилиши билан изоҳланади.

Газета текстларини ўқишда марказлашган ва марказдан четда бўлган (decentrilized) урғулардан кенг фойдаланилади.

Талаффуз тезлиги (суръат) одатда ўртача даражада бўлади. Кириш гапли конструкциялар ва бошқа турдаги гаплар одатда, тезроқ талаффузи билан фаркланиб туради.

Паузалар кўпинча мантикий урғу ҳамда параграфлардан сўзи узунроқ бўлиши билан изоҳланади. Куйида газета услубидан мисол келтирамыз.

A GREAT STEP TOWARDS THE FUTURE

The 'Treaty on the e'limination of 'intermediate and 'shorterrange missiles {was 'signed at the 'Soviet — 'U'S 'summit in↑Washington on De'cember 8, '1987. →Mikhail Gorbachev: {"I'm 'sure that the 'Treaty on the com'plete e'limination of 'Soviet {and 'U'S intermediate — and 'shorter 'range missiles {will be'come a↑historic 'mark in the 'chronicles of the 'people's 'ages — long as'piration for a↑world without 'wars".

(From Moscow News 50, p.1)

ДРАМАТИК АСАР ИНТОНАЦИЯСИННИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Сўзлашув тилидаги хусусиятлар драматик асарнинг тилига мос келади. Драматург диалогнинг табиий шаклини адабий тил коидалари доирасида беришга ҳаракат қилади. Шунинг учун турли кискартмалар (гап ва сўзлар) ва баъзи айтилмаган фикрларни интонация ёрдамида ифодалаш хусусияти кўпроқ учрайди. Драматик асарнинг интонацияси ҳис-ҳаяжонлиги билан проза ва эркин сўзлашув нуткига хос хусусиятларни касб этади. Тасвирий прозага қараганда драматик асардаги гаплар кискарок маъно гуруҳларига ажралади. Одатда маъно гуруҳлари биттадан учтагача урғули сўздан иборат бўлиши мумкин. Бу услуб турли оханглар қўлланиши билан изоҳланади. Сиргалувчи ва кўтарилиб пасаювчи шкалалар кўп қўлланилади. Мураккаб оханглар, яъни пасайиб кўтарилувчи, кўтарилиб пасаювчи оханглар ҳам кенг қўлланилади. Ўқиш диапазони бирор тасвирий текстларни ўқишга нисбатан анча кенгрок (уч октавагача) бўлади. Урғунинг марказлашган ва марказдан четда бўлиши драма услубига хосдир. Драма усубининг суръати ўзгарувчан бўлади. Қиска паузалар кенг қўлланилади.

E. g. Augustus [hastily putting aside his paper and replacing his feet on the floor]. Hul'lo. Who are 'you?

The Clerk. The stuff (a slight impediment in his speech adds to the impression of incompetence' by his age and appearance).

Augustus. 'You the 'stuff. 'What do you 'mean?

The Clerk. 'What I 'saw. There 'aren't anybody else.

Augustus. Tush. 'Where are the 'others?

The Clerk. At the 'front.

Augustus. Quite 'right. 'Most proper. 'Why 'aren't 'you at the front?

The Clerk. Over 'age, 'Fifty 'seven.

Augustus. But you can 'do your 'bit. 'Many an 'old 'man is in the
†G. R's or volun teering for home defence.

The Clerk. I 'have volun'teered.

Augustus. Then 'why are you 'not in 'uniform?

The Clerk. They said they wouldn't have me if I was 'given
a 'way with a 'pound of tea. Told me to 'go home {and 'not be
an †old 'silly.

ПОЭТИК УСЛУБНИНГ ИНТОНАЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ

Шеърнинг интонацион хусусиятлари куйидагилардан иборат: шеъринг текст ўхшаш бирикмаларнинг бир меъёрда такрорланиши ҳисобланиб, у мисра (сатр)лардан иборат бўлади. Мисра шеърнинг асосий лексик ҳамда грамматик ва интонацион бирлиги ҳисобланади. Агар мисра олти бўғиндан ортиқ бўлса, у одатда икки ёки ундан ортиқ маъно гуруҳларига ажратилади. Мисралар шеърнинг каттарок бирлиги ҳисобланган байтни ташкил этади.

Шеър оддий оҳанглар: тушувчи, кўтарилиувчи ва текис тон (level) нинг кенг қўлланилиши билан изоҳланади. Текис тон кўпинча баланд даражали шкала билан биргаликда келади. Бундай намуна шеърга кўтаринки руҳ беради.

Тушувчи ва кўтарилиувчи оҳанглар кўпинча аста-секин пасаювчи ёки кўтарилиувчи шкалалар билан биргаликда келади.

Куйидагилар шеърда қўлланиладиган типик оҳанглар ҳисобланади: пасаювчи + пасаювчи, пасаювчи + текис тон, кўтарилиб пасаювчи. Агар шеър мисраси иккита маъно гуруҳига ажратилса, иккинчи гуруҳ кўпинча биринчи маъно гуруҳига караганда пастрок оҳангда талаффуз этилади.

Одатда мисра пауза билан тугайди (агар сатр кўчириш бўлмаса).

Лирик шеърларда урғу одатда марказдан узоқлашади ва кўпинча охириги кофиядаги сўз урғу олади.

Шеърда суръат секин ва одатда бир хил бўлади. Шеърни турлича талкин қилиш мумкин. Бу шеър автори ва ўқувчининг одатда шеърни қандай хис этишига боғлиқ. Шунинг учун шеърнинг икки хил талкини: автор талкини, шеърхон талкини тан олинади:

→ Bonnie 'Bell

by → Robert Burns

The 'smiling 'spring comes 'in rejoicing;|

And surly 'winter 'grimly flies:

'Now 'crystal clear are the falling waters,|

And 'Bonnie blue are the †sunny 'skies;

→Fresh o'er the 'mountains|breaks→forth with 'morning,|
The ↘evening 'gilds the 'ocean's 'swell;

'All 'creatures joy|in the→sun's returning,|
And I rejoice in my↑Bonnie ↘Bell.

The→flowery ↘spring|leads→sunny, summer,|

And→yellow autumn|→presses ↘near,|
↘Then in his turn comes↑gloomy winter,|
Till↘smiling 'spring again appear.

↘Thus 'seasons dancing,|life ad↘vancing,|
↘Old 'Time and 'Nature their 'changes ↘tell;

But→never ranging,→still un↘changing|

I adore|my→bonnie ↘Bell.

Sonnet 116

by→William ↘Shakespeare

→Let me > not||to the marriage of↑true > minds
→Admit impediments|↘Love is 'not love|

Which↘alters|when it→alteration ↘finds. |
Or bends with the re'mover to re'mover:

→O, no, it is an↑ever 'fixed ↘mark,|

That→looks on tempests|and is→never shaken:

It is the ↘star to→every 'wandering > bark,|
Whose↘worth's 'unknown,|al↘though its 'height be ↘ta-

ken.|| →Love's not ↘Times fool | 'THOUGH 'ROSY↓LIPS
AND↘CHEEKS |

Wi thin his↑bending↑sickle's↑compass ↘come;

↘Love 'alters not|with 'his brief↓hours and ↘weeks,|

But→bears it > out||even to the edge of ↘doom.||

If→this be ↘error || and→upon me ↘proved,|

↘I 'never > writ, nor→man |→ever ↘loved.||

СУЗ УРҒУСИНИ МУСТАҲКАМЛАШ УЧУН МАШҚЛАР

Ex. 1. Distinguish the words with different place of stress:

'frequent — fre'quent

'object — ob'ject

'present — pre'sent

'rebel — re'bel

'conduct — con'duct

'import — im'port

'export — ex'port

Ex. 2. Read and distinguish words:

alternate [ɔ:l'tə:nət — 'ɔ:ltənɪt]
envelope ['envəloʊp — ɪn'veləp]
attribute ['ætrɪbjʊt — ə'trɪbjʊt]
associate [ə'souʃɪət — ə'souʃɪət]
compliment ['kɒmplɪmənt — kɒmplɪ'ment]
separate ['sepəreɪt — sepə'reɪt]
prophecy ['prɒfəsi — 'prɒfɪ'saɪ]

(From Gimson, p. 36—37)

Ex. 3. Read and transcribe two-syllable words.

a 'sleep	'export
be'hind	'barley
'window	col'lect
'little	'digest
'cattle	'hunter

Ex. 4. Read and transcribe three-syllable words.

'bakery	'excavate
de'ductive	floa'tation
'dominate	ha'bituate
con'sistence	'bashfulness
'enterprise	balus'trade

Ex. 5. Read and transcribe four-syllable words.

beni'ficial	di'rectory
be'nevolent	em'barrasement
demo'lition	ex'clusively
deco'ration	'facultative
'calculator	sympa'thetic

Ex. 6. Read and transcribe five-syllable words:

col,laboration	e,limination
,civilization	extermination
,eco,nomical	gulli'bility
anni'versary	en,thusiastic
'haberdashary	diffe'rentiate

Ex. 7. Read and transcribe six-syllable words:

ca,lorification	potentfality
o,rigi'nality	parti'cularity
reconciliation	orientalism
actuali'zation	generali'zation
res,pectability	e,xami'national

Ex. 8. Distinguish these words and word combinations according to junctures:

in to play — into play	how strained — house trained
some ice — some mice	night rate — nightrate
its tips — it stips	black tie — blacked eye

that stop — that's top
an aim — a name
the waiter cut it — the way to
cut it

peace talks — pea stalks
see Mable — seem able

Ex. 9. Distinguish the vowel sounds in the following sentences:

- [ɪ — i:] Please, sit in the seat.
These shoes should fit your feet.
- [eɪ — i:] I hate this heat.
They seem the same.
- [e — i:] The step is steep.
We met while buying meat.
- [eɪ — ɪ] I hate to get hit.
They were lit very late.
- [ɪ — e] He hid his head.
He slid on the sled.
- [æ — ɪ] That bag is big.
He always thinks to say thanks.
- [[[That bug is too big.
That stick is stuck.
- [e — eɪ] Don't let them be late.
Don't wait until you are wet.
- [eɪ — æ] I hate this hat.
Uncle Sam is not the Same.
- [ʌ — eɪ] They run in the rain.
That sum is not the same.
- [eɪ — ou] Please, taste the toast.
Bring a cake and a coke.
- [e — æ] This bed is bad.
What she said made me sad.
- [e — ʌ] They fled from the flood.
It was done in the Den.
- [e — ɔ] Ship wreck on the rock.
Please, stop on the step.
- [æ — ʌ] My that is in that hut.
Put real butter in the batter.
- [æ — ɔ] She sang a song.
It's too hot for a hat.
- [æ — aɪ] They sat at the site.
It is fine to bring a fan.
- [ʌ — ɔ] That hut was certainly hot.
Hand the cup to the cop.

Ex. 10. Distinguish the consonant sounds in the following sentences:

- [r — w] Remind her to rewind the clock.
Was that Sam who sang?
- [w — ŋ] Get the hammer from the hanger.
- [p — b] The pig is big.
Please, buy a pie.

- [f — p] It won't fit in the pit.
The chief wants it cheap.
- [b — d] That trees bark is awfully dark.
He tried to find the tribe.
- [v — w] My verse is getting worse.
- [w — r] I will wait to hear the rate.
- [g — w] Don't get all wet.
They gave a big wave.
- [v — f] His rival had a rifle.
Can you save enough to feel safe
- [f — θ] That fin is thin.
If you buy three you get one free.
- [ʃ — f] That shine is fine.
Did she pay the fee?
- [s — f] The sign is fine.
That slat is flat.
- [h — f] Her hair is fair.
He found a hound.
- [v — b] This vest is best.
The vent was bent.
- [ð — v] Is that a vat?
She loathes small loaves.
- [eɪ — ʌ] The tailor took a tuck.
It is good luck to look.
- [ou — ʌ] Has your coat been cut?
Please, come and bring comb.
- [ʌ — ɔ] I can't lug a log.
Tell Chuck to bring the chalk.
- [u — ɔ] Please, look at my lock.
- [ou — ɔ] It could be cod.
- [ɔ — ou] It is not on the note.
- [ɔ: — ou] He taught the little tot.
- [ɔ: — ɔ] It did not come to nought.
- [ɔ: — au] Did Don fall down?
- [ɔ — au] He is bound to buy a bond.
- [ɔ: — ou] Did he fall on the foil?
- [ɔ: — ɔɪ] Did you pull him into the pool?
- [u — u:] Please take a look at Zuke.
- (Zet)
- [ou — u] It broke in the brook.
Please, pull on the pole.
- [ou — ɔɪ] Will Joan get to join?
He told how they toiled.
- [aɪ — au] He signed without sound.
He's proud of his son's pride.
- [au — ɔɪ] An owl likes oil.
The cow seemed almost coy.
- [ɔɪ — aɪ] Please, point to the pint.
They coined the wrong kin

(From Nilsen's p. 1—32)

- [t — θ] He taught what he thought.
She brought some broth.
- [d — ð] I don't dare go there.
Are those the men who dose?
- [n — l] It is not a lot.
You need to lead.
- [ŋ — n] The gong is gone.
That thing is thin.
- [t — p] Put the tile in the pile.
- [s — p] They were sitting and slipping.
- [t — d] I will try to make dry.
- [t — tʃ] Its tip has a chip.
They each will eat.
- [l — r] There is a light on the right.
They were late in announcing the rate.
- [ʃ — tʃ] Those sheep are not cheap.
You can march in that marsh.
- [k — g] They came for the game.
You could do some good.

(From Nilsen's p. 33—74).

ТОВУШЛАР ТАЛАФФУЗИНИ ГАПЛАРДА МАШҚ ҚИЛИШ.

[p]

1. Peg's as pretty as a picture [ˈpegz ɪz 'prɪti əz ə'pɪktʃə] Пэг кўхликкина.

2. Percy's as proud as a peacock [ˈpɜːsɪz ɪz 'praʊd əz ə pi:kɔk] Перси гердайган.

3. Speak up [ˈspi:k 'ʌp] Қаттиқроқ гапиринг.

4. Keep up appearances [ki:p 'ʌp ə'ri:əgənsɪz] Одоб сақланг!

5. It put poor Pete on the spot [ɪt put 'puə 'pi:t ɒn ðə 'spɒt] Бу Петяни кийин ахволгасолиб қўйди.

6. Don't pass up the opportunity Rupert! [ˈdaʊnt 'pɑːs 'ʌp ðɪ ˌɒpə'tju:nɪti ru:pət] Имкониятни қўлдан бой берманг, Руперт.

[b]

1. Be brief [ˈbi:ˈbrɪf] Қисқаси.

2. A bad job [əˈbæd dʒɒb] Охири вой иш.

3. Bad's the best [ˈbædz ðə ,best] Бундан яхшилиқ чикмайди.

4. The biter's bit [ðəˈbaɪtəz ˌbɪt] Қўлга тушдингми!

5. Barbara's as busy as a bee [ˈbɑ:bərəz əz 'bɪzi əz ə'bi:] Барбара тиниб-тинчимади.

6. Ben's a bag of bones [ˈbenz ə 'bæg əv, baʊnz] Бэн бир қоп қуруқ суяқ.

[f]

1. Fill in the form [ˈfɪl 'ɪn ðə ˌfɔ:m] Бу бланкни тўлатинг.

2. Fingers were made before forks [ˌfɪŋgəz wə 'meɪd bɪfɔː-
fɔːks] Илтимос, дабдабага ўрин йўк.
3. Fortune favours fools [ˌfɔːtʃən 'feɪvəz ˌfuːlz] Пахмок киз-
ни бахтини берипти.
4. I feel fit as a fiddle [aɪˌfiːl 'fɪt əz ə ˌfɪdl] Мен ўзимни ажойиб
хис қиялман.
5. A fault confessed is half forgiven [əˌfɔːlt kən'fest ɪz 'hæf
fə'gɪvən] Эгилган бошни қилич кесмас.
6. From the frying — ran into the fire [frəm dəˌfraɪɪŋ 'ræn
ɪntə dəˌfaɪə] Қордан қутулиб ёмғирга тугилмоқ.

[v]

1. Very clever of Ava [ˌveri 'klevə əv ˌeɪvə] Ава жуда зўр иш
килипти.
2. I've never lost the love of my job [aɪvˌnevə 'lɒst ðə 'lʌv əv
maɪ 'dʒɔːb] Мен доим ўз ишимдан мамнунман.
3. They've arrived at five [ðeɪv əraɪvd ət faɪv] Улар соат 5 да
келишди.
4. I've never voted [aɪvˌnevə vɔʊtɪd] Мен ҳеч қачон овоз бер-
маганман.
5. I've never forgiven Vera [aɪvˌnevə fə'gɪvn. verə] Мен ҳеч
хам Вераи кечирмайман.
6. I've moved heaven and earth [aɪvˌmuːvd 'hevn ænd 'ə:θ]
(кучимни ишга солдим), (Хаммаёкни ағдар-тўнтар қилиб юбор-
дим).

[h]

1. He is hard of hearing [hiː ɪzˌhɑːd əvˌ'hɪəriŋ] Унинг қулоғи
оғир.
2. Hold your head high [ˌhəʊld jɔː 'hed, haɪ] Бошингни кўтар.
3. Humph has a heavy hand [ˌhʌmp hæz ə 'hevi 'hænd] Хэмф-
нинг қўли оғир.
4. He hung his head in shame [hiːˌhʌŋ hɪz 'hed ɪn, ʃeɪm] У
уятдан бошини қуйи солди.
5. It has hit him hard [ɪt hæzˌhɪm, hɑːd] Бу унга оғир туртки
бўлди.
6. Every man has his hobby — horse [ˌevri 'mæn hæz hɪz 'hɒbi
ˌhɔːs] Ҳар бир кишининг ўз бахт қуши бўлади.

[j]

1. The year is young yet [ðə ˌjɛːr ɪz 'jʌŋ ˌjet] Йил эндигина бош-
ланди.
2. You won't yell, will you [juːˌwɔʊnt jel/, wɪl juː] Сен
бақирмайсан-а?
3. Credit is due to you, Celia [ˌkredit ɪz djuː tə 'juː sɪljə] Сен
мақтовга лойиксан, Селия.
4. Yes, your face is familiar [ˌjesjɔːˌfeɪs ɪz fəˌmɪljə] Ха, сиз-
нинг чеҳрангиз менга таниш.

Сиз эски пианинангизни сотдингизми?

6. Your companion's young, yet peculiar [jɔ· kəmˈpænjənz
ˌjʌŋ] → jet rɪkjʊ:ljə] Сизнинг хамрохингиз ёш, лекин ғалатирок
экан.

[I]

1. Please, be seated [ˈpliːz bi· ˌsiːtɪd] Ўтиринг, марҳамат.
2. Eating between meals? [ˈiːtɪŋ biˈtwiːn ˌmi:lz] Овқатдан ол-
дин нечук тамадди қиялпсиз?

3. Reach me a needle please. [→ri:tʃ mi· ə ˌniːdl pliːz] Марха-
мат қилиб менга нинани узатиб юборинг.

4. Pete eats chiefly meat [ˈpiːt ˈiːts ˈtʃiːfli ˌmi:t] Петя асосан
гўшт ейди.

5. Steve is eager to please the teacher [ˈstiːv ɪz ˈiːgə tə ˈpliːz ðə,
ˌti:tʃə] Стив ўқитувчисига ёқишни жуда хоҳлайди.

6. Please feel free to leave [ˈpliːz ˈfiːl ˈfriː tə liːv] Марҳамат,
қачон хоҳласангиз ўшанда кетишингиз мумкин.

[e]

1. The engine went dead [ðɪ ˈendʒɪn went ˈded] Мотор ўчиб
қолди.

2. Meg's getting very deaf [ˌmegz ˈgetɪŋ ˈveri ˈdef] Мэг га-
ранг бўлиб қоляпти.

3. Len said he never slept well [len ˈsed hi· ˈnevə ˈslept, wel]
Лэн доим ёмон ухлашини айтди.

4. I expect Bell spends a pretty, penny on dress. [aɪ ɪksˌpekt
ˈbel ˈspendz ə ˈprɪti ˈpeni ɒn, dres] Мен ўйлайманки, Белл кийим-
кечакка кўп пул сарфлайди.

5. Ned felt better when he'd rested [ˌhed ˈfelt ˈbetə wen hi· d
ˌrestɪd] Нед дам олгандан сўнг ўзини жуда яхши ҳис қилди.

6. Ed expects better weather yet [ˌed ɪksˈpektz ˈbetə ˈweðə
jet] Эд яхши об-ҳаво бошланади деб ўйлайди.

7. Deb expects to get ready next Wednesday [ˌdeb ɪksˈpektz
tə ˈget ˈredi ˈnekst, wenzdi] Деб келаси чоршанба кунига тайёр
бўлади деб ўйлайди.

[i]

1. Is Micky in? [ɪz ˈmɪki, ɪn] Микки уйдаими?

2. It isn't cricket [ɪt ɪznt, krɪkɪt] (Бу инсофдан эмас).

3. It's the limit [ɪts ðə, lɪmɪt] Бу энди ортикча.

4. It is bringing grist to his mill. [ɪt ɪz ˌbrɪŋɪŋ ˈgrɪst tə hɪz, mɪl]
Бу унинг тегиримонига сув қуяди.

5. Lily wishes it finished quickly. [ˌlɪli ˈwɪʃɪz ɪt ˈfɪnɪʃt ˈkwɪkli]
Лили буни тезда тугашини хоҳлайди.

6. Willie's quick-witted [ˌwɪliːz ˈkwɪk ˌwɪtɪd] Вилли жуда ақл-
лидир.

[ə:]

1. I've overhead the word [aɪv[→]oʊvəhəd də wə:d] Мен тасодифан бу сўзни эшитиб қолдим.

2. Repeat the verse word by word [rɪ'pi:t də 'və:s 'və:d baɪ wə:d] Шейрни сўзма-сўз қайтаринг.

3. Bert's boat turned turtle [ɒbə:ts 'bout 'tə:nd 'tə:tl] Бертнинг қайиғи тўнтарилиб тушди.

4. My girl has her bursts of work [maɪ gə:l hæz hə· 'bɜ:sts əv wə:k] Менинг қизимнинг ғайрати жўшиб туради.

5. Earl will be thirteen years old next birthday. [ɪə:l wɪl bi· 'θə:ti:n 'jɜ:z ould 'nekst. bə:θdɪ] Эрл келаси йили 13 ёшга қиради.

6. I'll turn in early [aɪl ɪ'tɜ:n 'ɪn ɜ:lɪ] Мен эрта ётаман.

[u:]

1. Who'll do the rooms? [ɰhu:l 'du: də 'ru:mz] Ким уйларни йиғиштиради?

2. The new moon is due [ðə ɰnju: 'mu:n ɪz, dju:] Яқинда янги ой чиқади.

3. Review the rules for the future tenses [rɪ ɰvju: də rulz fə də 'fju:tʃə 'tensɪz] Келаси замоннинг ясалиши ва ишлатилишини қайтариб келинг.

4. Let's have news of you soon [ɰlets hæv 'nju:z əvju· 'su:n] Тезда ўз ҳақингизда хабар қилинг.

5. D'you usually have two pupils on duty? [dju· ju:zuəli hæv, tu: pju:plz ɔn, dju:tɪ] Сизнинг синфингизда доим икки ўқувчи навбатчи бўладими.

6. Prue knew who's who [pru: 'nju: 'hu:z, hu:] (Пру кимнинг ким эканлигини билар эди).

[u]

1. It looks good [ɪt[→]luks, gud] Келажаги порлок.

2. Here's your cook-book [ɰhiəz jɜ·, kuk buk] Мана сизнинг пазандачилик китобингиз.

3. Put your foot down [ɰput jɜ· 'fʊt, daʊn] Бунга чек қўйинг.

4. Keep a good look out [ɰki:p ə 'gʊd 'lʊk aʊt] Эҳтиёт бўл.

5. Would you help the woman, if you could? [ɰwʊd ju· 'help də ,wʊmən ɪf ju· 'kʊd] Қўлингиздан келса, аёлга ёрдам беринг.

6. I couldn't help looking, could I? [aɪ kʊdn't 'help 'lʊkɪŋ ,kʊd aɪ] Мен қарамасдан тура олмадим, шундай эмасми?

[d]

1. Draw it mild [ɰdrɜ: ɪt, maɪld] Кўпиртирманг.

2. Don't disturb [ɰdaʊnt dɪstə:b] Безовта қилманг.

3. Dogged does it [ɰdɔgd 'dʌz ɪt] Қайсарлик ғалаба келтиради.

4. Dad's a good driver [ɰdædz ə 'gʊd ,draɪvə] Дадам машинани яхши бошқаради.

5. Dumb dogs are dangerous [ɰdʌm 'dɔgz ə ,dɛɪndʒərəs] Тинч бурчакда ажина ўйнайди.

[t]

1. Try to put it right [ʌtraɪ tə 'put it raɪt] Буни тузатишга ҳаракат қилинг.

2. Tom's guite washed out [ʌtɔmz 'kwait 'wɔʃt.ɔʊt] Том — жуда чарчаган.

3. Tim is hard put to it [ʌtɪm ɪz 'hɑ:d 'put tu it] Тимнинг бир тийини йўқ.

4. Ted is a bit of a wet blanket [ʌted ɪz ə 'bɪt əv wet.blæŋkɪt] Тед — зерикарли одам.

5. Tess took Tim to task [ʌtes 'tʊk 'tɪm tə'tɑ:sk] Тес Тимни адабини берди.

[eɪ]

1. No pains, no gains [→nou. 'paɪnz|→nou.ɡeɪnz] Мехнатнинг тағи роҳат.

2. To call a spide a spade [tə kɔ:l ə 'spaɪd ə,spɛɪd] Ҳар нарсани ўз номи билан аташ керак.

[aɪ]

1. A stitch in time saves nine [ə'→stɪtʃ ɪn,taim|→seɪvz naɪn] Ҳар ишни ўз вақтида қил.

2. Out of sight out of mind [→aʊt əv saɪt|→aʊt əv,maɪnd] Мехр кўзда бўлади.

[ɔ] — [ɔ:]

1. To make a long story short [tə'neɪk ə 'lɔŋ 'stɔ:ri,ʃɔ:t] Қисқача айтганда ...

2. The pot calls the kettle black [ðə'pɒt 'kɔ:lz ðə 'ketl,blæk] Ўзганинг устидан кулма.

[ɑ:]

1. He laughs best who laughs last [hi.→lɑ:fs best/hu.→lɑ:fs ʌlɑ:st] Охирги кулган яхши.

2. After a storm comes a calm [ɑ:ftə ʌ'stɔ:m|→kɑlmz ə,kɑ:m] Ойни ўн беши қоронғу, ўн беши ёруғ бўлади.

[æ] — [aɪ]

back — bike [bæk — baɪk]

lack — like [læk — laɪk]

cat — kite [kæt — kaɪt]

dad — died [dæd — daɪd]

pack — pike [pæk — paɪk]

as — eyes [æz — aɪz]

ass — ice [æs — aɪs]

lad — lied [læd — laɪd]

man — mine [mæn — maɪn]

sad — side [sæd — saɪd]

[æ]

1. That's flat [→ðæts flæt] Бу ҳал қилинган.

2. That's bad [→ðæts bæd] Афсус.

3. Sam's acting the ass [↓sæmz 'æktɪŋ ðɪ ʌs] Сэм майнавозчилик қияпти.

4. Can you imagine that? [ˌkæn ju · ɪ'mædʒɪn ˌðæt] Сиз бунн
хаёлингизга келтира оласизми?

[s] — [z]

said — zed [sed — zed]
sip — zip [sɪp — zɪp]
sink — zinc [sɪŋk — zɪŋk]
seal — zeal [si:l — zi:l]
sou — zoo [sau — zu:]
soot — zoot [sut — zu:t]

tent [tent]	tip [tɪp]	Tim [tɪm]
ten [ten]	tilt [tɪlt]	Ted [ted]
tin [tɪn]	tag [tæg]	Tess [tes]
tick [tɪk]	tact [tækt]	tap [tæp]

Tom: What made him take it? [tɒm|wɒt → meɪd hɪm 'teɪk ɪt]

Tim: He took it because he wanted it. [tɪm|hɪ · tʊk ɪt bɪ 'kɔ:z hɪ ·
'wɒntɪd ɪt]

Bid — Pit [bɪd — pɪt]
big — pick [bɪg — pɪk]
dig — tick [dɪg — tɪk]

beg — bag [beg — bæg]
den — dan [den — dæn]
bend — hand [bend — bænd]
bed — bad [bed — bæd]

pet — pot [pet — pɒt]
pen — pan [pen — pæn]
ten — tan [ten — tæn]
send — sand [send — sænd]

pad — pat [pæd — pæt]
bad — bat [bæd — bæt]
tag — tact [tæg — tækt]
cab — cap [kæb — kæp]

man — mat [mæn — mæt]
nab — nap [næb — næp]
mad — mat [mæd — mæt]
cad — cat [kæd — kæt]

[n]

1. Now and then [→nau ənd ðen] Вақт-вақти билан.
2. No nonsense now [ˌnəu 'nɒnsens, nau] Ақлингнн ишлат.
3. Nick is no genius [ˌnɪkɪz 'nou'dʒɪ:njəs] Никнинг мяси жо-
йда эмас.
4. No sooner said than done [ˌnəu 'su:nə, sed|ðən 'dɒn] Айтил-
ган сўзнинг уддасидан чик.

[ɪ]

1. Live and learn [→lɪv ənd ˌlɜ:n] Юз йил яшасанг, юз йил ўқи.
2. Let well alone [ˌlet 'wel ə'loun] Яхшиликка — ёмонлик.
3. Len is a likely lad [→len ɪz ə 'laɪklɪ, læd] Лен — ақлли бола.
4. Larry is pulling your leg [ˌlæri ɪz 'pʊlɪŋ jɔ · ˌleg] Ларри
сизни аҳмок қияпти.

READER

PART I

PROSE

→ TIT FOR TAT

A ↘boy 'bought a↑two penny, loaf|at a baker's. It↗struck him| that it was↘much 'smaller than ,usual,|so↗he said to the ,baker, "I'don't believe this 'loaf is the 'right ,weight". "Oh, never, mind", ,answered the, baker, "You'll have the 'less to cārry". →quite, right", said the boy| and↓put↑three half pence on the counter. →Just as he was 'leaving the ,shop|the baker 'called, out to him" I 'say ,Tommy,|you↘haven't 'given me the 'price of the 'loaf" "↓Oh, never mind" said the ,boy,|"you'll ,have the ,less to cōunt".

→tit fə,tæt||

ə↘bɔɪ 'bɔ:t ə tu: peni lɒf|ət ə ,beɪkəz ||ɪtstrʌk him|ðæt it wəz↘mʌtʃ 'smɔ:lə ðən ju:zuəl sou'hi. sed tə ðə ,beɪkə aɪ 'daʊnt bi'lɪv ðɪs 'lɒf ɪz ðə 'raɪt, weɪt||↓ou 'nevə ,maɪnd|ənsəd ðə ,beɪkə|↓ju:l hæv ðə les tə kærɪ|| →kwɪt, raɪt sed ðə ,bɔɪ|ænd ↘put ↑θri:, hæf pensən ðə, kauntə||↓dʒʌst əz hi. wəz 'lɪ:vɪŋ ðə, ʃɔ:p| ðə ↘beɪkə 'kɔ:ld aut tə him |aɪ 'seɪ ,tɒmɪju. ↓hævnt 'gɪvn mi. ðə 'praɪs əv ðə lɒf||↓ou 'nevə 'maɪnd sed ðə ,bɔɪ, ju:l hæv ðə les tə 'kaʊnt||

Peter's Birthday

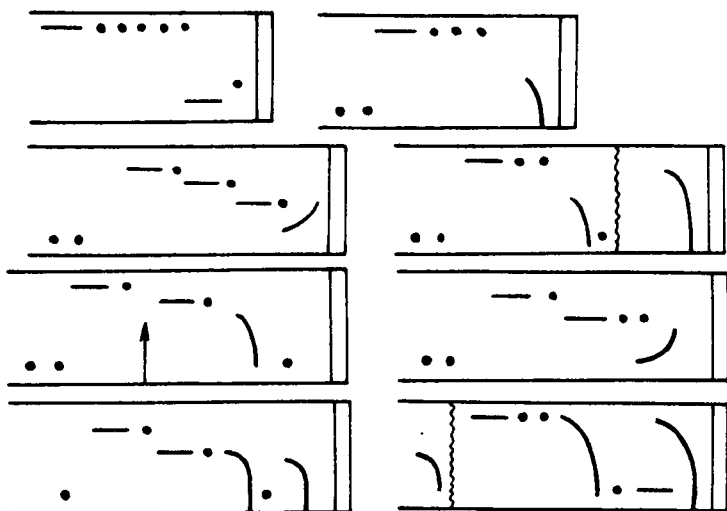
by M. Booth

Peter is having a party
For tomorrow he is three
And the most delighted guest of all
Will be Christopher Micky — that's me.
We shall all be very happy
And have cakes and candies for tea
And who will help to eat them all?
Why? Christopher Micky — that's me.

'pi:təz \bæ:θdeɪ||
baɪ meɪ,buθ||

→pi:təɪz hævɪŋ ə ,pɑ:tɪ
fɔ: təmɔ:rəu hi. ɪz θri:|
ænd ðə ↘məʊst dɪləɪtɪd 'gest əv ɔ:l|
wɪl bi. ↘krɪstəfə 'mɪkɪ|ðæts mi:|
wi. ʃəl ɔ:l bi. ↑veri ,hæpɪ|
ænd hæv 'keɪks ænd 'kændɪz fə ,ti:|

ænd \hu: wɪl 'help tu 'i:t ðəm, ɔ:l
 ,waɪ \kristəfə 'mɪkɪl ,ðæts 'mi:l

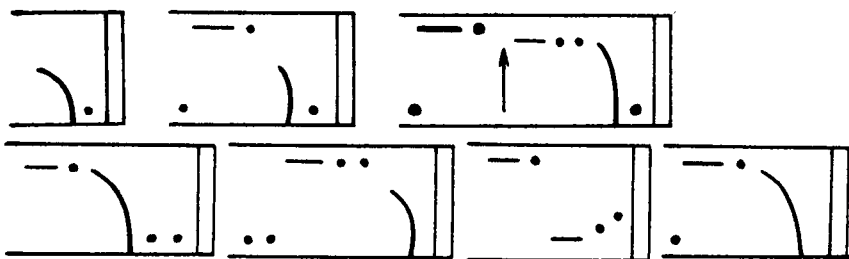

MOTHER

I love my mother
 And she loves me and my brother
 That is your mother
 I agree she is fine
 You love your mother
 And I love mine.

,mʌðə||

ai → |ʌv maɪ 'mʌðə|
 ænd ↓ʃi· lʌvz ↑mi: ænd maɪ brʌðə||
 → ðæt ɪz 'jɔ: mʌðə
 ai ə → gri: ʃi· ɪz, faɪn
 → ju: lʌv ,jɔ: mʌðə|
 ænd → ai lʌv 'maɪn||

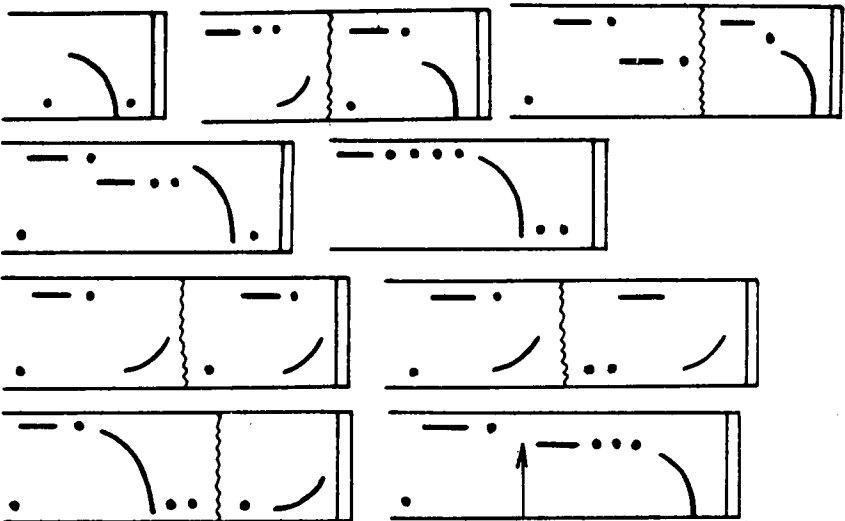

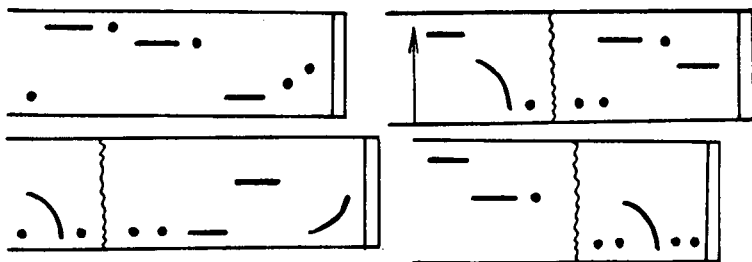
THE DOCTOR

When I am ill I go to bed
 And on the pillow lay my head
 The doctor comes and says "Dear me.
 Whatever can the matter be?"
 He feels my pulse and sees my tongue,
 He tests my heart and then each lung,
 He asks how old I am and then
 He takes his paper and his pen,
 And makes the note of things that taste
 So horrid that I'm sure its waste
 To take them. But he says "Each noon
 Take this and you'll be better soon".

ðə, dɒktəll

→wen aɪ, əm ɪl|aɪ 'gou tə, bed|
 ənd 'ɔn ðə pɪlou 'leɪ maɪ hed||
 ðə 'dɒktə kʌmz ənd sez 'diə mi.
 →wɒtevə kən ðə 'mætə bi:||
 hi. 'fi:z maɪ pʌls|ənd 'si:z maɪ, tʌŋ
 hi. 'tests maɪ, hɑ:t|ənd ðen 'i:tʃ, lʌŋ|
 hi. 'ɑ:skz hau 'ould aɪ æm|ənd, ðen
 hi. teɪks hɪz 'peɪpər ənd hɪz, pen||
 ənd meɪks ðə 'nəʊt əv 'θɪŋz ðæt teɪst
 ↑su, hɒrɪd ðətaɪm juə its 'weɪst
 tə, teɪk ðəm||bət hi., sez 'i:tʃ, nu:n
 →teɪk ðɪs ənd|ju.ɪ bi. 'betə su:n||

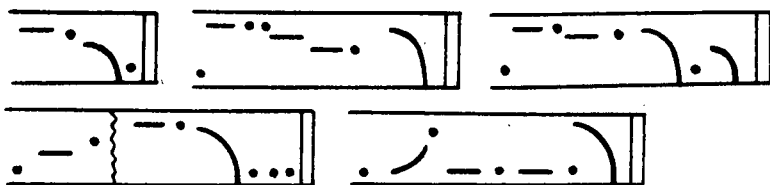
BED IN SUMMER

By Stevenson

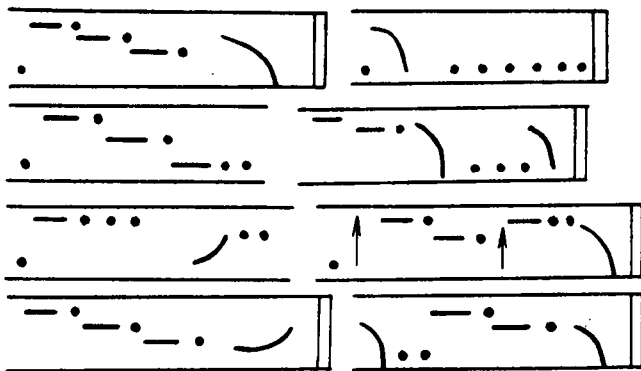
In winter I get up at night
 And dress by yellow candle light
 In summer quite the other way
 I have to go to bed by day.
 I have to go to bed and see
 The birds still hopping on the tree
 Oh hear the grown — up people's feet
 Still going past me in the street.
 And doesn't it seem hard to you
 When all the sky is clear and blue
 And I should like so much to play
 You have to go to bed by day.

→bed in ,sʌmə||

in wɪntə ɑɪ ɡet ʌp ət naɪt|
 ænd dres baɪ ʤeləʊ kændl, laɪt||
 in sʌməl →kwɑɪt ðɪ · ʌðə weɪ
 aɪ hæv tə ɡəʊ tə bed baɪ deɪ||
 aɪ hæv tə ɡəʊ tə bed ænd si:
 ðə bædz stɪl hɒpɪŋ ɔn ðə tri:||
 ɔ · hɪə ɡrəʊn ʌp pi:plz fi:t
 ↓stɪl 'ɡəʊɪŋ 'pɑ:st mi · ɪn ðə stri:t||
 ænd dʌznt ɪt si:m hɑ:d tə ju;
 wenz:ljə skɑɪ ɪzklɪə ænd blu:||
 ænd →ɑɪ ʃəd 'laɪk sou →mʌtʃ tə pleɪ
 'ju: hæv tə ɡəʊ tə 'bed/baɪ ,deɪ||

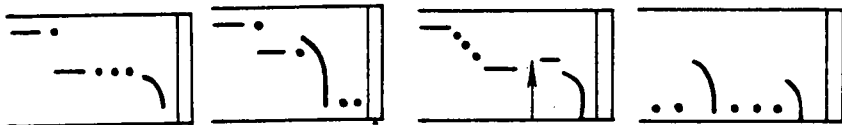
THE STAR

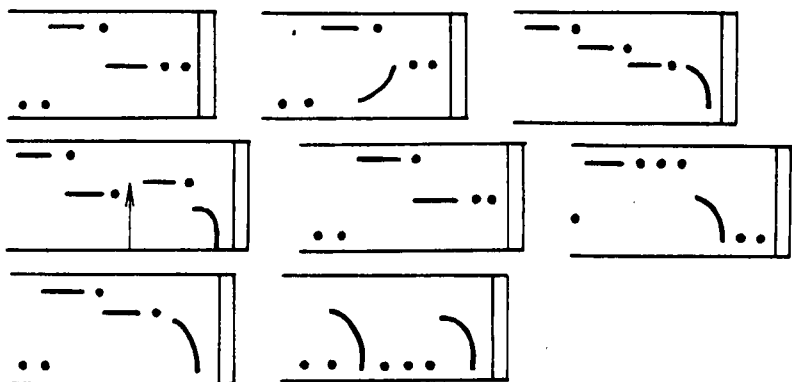
by Tallor

Twinkle, twinkle little star
 How I wonder what you are
 Up above the world so high
 Like a diamond in the sky
 When the blazing sun is set
 And the grass with dew is wet
 Then you show your little light
 Twinkle, twinkle all the night
 In the dark blue sky you keep
 And often through my curtains peep
 For you never shut your eye
 Till the sun is in the sky.

ðə 'stɑː||

ˌtwɪŋkl 'twɪŋkl lɪtl stɑː .
 ˌhaʊ aɪ wʌndə wɒt juː ɑː||
 ʌp əbʌv ðə 'wɜːld ˌsɔː haɪ||
 laɪk ə 'daɪəmənd ɪn ðə skaɪ||
 wen ðəˈbleɪzɪŋ 'sʌn ɪz set
 ənd ðəˈgrɑːs wɪð djuː ɪz wet||
 ðen juː 'sɔː jɔː 'lɪtl laɪt||
 twɪŋkl 'twɪŋkl ↑ ɔːl ðə naɪt||
 ɪn ðə 'dɑːk bluː 'skaɪ juː kɪp ||
 əndˈɔːfn θruː maɪ kətɪnz piːp||
 fɔː juː nevə 'ʃʌt jɔːr aɪ||
 ɪl ðə 'sʌn ɪz ɪn ðə ˌskaɪ||

SIX SERVING MEN

by Rudyard Kipling

I have six honest serving men
 They taught me all I knew.
 Their names are what and why and when
 And how and where and who.
 I send them over land and sea
 I send them East and West
 But after they have worked for me
 I give them all a rest.
 I let them rest from nine to five
 For I am busy then.
 As well as breakfast, lunch, and tea
 For they are hungry men.
 But different folk have different views.
 I know a person small
 She keeps ten million serving men
 Who get no rest at all.
 She sends them on her own affairs
 From the second she opens her eyes.
 One million hows, ten million wheres
 And seven million whys.

→sɪks 'sɜ:vɪŋ ,men||

baɪ ,kɪplɪŋ||

aɪ hæv ,sɪks 'ɒnɪst ,sɜ:vɪŋ men|
 ðeɪ ʌt:t mi· ɔ:l aɪ 'nju:||
 ðæʌnɪmz a· ,wɒt ənd, waɪlənd, wen|
 ənd haʊ ənd ,wɛə ənd ,hu:||
 aɪ ʌsend ðəm oʊvəʌlænd ənd ,si:|
 aɪ ʌsend ðəm'ɪst ənd west|
 bət ʌɑ:ftə ðeɪ'hæv'wɜ:kt fɔ· ,mi:|

ʋaɪ ɡɪv ðəm , ɔ:l ə rest||
 aɪ| let ðəm rest frəm↑nain tə, faɪv|
 fɔ:r aɪ əm bɪzɪ ðən|əz wel əz ,brekfəst ,lɑntʃ ənd ɪ ti:||
 fɔ: ðeɪ a· hʌŋɡrɪ men||
 bət→dɪfrənt fəuk hæv' dɪfrəntʋju:z|
 aɪ nou ə 'pə:sn ʋsmɔ:l||
 ʃi·→kɪps↑ten mɪljən ,sə:vɪŋ men|
 hu·→get↑nou rest ət ɔ:l||
 ʃi·→sendz ðəm ɔn hæ· r oun ə ,fæz
 frəm ðə| sekənd ʃi· ɔupnz hæ·r ,aɪz||
 →wʌn mɪljən 'hauz | ten mɪljən 'wæz|
 ənd→sevn→mɪljən ʋwaɪz||

THE PHILOSOPHER AND THE TYRANT

A historical anecdote by Aesop

Dionysius, tyrant of Sicily, was in the habit of writing verses, which he himself thought were very good.

Since he was a king the people to whom he showed them took care not to contradict him, but to praise them to the skies.

One day however, he showed some of his verses, to Philoxenes a learned man, and he found a great many faults with them. This made Dionysius so angry that he sent Philoxenes to the hulks.

After some time, however, the tyrant pardoned him, and when he returned, invited him to dinner. Again he showed some of his verses to the philosopher and again asked him what he thought of them.

Philoxenes turned to the guards who were standing by and said: "Take me back to the hulks".

→daɪənəɪsɪəs|, taɪərənt əv| sɪsɪli wəz ɪn ðə hæbɪt əv raɪtɪŋ vɜ:sɪz
 wɪtʃ 'hi: hɪm self θɔ:t wə→verɪ gud||→sɪns hɪ· wəz ə kɪŋ|ðə pi:pl
 tə hu:m hɪ· ʃəud ðəm| tuk 'kɛə nɔ:t tə kɔntrə ,dɪkt hɪm bət tə preɪz
 ðəm tə ðə ʋkaɪz||→wʌn deɪ hauevə hɪ· ʃəud slm əv hɪz vɜ:sɪz tə
 faɪ ʋlksənɪz|ə lə:nɪd mæn|ənd hɪ· faundə↑ɡreit menɪ fɔ:lts wɪð
 ðəm|| ði: meɪd daɪənəɪsɪəs↑sou æŋɡrɪ|ðət hɪ· sent faɪ
 lɔksənɪz tə ðə hʌlks||

→ɑ:f tə səm, taɪm hauevə|ðə→taɪərənt pɑ:dnd hɪm| ənd→wen hɪ· rɪ
 təndlɪn ,vaɪtɪd hɪm tə dɪnəl ə ,ɡeɪn hɪ· 'ʃəud↑slm əv hɪz vɜ:sɪz tə
 ðə fɪ ʋlksəfəl ənd ə ,ɡeɪn ɑ:skt hɪm| wɔ:t hɪ· θɔ:t əv ðəm||
 ,faɪ ʋlksənɪz tənd tə ðə ɡɑ:dz hu· wə stændɪŋ baɪ ənd sed|teɪk
 mɪ· bæk tə ðə hʌlks||

THE ANTS AND THE GRASSHOPPER

by Aesop

One cold winter's day some ants were looking at their storehouse, in which they kept the grain, they had gathered in summer.

Just then a grasshopper came up to them. He looked very lean and hungry, and he begged them to give him something to eat. But they asked him why he had no grain of his own. "Why", said they, "did you not gather grain in summer?" "Oh, I had no time", he replied, "I was always singing". Then they laughed and said, "If you choose to sing all the summer you may go and dance all the winter.

wɒn 'kould 'wɪntəz dei səm ænts wə- 'lukiŋ ət ðəə stə:haus| in
 wɪtʃ dei-kept ðə greɪn|ðei həd gæðəd in sɒmə|| dʒʌst ðenlə
 græʃhɒpə keɪm ʌp tə ðəm||hi- luktʃveri: lɪn ənd hʌŋgrɪ| ənd hi-
 begd ðəm tə gɪv hɪmʃsɒməθɪŋ tu it||bət dei ɑskt hɪm wai hi- həd
 nou greɪn əv hɪz oun||wai sed ðei dɪd ju- nɒt gæðə greɪn in
 sɒmə|| ou aɪ həd- nou, taɪm hi- rɪplaid|aɪ wəz- ɔ:lwɪz sɪŋɪŋ|| ðen
 dei- lɑ:ft ənd, sed|ɪf ju- tʃəuz tə sɪŋʃɔ:l ðə, sɒməljʊ- meɪ gou ənd
 dɑ:nsʃɔ:l ðə wɪntə||

One potato, two potatoes,
 Three potatoes, four,
 Five potatoes, six potatoes,
 Seven potatoes more.

→wɒn pətetou| tu: pətetouz|
 θri: pətetouz| fɔ:|
 faɪv pətetouz| sɪks pətetouz|
 →sevn pətetouz mɔ:|

Tinker, tailor, soldier, sailor
 Rich man, poor man, beggarman, thief.

tɪŋkə teɪlə|sɔ:ldɪzə|sɛɪlə||
 rɪtʃ mæn|'puə mæn|'begəmən| θi:f||

I like to go out in the garden,
 I like to get up on the wall,
 I like to do anything really,
 But I hate to do nothing at all.

aɪ laɪk tə gou aʊt ɪn ðə gɑ:dn||
 aɪ laɪk tə get ʌp ɔn ðə wɔ:l||
 aɪ laɪk tə du:ʃenɪθɪŋ ri:əli||
 bət aɪ heɪt tə du:ʃnʌθɪŋ ət 'ɔ:l||

There was a young man of Devizes,
 Whose ears were of different sizes
     One was so small,
     It was no use at all,
 But the other won several prizes

ðeə wɔz ə jʌŋ mæn əv dɪ, vaɪzɪz||
 huz ɪəz wə·rən↑dɪfrənt saɪzɪz||
 →wʌn wəz sou ,smɔ:l||
 →ɪt wəz, nou ju:s ət ,ɔ:l||
 bət ðɪ ʌðə wʌn↑sevrəl 'praɪzɪz||

NO ENEMIES

by Mackay

You have no enemies, you say?
 Alas, my friend, the boast is poor,
 He who has mingled in the fray
 Of duty, that the brave endure,
 Must have made foes. If you have none,
 Small is the work that you have done.
 You've hit no traitor on the hip.
 You've dashed no cup from perjured lip,
 You've never turned the wrong to right,
 You've been a coward in the fight.

→nou 'enɪmɪz||

baɪ 'mækeɪ||

ju· hæv 'nou enɪmɪz ju seɪ||
 ə lɑ:s maɪ frend|ðə'boʊst ɪz puə||
 hi: hu hæz'tmɪŋld ɪn ðə freɪ||
 əv dju: tɪ|ðət ðə→breɪv ɪn djuə||
 mʌst hæv 'meɪd fouz|'ɪf ju· hæv nʌn||
 smɔ:l ɪz ðə 'wɜ:k ðət ju· hæv dʌn||
 ju·v hɪt'nou treɪtərən ðə hɪp||
 ju·v dæst'tnou 'kʌp frəm pə:dʒəd, hɪp||
 ju·v nevə tə:nd ðə'trɔŋ tə raɪt||
 ju·v bi:n ə kauəd ɪn ðə ,faɪt||

O MY LOVE'S LIKE A RED, RED, ROSE

by Robert Burns

O my love is like a red, red, rose
 That's newly sprung in June.
 O my love is like the melodie
 That's sweetly played in tune.
 As fair art thou, my bonnie lass,
 So deep in love am I,
 And I will, luv thee still my dear,
 Till a' the seas gang dry.
 Till a' the seas dry, my dear,
 And the rocks melt wi' the sun.

And I will luvē thee still my dear,
 While the sends o' life shall run.
 And fare thee weel my only luvē.
 And fare thee well a while.
 And I will come again my luvē,
 Thou it were ten thousand mile.

ou maɪ lʌvz 'laɪk əʃred red, rouz||

baɪˈrɒbət, bənz||

ou maɪ \lʌv ɪz laɪk 'ə red 'red rouz||
 ðæts \nju:li 'sprɪŋ ɪn, dʒu:n||
 sou maɪ \lʌv ɪz 'laɪk ðə melədɪ||
 ðæts \swɪ:tlɪ pleɪd ɪn tʃu:n||
 əz fɛərət > ðau|maɪ bɒni læs||
 ↓sou dɪ:p ɪn, lʌv əm aɪ||
 ənd aɪ wɪl lʌv ði. stɪl maɪ dɪə||
 tɪl ɔ:l ðə > siz gæŋ draɪ||
 tɪlˈɔ:l ðə siz gæŋ > draɪ|maɪ dɪə||
 ənd ðə > rɒks| mɛlt wɪð ðə sʌn||
 ənd aɪ wɪl lʌv ði. stɪl maɪ dɪə||
 waɪl ðə > sændz əv > laɪf|ʃəl rʌn||
 ənd fɛə ði. > wɪ:l|maɪ ounlɪ > lʌv||
 ənd fɛə ði. wɪl ə waɪl||
 ənd aɪ wɪl 'kʌm ə geɪn maɪ lʌv||
 ðou ɪt, wə: ten θauzənd maɪl||

A DOG IN THE MANGER

A bad tempered dog one day found his way into a manger and found it so nice and comfortable that he made up his mind to stop there whenever the cattle came near to eat their hay, he growled and barked at them to bright them off.

“What a very selfish dog”, exclaimed one of the oxen: “he can't eat the hay himself and won't let us eat who can”.

əˈdɒg ɪn ðə ,meɪndʒə||

ə bæd 'tempəd, dɒg| wʌn deɪ| faʊnd hɪz weɪ ɪntu ə meɪndʒə|ənd
 faʊndɪt|sɒu naɪs ənd kʌmfətə bl|ðeɪ hi. meɪd ʌp hɪz maɪnd tə,
 stɒp ðeə|wen evə ðə kætɪl keɪm nɪə tu. ɪt ðeə heɪ|hi. graʊld ənd
 bɑ:kt ət ðəm tə braɪt ðəm ɔf||
 wɒt ə veri selfɪʃ dɒg|ɪkskleɪmɪd, wʌn əv ði, ɔksən||hi. kɑ:nt ɪt
 ðə heɪ hɪmsɛlf|ənd hi. wɒnt let ʌs ɪt|hu. kæn||

THE ARROW AND SONG

by H. W. Longfellow

I shot an arrow into the air
It fell to earth I knew not where
For so swiftly it flew the sight
Could not follow it in its flight.
I breathed a song into the air
It fell to earth I know not where;
For who has sight so keen and strong
That it can follow the flight of a song?
Long, long afterward in an oak
I found the arrow still un broke,
And the song from beginning to end,
I found again in the heart of a friend.

ðə̃ ærou ənd, sɔŋ||

baɪ lɔŋfe,lou

aɪ ʃɒt ən ærou ɪntə ðɪ ɛəl
ɪt fel tu, əθ|aɪ nju: nɒt weəl
fɔ: sou 'swɪftli ɪt flu:|ðə saɪt|
kud nɒt fɔlou ɪt ɪn ɪts flaɪt|
aɪ bri: ðð ə sɔŋ ɪntə ðɪ ɛəl
ɪt̃fel tu əθ|aɪ̃nou nɒt weəl
fɔ hu: hæz saɪt sou↑ki:n ənd strɔŋ|
ðæt ɪt kən fɔlou ðə flaɪt əvə sɔŋ|
lɔŋ lɔŋ, ɑftəwəd|ɪn ən ouk|
aɪ̃found əɪ ærou stɪ| ʌn, brouk|
ənd ðə sɔŋ|frəm bɪ̃gɪnɪŋ tu ɛnd|
aɪ faund ə geɪn ɪn ðə hæʔ əv ə frend||

AN ACTION RHUME

Hop a little, jump a little
One, two, three.
Run a little, skip a little,
Tap on knee.
Bend a little, stretch a little,
Nod your head.
Sleep a little, sleep a little
In your bed.

əñ ækʃən, raɪm||

'hɒp ə lɪtl|'dʒʌmp ə lɪtl|
'wʌn|tu:,θri:||
'rʌn ə 'lɪtl|skɪp, ə 'lɪtl|
'tæp ɒn ,ni:||

,bend ə, lɪt|stretʃ ə \, lɪt|
 nɒd jɔ· ,hed||
 sli:p ə \, lɪt|sli:p ə lɪt|
 ɪn jɔ· \, bed||

CAN YOU?

Can you hop like a rabbit?
 Can you jump like a frog?
 Can you walk like a duck?
 Can you run like a dog?
 Can you fly like a bird?
 Can you swim like a fish?
 And be still like a child,
 As still as you wish?

'kæn ju:||

'kæn ju· 'hɒp laɪk ə ,ræbɪt|
 'kæn ju· 'dʒʌmp laɪk ə ,frɒg|
 'kæn ju· 'wɔ:k laɪk ə ,dʌk|
 'kæn ju· rʌn laɪk ə ,dɒg|
 'kæn ju· 'flaɪ laɪk ə ,bɜ:d|
 'kæn ju· 'swɪm laɪk ə ,fɪʃ|
 ənd 'bi· 'stɪl laɪk ə 'tʃaɪld|
 əz 'stɪl əz ju· 'wɪʃ||

Jump the rope,	'dʒʌmp ðə, roup
Jump the rope,	'dʒʌmp ðə, roup
Jump, jump, jump.	,dʒʌmp dʒʌmp dʒʌmp
Jump it high,	'dʒʌmp ɪt, haɪ
Jump it low,	'dʒʌmp ɪt ,lou
Jump, jump, jump.	'dʒʌmp 'dʒʌmp 'dʒʌmp
Jump it fast,	'dʒʌmp ɪt fɑ:st
Jump it slow,	'dʒʌmp ɪt slou
Jump, jump, jump.	dʒʌmp dʒʌmp dʒʌmp
Jump, again —	dʒʌmp ə 'geɪn
Out you go,	'aʊt ju· 'gou
Jump, jump, jump.	'dʒʌmp 'dʒʌmp \, dʒʌmp

MY HANDS UPON MY HEAD

My hands upon	Then I put them
My head I place,	In front of me.
On my shoulders,	And gently clap:
On my face,	One, two, three.

maɪ hændz ə'pɔn maɪ, hed||

maɪ' hændz ə'pɔn	ðən aɪ' put ðəm
maɪ ,hed aɪ, pleɪs	ɪn, frʌnt əv mi:
ɔn maɪ, ʃouldəz	ænd dʒentli klæp
ɔn maɪ ,feɪs	wʌn tu: θri:

THE ENGLISH

They dress in what they like;
They are interested in sport;
They partake in all activities
If they think they ought.
They all succeed in doing
Their job in five short days,
Which leaves them the two longest ones
To spend in different ways,
Then some indulge in gardening,
Or walk in the rain.
And some delight in cricket.
Or in riding in the plain.
In spite of what's around him,
The average Englishman
Does crosswords in the newspaper
In pencil — if he can.
Involved in any accident
The English take a pride
In being unemotional:
They take things in their stride.
In any circumstances —
Whatever they may be —
The English solve their problems
With an English cup of tea.

ði ɪŋglɪʃ||

ðeɪ 'dres ɪnʔwət ðeɪ 'laɪk
ðeɪ ə'ɪntrɪstɪd ɪn spɔ:t
ðeɪ pɑ:teɪk ɪnʔɔ:l æktɪvɪtɪz|
ɪf ðeɪʔθɪŋk ðeɪ ɔ:t||
ðeɪ 'ɔ:l sə'ksɪ:ə ɪn du:ɪŋ
ðeə 'dʒɔb ɪnʔfaɪv 'ʃɔ:t deɪz|
waɪʃ 'li:vz ðəm ðəʔtu: lɔŋgɪst wʌnz|
tə 'spend ɪn dɪfrənt weɪz||
ðen 'sʌm ɪn 'dʌldz ɪn gɑ:dnɪŋ|
ɔ.v ɪn 'raɪdɪŋ ɪn ðə pleɪn||
ɔ. 'wɔ:k ɪn ðə reɪn||
ænd 'sʌm dɪ 'laɪt ɪn krɪkɪt|
ɔ.v ɪn 'raɪdɪŋ ɪn ðə pleɪn||
ɪn 'spɑɪt əv 'wɔts əraʊnd hɪm||
ði ævriɔz ɪŋglɪʃmən|

'dʌz 'krɒs wə:dz in ðə 'nju:speɪpəl
 in pensl ɪf hi· kæn||
 in vɔɪvd ɪn'tenɪ æksɪdənt|
 ði 'ɪŋɡlɪʃ 'teɪk ə'praɪd|
 in bi:ɪŋ ʌn ɪməʊʃənəl||
 ðeɪ teɪk 'θɪŋz ɪn ðeə straɪd||
 ɪn enɪ sə:kəms tænsɪz|
 wɔ:tevə ðeɪ meɪ bi:||
 ði 'ɪŋɡlɪʃ 'sɔɪv 'ðeə prɒbləmz|
 wɪð ən'ɪŋɡlɪʃ 'klɒp əv 'ti:||

A STRANGE "LETTER"

One afternoon my neighbour's children were playing hide — and — seek outside the post — office. Finding that the letter — box had been left open, young Jan climbed into it and locked himself in. His sister, Janet, realized where he was hiding when she heard his cries so she ran to tell the postman. After letting him out, the postman made Jan stop crying by telling him that next time he wanted to hide in a letter — box he should remember to stick a stamp on himself.

(After L. G. Alexander)

əˈstreɪndʒ, letəl||

wʌn, ɑ:ftənu:n|mɑ:neɪbəz 'tʃɪldrən wə· 'pleɪŋ 'haɪd ənd 'sɪ:k|
 ˈaʊtsaɪd ðə 'pəʊstɔ:fɪs||ɪf aɪndɪŋ ðæt ðə 'letəbɒks həd bi·n, left, ɔʊp n
 jʌŋ 'dʒæn ,klaɪmdɪntɪt ənd 'lɒkt hɪmsɛlf ,ɪn|hɪz sɪstə 'dʒænɪt
 'rɪəlaɪzdʃ wəə hi· wəz ,haɪdɪŋ wen ʃi·ˈhæ:d hɪz ,kraɪz|səʊ ʃi·ˈræn
 ət 'tel ðə ,pəʊstmən||ɑ:ftəˈletɪŋ hɪm ,aʊt ðə pəʊstmən 'meɪd 'dʒæn
 ʃstɒp 'kraɪŋ baɪ ,telɪn hɪm|ðæt ɪnekst 'taɪm hɪbʃwɒntɪd tə 'haɪd ɪn
 ə, letəbɒks|hɪ· ʃəd rɪ mɛmbə tə 'stɪk ə, stæmp ɔn hɪmsɛlf||

A JOKE

The ˈmore we study|the ˈmore we know.
 The more we know|the ˈmore we forget.
 The more we forget|the ˈless we know
 The less we know|the ˈless we forget.
 The less we forget|the ˈmore we know
 So ˈwhy study.

ə dʒɔʊk||

ðəˈmɔ: wi· stʌdɪ ðəˈmɔ: wi· nou||
 ðə mɔ: wi· nou ðəˈmɔ: wi· fə'get||
 ðə mɔ: wi· fəget ðəˈles wi· 'nou||
 ðə les wi· nou ðəˈles wi· fə'get||
 ðə les wi· 'fəget ðəˈmɔ: wi· 'nou||
 souˈwaɪ stʌdɪ||

→BOTH ARE A LIKE

A traveller on a, riving at a ,railway ,station 'asked a' local 'man: ",Well my ,friend as this is my 'first 'visit to your ,town, could you tell me how 'many ho-,tels you have here?"

"We have 'two".

"Now, which of the 'two could you ,recommend?"

"Well", franklyspeaking, it's like 'this, sir, which↓ever one you 'go to you'll be 'sorry you, didn't go to the other".

→bouθ a·r ə laɪk||

ə trævələ ɔn ə,traɪvɪŋ ət ə, reɪlwei, steɪfn|,æskt ə·loukəl mæn|,wel maɪ, frend|əz 'ðɪsɪz maɪ fə:st 'vɪzɪt tə jɔ· ,taʊn|kud ju· tel mi· hau 'meni hou, telz ju· hæv ·hɪə||wi· hæv 'tu:|,hau 'wɪtʃ əv ðə 'tu: ·kud ju· rekə'mend||

wel↓træŋklɪs'pɪ:kɪŋ its laɪk 'ðɪs, sə|wɪtʃ↓evə wʌn ju· 'gou ,tu ,ju·l bi·'sɔrɪ ju· dɪdnt gou tə ðɪ lðə||

HOW DEAR TO ME THE HOUR

by Thomas Moore

How→dear to me the hour when day light dies,
 And↓sunbeams 'melt along the 'silent ,sea:
 For↓then sweet 'dream of 'other days arise,
 And 'memory 'breathes her 'vesper sigh to thee.
 And, as I↓watch the 'line of 'light that plays
 Along the→smooth wave|toward the→burning west.
 I ↓long to 'tread that 'golden 'path of rays.
 And I think twould lead to 'some bright 'isle of ,rest.

hau→dɪə tə mi· ðɪ 'auə||

hau→dɪə tə mi· ðɪ auə wen 'deɪ laɪt ,daɪz|
 ənd sʌnbɪ:mz 'melt ə, lɔŋ ðə saɪlənt ,si:l
 fɔ· ðen swɪt 'dri:mz əv 'lðə deɪz ə,raɪz
 ənd 'meməri 'brɪ:ðz hə 'vespə ,saɪ tə ,ði:||
 ənd əz aɪ 'wɔtʃ ðə 'laɪn əv 'laɪt ðət pleɪz
 əlɔŋ ðə smu:ð ,weɪv|təwɔ:d ðə 'bæ:nɪŋ, west|
 aɪ lɔŋ tə 'tred ðət 'gouldnɪ pæθ əv, reɪz|
 ənd aɪ ,θɪŋk|twəd li:d tə 'sʌm braɪt 'aɪl əv, rest||

→SOLOMON GRUNDY

→Solomon,Grundy	→Worth on,Friday,
→Born on,Monday,	→Died on,Saturday,
→Christened on,Tuesday,	→Buried on,Sunday,
→Married on,Wednesday,	→That was the,end
→Ill on ,Thursday,	Of →Soloman,Grundy.

ˈsɒləmən ɡrɑndɪ||

ˈsɒləmən ɡrɑndɪ

ˈwə:θ ɔn ˌfraɪdɪ||

ˈbɔ:n ɔn ˌmɑndɪ

ˈdaɪd ɔn ˌsætədi

ˈkrɪsnd ɔn ˌtju:zdɪ

ˈberɪd ɔn ˌsɑndɪ||

ˈmæɪrɪd ɔn ˌwenzdɪ||

ˈðæt wəz ðɪ ˌend

ˈɪl ɔn ˌtju:zdɪ

əv ˈsɒləmən ɡrɑndɪ||

MY HEART'S IN THE HIGHLANDS

by Robert Burns

My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands, a — chasing the deer;
Chasing the wild deer, and Following the roe —
My heart's in the Highlands wherever I go.

All hail to the Highlands, all hail to the North!
The birth — place of valour, the country of worth;
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands of ever I love.

My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands, a — chasing the deer;
Chasing the wild deer, and following the roe —
My heart's in the Highlands wherever I go.

Farewell to the mountains high covered with snow!
Farewell to the straths and green valleys below!

Farewell to the forests and wild — hanging woods!
Farewell to the torrents and loud — pouring floods.

My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands, a — chasing the deer;
Chasing the wild deer and following the roe —
My heart's in the Highlands wherever I go.

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz||

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz maɪ ˈhɑ:t ɪz nɒt hɪə|

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz əˈtʃeɪzɪŋ ðə ˌdiə||

ˈtʃeɪzɪŋ ðə waɪld ˌdiələnd ˈfɒləʊɪŋ ðə ˌroul|

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz|ˈweəˈevərəɪ ɡou||

ɔ:l ˈheɪl tə ðə ˌhaɪləndz| ɔ:l ˈheɪl tə ðə ˌhɔ:θ|

ðəˈbæ:θ pleɪs əv ˌvæləðə ˈkʌntri əv wə:θ|

wəəˈrevə aɪ wɒndə wəərevə aɪ ˌroul|

ðəˈhɪlz əv ðə ˌhaɪləndz|fərevə aɪ lʌv||

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz|maɪ ˌhɑ:t ɪz nɒt, hɪə|

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz|ˈætʃeɪzɪŋ ðə ˌdiə||

ˌtʃeɪzɪŋ ðə, waɪld ˌdiə ənd ˈfɒləʊɪŋ ðə ˌroul|

maɪˈhɑ:ts ɪn ðə ˌhaɪləndz|wəəˈrevə aɪ ɡou||

ˌfeəˈwel tə ðə maʊntɪnz|hɑɪˈkʌvəd wɪð snou|

ˌfeəˈwel tə ðə stræθs | ənd ɡrɪn ˈvæɪz bɪ ˌlou|

ˌfeəˈwel tə ðə fɔrɪsts | əndˈwaɪld ˈhæŋɪŋ wʊdz|

ˌfeəˈwel tə ðə tɔrənts | əndˈlaʊd pɔ:ɪŋ ɪlədz||

THE PATH OF THUNDER

Peter Abrahams

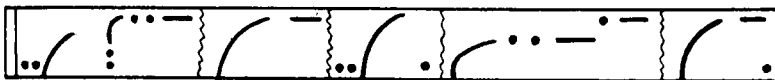
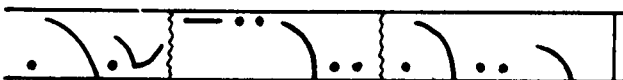
Book two Love (an extract)

The morning sun slanted into the little room and fell on the face of Mabel as sleep. She looked very young, very child like in sleep. The hard defiant swaggering naughtiness was gone from her face. One helpless hand nursed the side of her face. Her full lips were slightly parted. Mabel asleep was Mabel the child.

The old woman leaned over the bed and looked at her, hand poised ready to shake her to wakefulness but the child-like innocence stayed the hand her eyes softened and gently creases showed at the sides of her mouth.

ðə 'pɑ:θ əv. θʌndə||

ðə mɔ:nɪŋ sʌn| \sləntɪd, ɪntə ðə lɪtl, rʊm| ənd \fel ɔn ðə 'feɪs əv
 'meɪbl| ə, slɪp|| sɪ., lʊkt vərɪ, jʌŋ, tʃaɪld laɪk ɪn slɪp|| ðə 'hæd dɪfəɪənt
 | 'swægərɪŋ 'nɔ:tɪnɪs| wəz 'gɔn frəm hæ: feɪs|| \wʌn helplɪs 'hænd
 | \nɔ:st ðə 'saɪd əv hæ. 'feɪs|| hæ. 'fʊl, lɪps| wə. 'slɑ:tlɪ, pɑ:tɪd|| 'meɪbl
 əslɪp| wəz 'meɪbl ðə, tʃaɪld|| ðɪ 'wʊmən| lɪ:nd 'oʊvə ðə, bed|
 ənd 'lʊkt ət hæ. | 'hænd 'pɔ:zɪd| \redɪ tə feɪk hæ. tə 'weɪkfulnɪs| bət
 ðə tʃaɪld laɪk ,ɪnəsəns| 'steɪd ðə, hænd|| hæ. 'vaɪz 'sɔftnd| ənd 'dʒentlɪ
 kɪsɪz| \sɔʊd ət ðə | saɪdz əv hæ. mɑ:θ||

POEM

by John Conford

(To Margot Heinemann)

Heart of the heartless world
Dear heart, the thought of you
Is the pain at my side,
The shadow that chills my view.
The wind rises in the evening
Reminds that autumn is near.
I am afraid to lose you,
I am afraid of my fear.
On the last mile to Huesca,
The last fence for our pride,
Think so kindly, dear, that I
Sense you at my side.
And if bad luck should lay my strength
Into the shallow grave,
Remember all the good you can;
Don't forget my love.

pouim||

baɪˈdʒən 'kɔːnfəd

hæt və ðə 'hɑːtlɪs 'wɜːld|
ˈdiə hæt|ðə\θɔːt əv juː
ɪz ðə peɪn ət maɪ 'saɪd|
ðə\ʃædəu ðət tʃɪlz maɪ vjuː||
ðəˈwɪnd 'raɪzɪz ɪn ðɪ ˈiːvɪŋ|
rɪˌmaɪndz ðət 'ɔːtəm ɪz nɪə||
aɪ əm əˈfreɪd tə 'luːz juː|
aɪ əm əˈfreɪd əv maɪ fiə||
ɔn ðəˈlɑːst maɪl tə
ðəˈlɑːst 'fens fɔːr əuəpraɪd
ˈθɪŋk sɔu 'kaɪndli diə ðət aɪ
'sens ju ət maɪ, saɪd||
ənd\ɪt bæd 'lʌk ʃəd 'leɪ maɪ streŋθ
ɪntə ðə 'fæləuˌgreɪv||
rɪ'membəʃɔːl ðə 'gʊd juː kæn|
ˌdaʊnt təˈget maɪˌlʌv||

ROADWAYS

by John Mansefield

One road leads to London,
One road runs to Wales,
My road leads me seawards
To the white dipping sails.

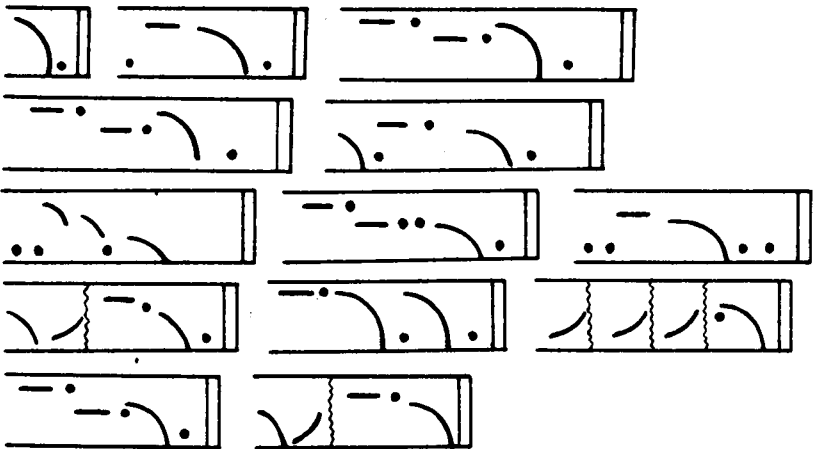
One road leads to the river,
 As it goes singing slow.
 My road leads to shipping
 Where the bronzed sailors go.

My roads calls me, lures me
 West, East, South and North
 Most roads lead men homewards
 My road leads me forth.

roudwelz||

baɪˈdʒən ˌmænsfɪld||

ʌwʌn roud 'li:dz tə 'lændən|
 ʌwʌn roud 'rʌnz tə 'weɪlz|
 'maɪ roud li:dz mi·, si:wədz|
 tə ðə'waɪt ˌdɪpɪŋ ,seɪlz||
 ʌwʌn roud 'li:dz tə ðə, rɪvəl||
 əz ɪtˈgouz ,sɪŋɪŋ sləʊ||
 'maɪ ,roud 'li:dz tə 'ʃɪpɪŋ||
 wɛə ðə 'brɒnzɪd, seɪləz gou||
 ʌ maɪ roud 'kɔ:lz mi· 'lu:z mi·||
 west ,ɪst saʊθ ənd nɔ:θ||
 ˌmaʊst roudz 'li:d men ˌhəʊmwədz||
 'maɪ roud ˈli:dz mi· fɔ:θ||

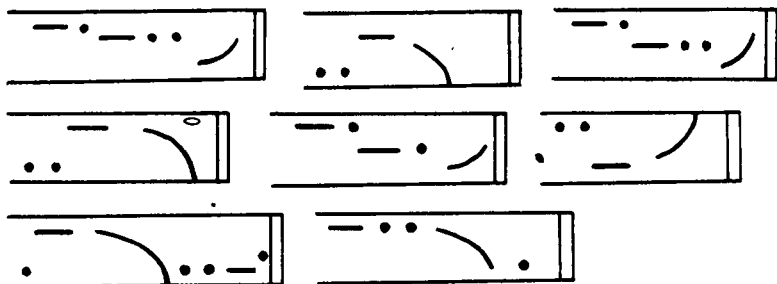

When the weather is wet
 We must not fret,—
 When the weather is cold
 We must not scold.

When the weather is warm
 We must not storm,—
 But be thankful together
 Whatever the weather.

\wen ðə 'weðəriz \wet
 wi· məstˈnɒt \fret||
 \wen ðə 'weðəriz \kould
 wi· məstˈnɒt \skould||

\wen ðə 'weðəriz wɔ:m
 wi· məstˈnɒt \stɔ:m||
 bət·'bi: θæŋkful tə geðə
 ˈwɔ:tevə ðə 'weðə||

THE CLOUD

by P. B. Shelly

I bring fresh showers for the thirsting flowers
 From the seas and streams;
 I bare light shades for the leaves when laid
 In their noon — day dreams.
 From my wings are shaken the dews that waken
 The sweet birds every one,
 When rocked to rest on their mother's breast,
 As she dances about the sun.
 I wield the flail of the lashing hail
 And whiten the green plains under,
 And then again I dissolve it in rain,
 And laugh as I pass in thunder.

ðə / klaud||

bai feɪ||

aɪ \brɪŋ ʃref ˈʃaʊəz fɔ· ðə 'θɛ:stɪŋ flauəz
 frəm ðə 'si: ənd \stri:mz||
 aɪ\beə laɪt ˈfeɪdz fə ðə li:vz wen leɪd
 ɪn ðeə ˈnu:ndeɪ \dri:mz||
 frəm maɪ ˈwɪŋz ə·feɪkn ðə 'dju:z ðət weɪkn
 ðə \swɪt bæ:dz ˈevrɪ wʌn||
 wen \rɒkt tə rest ɔn ðeə ˈmʌðəz, brest|
 əz ʃi· ˈdɑ:nsɪz əˈbaut ðə sʌn||
 aɪ wɪld ðəˈfleɪl əv ðə ˈlæʃɪŋ heɪl
 ənd \waɪn ðə ˈgrɪn ˈpleɪnz \ʌndə|
 ənd\ðen əˈgeɪn aɪ dɪˈsɒlv ɪt ɪn ˌreɪn|
 ənd ˈlɑ:f əz aɪ pɑ:s ɪn ˌθʌndə||

HOME

Home is the nicest place to be,
With Father and Mother and Baby and me,
With Skipper our dog, and Smokey our cat,
Oh, no place could ever be nicer than that.

həʊm||

ˌhəʊm ɪz ðə ˈnɪsɪst ˈpleɪs tə bi:
wɪð ˈfɑːðər ənd ənd ˈmʌðər ənd ˈbeɪbɪ ənd ˌmi-
wɪð skɪpər əʊə dɒg ənd smoʊkiəʊə ˌkæt
əʊ ˈnəʊ ˈpleɪs kəd ˌevə bi ˌnɪsə ðən ˌðæt||

SHOES HAVE TONGUES

Shoes have tongues but cannot talk,
Tables have legs but cannot walk,
Needles have eyes but cannot see,
Chairs have arms but can't hug me.

ˈʃuːz| hæv ˌtʌŋz||

ˈʃuːz| hæv ˌtʌŋz|bət ˈkænət ˈtɔːk
ˈteɪblz hæv ˌlegz|bət ˈkænət ˈwɔːk
ˈniːdlz hæv ˌaɪz|bət ˈkænət ˈsi:
ˈtʃeəz hæv ˌɑːmz|bət ˌkɑːnt ˈhʌg ˈmi:

SWEET IS THE GREETING OF EYES

by John Keats

Sweet, sweet, is the greeting of eyes,
And sweet is the voice in its greeting,
When adieux have grown old and good-byes
Fade away where old time is retreating.
Warm the nerve of a welcoming hand,
And earnest a kiss on the brow,
When we meet over sea, and ever land
Where furrows are new to the plough.

ˌswiːt ɪz ðə ˈgriːtɪŋ əv ˌaɪz||

bɑːɪdʒən ˈkiːts||

ˌswiːt ˌswiːt ɪz ðə ˈgriːtɪŋ əv ˌaɪz|
ənd ˌswiːt ɪz ðə ˌvɔɪs ɪn ɪts ˈgriːtɪŋ|
wen ə ˌdjuː hæv grəʊn ould ənd gud ˌbaɪz|
ˈfeɪd ə ˌweɪwərould ˈtaɪm ɪz rɪˈtriːtɪŋ||
wɔːm ðə ˈnɜːv əv əˈwelkəmɪŋ ˌhænd|
ənd ˌɜːnɪst ə ˈkɪs ɒn ðə ˌbraʊ
wen wɪ ˌmiːt ɒvə ˈsiː ənd ɒvə ˌlænd|
weə ˌfɛrəʊz ə ˌnjuː tə ðə ˌpləʊ||

ЎЗБЕКЧА-РУСЧА-ИНГЛИЗЧА ФОНЕТИК АТАМАЛАРНИНГ ҚИСКАЧА ЛУҒАТИ

Аралаш қатор унлиси — талаффуз пайтда тил ясси ҳолатда бўлиб, тилнинг олдинга ёки орқага ҳаракати муайян бўлмаган унли. Масалан: ингл. [ə, ə]. Смешанные гласные (или гласные смешанного ряда) — Mixed vowels.

Ассимиляция (мослашиш) — ёндош (ундош) товушларнинг артикуляцион фазаларининг ўзаро таъсири натижасида улардан бирининг сифат жиҳатдан иккинчисига яқинлашуви, мослашуви. Ассимиляция — assimilation

Аффрикатлар — биринчи элементи портловчи ва иккинчи элементи сирғалувчи товушлардан иборат бўлган мураккаб товушлар. Аффрикат — Affricate

Баланд ёки ўрта кўтарилиш. Бу оҳанг овозни ўртадан баландга (тор диапазон) ёки энг пастдан энг юкори (кенг диапазон) га кўтариш билан характерланади. Высокий подъем. The High Rise

Баланд пасаювчи оҳанг инглиз тилидаги саккиз оҳанглардан бирининг номи. У талаффуз пайтида овознинг баланд даражадан пастга тушиши билан характерланади. Высокое падение. The High Fall

Бошланғич қисм — бош қисм (the head) дан олдин келган бир ёки бир неча урғусиз ёки қисман (иккинчи даражали) урғули бўғин. Предударный слог. The pre-head

Урғусиз қисм — ядродан кейин келган урғусиз ёки ярим урғули бўғиннинг интонацион намунадаги номи. Заударный слог. The Tail.

Ядро қисм — охирги урғули бўғиннинг интонацион намунадаги номи. Ядро. The nucleus

Бош қисм — биринчи урғули бўғиндан бошлаб то охирги урғули бўғингача бўлган интонация намунасининг бир қисми. Ударный слог. The Head

Бирикиш жойи (ёки туташуш, қўшилиш ўрни) — Товуш ёки сўзларнинг қўшиб айтилиш жойининг чегараси. Стык. Juncture

Бурун ундошлари — талаффузда ҳаво окими бурундан ўтувчи товушлар. Масалан: ингл. [m, n, ŋ]. Носовые согласные. Nasal consonants

Бўғиз (сирғалувчи) ундошлар — ҳаво окимининг бўғизда ҳосил бўлиши билан талаффуз этилувчи ундошлар. Масалан: ўзб (х) инг [h]. Фарингальный (щелевой) согласный. Pharyngeal consonant

Бўгин — бир ёки бир неча товушларнинг бирикувидан ҳосил бўлган бир йўла талаффуз этиладиган нутк бўлаги. Слог. Syllable

Бўгин ҳосил қилувчи товушлар. Улар жуда жарангли бўлиб, бўгин чўккисини ҳосил қилади. Одатда бундай товушларга унлилар ва сонор ундошлар киради. Словообразующие звуки. Syllabic sounds

Бўгин чегараси (чизиғи) — бўгинларни иккига бўлиш чегараси. — Граница слога. Слогораздел. Syllable boundary

Веляризация — тил орқа қисмининг юшоқ танглайга кўтарилиши орқали каттиқлашув ҳодисаси. — Веляризация. (отвердение). Velarisation

Диссимилияция — бир типдаги икки товушдан бирининг артикуляцияси ўзгариши натижасида иккинчисининг мослашуви. Диссимилияция. Расподобление. Dissimilation

Дифтонг: — икки элементдан, биринчиси урғули ядродан, иккинчиси эса урғусиз глайддан ташкил топиб, бир бўгин сифатида ягона артикуляция билан талаффуз қилинадиган унли товуш. Дифтонг. Diphthong

Ён ундош (ёки — сонант) — оғиз бўшлиғининг марказий қисмида ҳосил бўлган ҳаво тўсиғининг портлаб тилнинг чекка томондан чиқиши натижасида ҳосил бўлувчи ундош ёки сонант. Боковые согласные или сонанты. Lateral consonant or sonant

Ёпик бўгин — ундош товушга тугаган бўгин. Закрытый слог. Close vowel

Ёпик унли — тилнинг анча юқорига кўтарилиши натижасида ҳосил бўлувчи унли товуш. Масалан, (и, у). Закрытый гласный. Closed syllable

Жарангли ундошлар — талаффузда товуш пайчалари титрайдиган ундошлар. Звонкие согласные. Voiced consonants

Жарангсиз ундошлар. Талаффузда товуш пайчалари титрамайдиган ундош товушлар. Глухие согласные. Voiceless consonants

Интонация — овоз темпи, тембри, нутк ритми, мелодика, урғу, пауза каб. фонетик воситаларнинг мазмун ва эмоционаллиқни ифодалаш учун қўлланувчи мураккаб бирлик. Интонация. Intonation

Кўтарилиб пасайиб кўтарилувчи оҳанг. Бу мураккаб оҳангларнинг бири бўлиб, гапни (сўзни) ушбу оҳанг билан талаффуз этганда овоз энг пастдан ўртага кўтарилиб, пастга тушиб яна кўтарилиши билан характерланади. Восходяще-нисходяще-восходящий тон. The Rise — Fall — Rise

Кўтарилиб пасаювчи оҳанг. Бу оҳанг талаффуз пайтида овоз ўрта даражадан баландга кўтарилиб, бирданига энг пастга тушиши билан характерланади. Бу ҳам инглиз оҳанглардан бири ҳисобланади. Восходяще-нисходящий тон. The Rise — Fall

Лаб-лаб ундошлар — юқори ва пастки лабларнинг жипслашуви натижасида ҳосил бўлувчи ундошлар. Губно-губные согласные. Bilabial consonants

Лабланган унлилар. Талаффузида лаблар харакат килувчи унли товушлар. Масалан: (y), (ÿ), (o). Лабиализованные (округленные) гласные. Rounded vowels

Лабланмаган унлилар: талаффузида лаблар иштирок этмайди-ган унлилар. Нелабиализованные гласные. Unrounded vowels

Лаб-тиш ундошлари — талаффузда юкори олд тишлари ва пастки лаб иштирок этувчи ундошлар. Масалан: ўзб. (ф), ингл. [f, v]. Губно-зубные согласные. Labio — dental

Логик (ёки мантикий) урғу — нуткда бирор сўзни ажратиб кўрсатиш оркали гапнинг маъносини очкирок килиш учун кўлланувчи урғу. Логическое ударение. Logical stress

Овознинг сифати (тембри) у бевосита нейтрал ва эмоционал бўлади — Качество (тембр) голоса (бывает нейтральным и эмоциональным) Timbre

Мелодика — талаффузда овознинг кўтарилиши ёки пасайиши, мелодика. Melody

Микдор редукцияси. Урғусиз бўгинларда унлилар чўзиклигининг кискариши. Количественная редукция. Quantity reduction

Монофтонг. Артикуляцион-акустик жиҳатидан муайян талаффузи ва тембрига эга бўлган товуш, ингл. [i, e, æ, a, ɔ, ɛ, u]. Битта элементдан ташкил топган унли товуш. Монофтонг. Monophthong

Нутқ темпи — нутк тезлиги (секин, нормал, тез талаффуз килиш). Темпы речи, время звучания (бывают слабый, нормальный и быстрые темпы). Tempo of speech

Овоз оҳанги — овознинг кўтарилиши ёки пасайиши, нутк оҳанги. Мелодия. Melody

Очик бўгин — унли товушга тугаган бўгин. Открытый слог. Open syllable

Очик унли — тилнинг кўтарилиши паст бўлган ҳолатда талаффуз этилган унли. Масалан: ўзб. (a), (o), инглизча [æ, a, ɔ, ɛ]. Открытый гласный. Open vowel

Паст кўтарилиш. Инглиз оҳангларининг бирини номи. Бу оҳанг талаффуз жараёнида овоз энг пастдан ўрта даражагача кўтарилиши билан характерланади. Низкий подъем. The low Rise

Пасайиб кўтарилувчи оҳанг. Бу оҳанг мураккаб бўлиб, тушувчи ва кўтарилувчи қисмдан иборат. Талаффуз жараёнида овоз аввал ўртадан ёки энг баланддан энг пастга қадар тушиб, сўнг ўртагача кўтарилиши билан характерланади. Нисходяще — восходящий тон. The Fall Rise

Паст ёки ўрта пасаювчи оҳанг — талаффуз пайтида овоз ўрта диапазондан энг пастга тушиши билан характерланади. Низкое падение. The Low Fall

Палатализация — ундошларнинг юшоқ талаффуз этилиши. Масалан: юшоқ л. Палатализация. Palatalization

Пауза — нуткни маъно группаларига бўлиб айтиш. Пауза Pausation

Портловчи ундошлар — нутқ каналида ҳаво оқими тўла тўсиқ-

қа учраши натижасида ҳосил бўладиган ундош товушлар. Масалан: Смычные согласные. Occlusive consonants

Портловчи ундошлар — ҳаво оқимининг каттик тўсикка учраши билан ҳосил бўлувчи товушлар. Масалан: (п, б, т, д). Взрывные согласные. Plosive consonants

Прогрессив ассимиляция — олдинги товуш талаффузининг кейинги товушга таъсири: кетди (кетти). Прогрессивная ассимиляция. Progressive assimilation

Просодика (Просодия) — бўғин, урғу ва интонацияни илмий тадқиқ этувчи фонетиканинг бўлими. Суперсегмент воситаларни, яъни тоннинг баландлиги, чўзиқлик ва нутк баландлигини ўрганувчи бўлимга берилган умумий ном. Просодика (Просодия) Prosodics

Просодик элементлар — бўғин, урғу ва интонациянинг компонентлари (мелодика, урғу, пауза, ритм, темп, тембр) «Ўтасегмент, суперсегмент элементлар» терминлари ҳам қўлланилади. Просодические элементы. Prosodic elements

Регрессив ассимиляция — кейинги товушнинг олдинги товуш ёки бўғин талаффузига таъсири. Регрессивная ассимиляция. Regressive assimilation

Редукция — урғусиз элементларнинг кучсизлашуви ва талаффузининг ўзгариши. Редукция. Reduction

Ритм. Нутқда урғули ва урғусиз ҳамда чўзиқ ва қисқа бўғинларнинг алмашинуви. Ритм. Rhythm

Сирғалувчи (фрикатив, спирант) ундошлар — ҳаво оқимининг тўсикдан сирғалиб ўтиши натижасида ҳосил бўлувчи товушлар. Масалан: (с, з, в, х, ш, ж) каби. Щелевые согласные. Fricative consonants

Сифат редукцияси. Урғусиз бўғинларда унлилар сифати (тембри)нинг ўзгариши. Качественная редукция. Quality reduction

Соноор товушлар (ёки сонантлар) — талаффузида шовқиндан овоз кучли бўлган товушлар. Мас.: (л, р, м, н). Сонанты. Sonorants (sonants)

Сўз урғуси — сўздаги бўғин ёки бўғинларни ажратувчи урғу. Словесное ударение. Word stress

Танглай бўртмаси (альвеоляр) ундошлари — каттик танглай бўртмасига босиш орқали ҳосил бўлувчи ундошлар. Масалан: ингл. [t, d, n, t] каби товушлар. Альвеолярные согласные. Alveolar consonants

Тил ўрта қатор унлиси — талаффузида тил оғизнинг ўрта қисмида ясси шаклда пастроқ ҳолатда ҳаракат қилувчи товуш. Гласные центрального ряда. Central vowels

Танглай, тил орқа (веляр) ундошлар (ёки чуқур тил орқа ундошлар), тил орқа қисмининг танглайнинг орқа қисмига томон кўтарилиши билан талаффуз этилувчи товушлар. Веляр. Velar

Тил олди қатор унлиси — талаффузида тил олдинга ҳаракат этувчи товуш. Масалан: (и, е, э). Гласные переднего ряда. Front vowels

Тиш ундошлари — тил учи пастки тишларга тегизилиши натижасида ҳосил бўлувчи ундошлар. Зубные (дентальные) согласные. Dental consonants

Тиш ўрта (оралиғи) ундошлари — тил учи ва тишлар ораллиғини ҳаво оқими сирғалиб ўтувчи ундошлар. Масалан: ингл. [θ, ð]. Межзубные согласные. Interdental consonants

Транскрипция — оғзаки нутқни махсус белгилар билан ёзиб олиш усули. Транскрипция. Transcription

Тўлиқ ассимиляция — товушларнинг ўзаро таъсири натижасида тўла ҳолда бир типга ўтиш ҳодисаси. Полная ассимиляция. Complete assimilation

Увуляр ундошлар — кичик тил ёрдамида ҳосил бўлувчи товушлар. МАС. Увулярные или языковые согласные. Uvular consonants

Урғу — Сўз таркибидаги бир бўғинни овоз тонини кўтариш, чўзиш каби фонетик воситалар билан ажратиш. Ударение. Stress. Accent

Урғули бўғин — бошқа бўғинларга нисбатан кучлироқ талаффуз этилган урғули бўғин. Ударный слог. Stressed syllable

Урғусиз бўғин — кучсизроқ талаффуз этилган урғу тушмаган бўғин. Неударный слог. Unstressed syllable

Фонема — Фонологик бирлик: сўзлар ва морфемаларни ўзаро фарқлашга хизмат қилувчи энг кичик тил бирлиги. Масалан: бонг — тонг каби. Фонема. Phoneme

Фонетика — тилнинг товуш жиҳатини ўрганувчи фан. Фонетика. Phonetics

Фонология — фонетиканинг тилдаги товуш жиҳатининг функционал томонларини ўрганувчи бўлими. Фонология. Phonology

Фоностилистика — Стилистиканинг талаффузидаги экспрессив воситаларни ўрганувчи бўлими. Интонация билан боғлиқ қисмини баъзан «Интонацион стилистика» деб ҳам аталади. Фоностилистика. Phonostylistics

Фраза урғуси (жумла урғуси, баъзан гап урғуси дейилади) нутқда (гапта) фразаларга, сўз бирликларига тушувчи урғу. Интонациянинг муҳим бир компоненти (элементи, қисми). Фразовое ударение. Sentence stress

Юмшок (палатал) ундошлар — тил пуштининг қаттиқ танглайга кўтарилиши билан талаффуз қилинувчи товушлар. Масалан: ўзб. (й). Ўзбек тилида [л] нинг юмшок талаффузи алоҳида фонемани ҳосил қилмайди. Палатальные согласные. Palatal consonants

Ярим очик унли — талаффуз пайтида тилнинг ўртача кўтарилиши билан ҳосил бўлувчи унли товуш. Полуоткрытый гласный. Half open vowel

Ярим очик бўғин — сонор товушга тугаган бўғин. Полуоткрытый слог. Half close syllable

Ядро оҳанги. Инглиз тилида мавжуд бўлган саккизта оҳангнинг умумий номи. Nucleus

Ўрта даража оҳанг. Бу оҳанг ўрта даражадан на тушиши ва на кўтарилмаслиги билан характерланади. The Mid Level

М У Н Д А Р И Ж А

Сўз боши	3
БИРИНЧИ КИСМ	6
Инглиз ҳарфларининг ёзилиш хусусиятлари.	6
Биринчи дарс. [p], [b], [m] ундошлари	8
Иккинчи дарс. [f], [v], [i], [i:] товушлари.	8
Учинчи дарс [t], [d], [n], [l] товушлари.	10
Тўртинчи дарс. [æ], [s], [ʃ], [sn], [sl], [st], [zl], [zn] товуш ва товуш бирикмалари. Бўғин ва бўғинга бўлиш.	12
Дифтонглар.	15
Бешинчи дарс. Монофтонглар. [aɪ], [oʊ], [aʊ] дифтонглари [w], [ə] [θ] товушлари. Диграфлар редукцияси. to be (бўлмак) феъли.	16
Сўз урғуси. Жумла урғуси	21
Олтинчи дарс. [k], [g], [r], [æ], [ɔ] [ɔ:] товушлари.	21
Еттинчи дарс. [y], [v] [h], [j], [u], [u:] товушлари. Интонация III тур бўғин. Редукция. Артикл. Тонограмма.	26
Саккизинчи дарс. [f], [d], [ŋ], [ʌ] товушлари.	32
[θ], [ð] товушларидан олдин келган ундошларнинг ассимиляцияси	34
Тўққизинчи дарс. 13—100 сонларининг ўқилиши. IV тур бўғинда унлиларнинг ўқилиши. Эмфатик интонация.	35
Унинчи дарс. Жарангли ундош товушларнинг сўз охирида талаффузи. Ундов гапнинг интонацияси. Ўтилганлар юзасидан савол ва топшириқлар.	39
ИККИНЧИ КИСМ	
Интонация.	44
Интонация намуналари ва гап турлари	54
Содда товушлар.	63
Боғланган кўшма гаплар.	65
Интонация ва унинг таркибий қисмлари.	66
Нутқ оханги.	66
Жумла урғуси.	68
Нутқ суръати	70
Ритм	70
Интонация ва унинг функцияси.	71
Фоностилистика	71
Тасвирий ҳамда илмий проза услубидаги асарларнинг интонацион хусусиятлари.	71
Сўз урғусини мустаҳкамлаш учун машқлар.	75
Товушлар талаффузини машқ қилиш.	79
Ўзбекча-русча-инглизча фонетик атамаларнинг қисқача луғати	106
Фойдаланилган адабиётлар.	111

ФОНДАЛАНИЛГАН АДАБИЕТЛАР

1. **Abduazizov A. A.** Theoretical phonetics of English. Tashkent, "Ukituvchi", 1986.
2. **Антипова М. А.** Система английской речевой интонации. М., «Высшая школа», 1979.
3. **Antipova E. Y. et al.** English Intonation. Leningrad, 1974.
4. **Vasilyev V. A. et al.** English phonetics. A Normative course. Moscow, 1980.
5. **Васильев В. А.** Обучение английскому произношению в средней школе. М., «Просвещение», 1979.
6. **Gimson A. C.** A practical course of English pronunciation. London, 1975.
7. **Лукина Н. Д.** Фонетический вводно-коррективный курс английского языка. М., «Высшая школа», 1985.
8. **Максумов А. Г.** Типология плавных звуков и их фонотактические особенности. Иностранные языки в педагогических вузах Узбекистана. Сборник научных трудов. ТГПИ им. Низами, 1980.
9. **Махамдалиев Х.** Инглиз талаффузига ўргатишнинг амалий курси. Тошкент, «Ўқитувчи», 1973.
10. **Selesnev V. H.** Exercises in Intonation of Colloquial English. М., 1983.
11. **Соколова М. А. и др.** Практическая фонетика английского языка. М., 1984.
12. **Торсуев Г. П.** Строение слога и аллофоны в английском языке. М., 1975.
13. **Nilsen L. E., Nilsen A. P.** Pronunciation Contrasts in English. N. Y. 1973.